

**BDU-nun
KİTAB
YAYIM
MƏRKƏZİ**

**BAKU STATE
UNIVERSITY
BOOK
SPREADING
CENTRE**

KİTABXANAŞUNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

Elmi-nazəri və təcrübə jurnal

№1

2010

KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
İNFORMASIYA

ELMİ-NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ JURNAL

№1

2010

**KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA
ELMİ-NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ JURNAL**

Təsisçi və baş redaktor:	Abuzər Xələfov <i>Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırılma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor</i>
Baş redaktor müavini:	Knyaz Aslan <i>Fəlsəfə doktoru (Pedaqoji elmlər üzrə), dosent</i>
Məsul katib:	Pərviz Kazımi
Redaksiya heyəti:	Bayram Allahverdiyev <i>Tarix elmləri doktoru, professor</i> Xəlil İsmayılov <i>Tarix elmləri doktoru, professor</i> Aybəniz Əliyeva-Kəngərli <i>Filologiya elmləri doktoru</i> Kərim Tahirov <i>Fəlsəfə doktoru (Tarix elmləri üzrə)</i> Mayıl Əhmədov <i>Prezident Kitabxanasının direktoru</i> Lətifə Məmmədova <i>Fəlsəfə doktoru (Tarix elmləri üzrə)</i> Sahib Rzayev <i>Fəlsəfə doktoru (Filologiya elmləri üzrə), dosent</i> Əli Rüstəmov <i>Fəlsəfə doktoru (Pedaqoji elmlər üzrə), dosent</i> Elçin Əhmədov <i>Fəlsəfə doktoru (Pedaqoji elmlər üzrə) dosent</i>

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135,16.03.2010.

Redaksiyanın ünvanı: Bakı, Az1148., Z.Xəlilov küç. 23
BDU, 2 saylı tədris korpusu, mərtəbə 4, otaq № 410

Əlaqə telefonu: 439-03-66., (050) 365-48-41
№ 1 Yanvar-Aprel, 2010

LIBRARY SCIENCE
AND
INFORMATION

SCIENTIFICO-THEORETICAL
AND PRACTICAL JOURNAL

№1

2010

**LIBRARY STUDY AND INFORMATION
SCIENTIFIC – THEORETICAL AND PRACTICAL JOURNAL**

- Founder and editor – in – chief:** **Abuzar Khalafov**
*Honoured Science worker,
Academician of International
Academy by UNO, Doctor of
Historical sciences, professor*
- Assistant editor – in - chief:** **Knyaz Aslan**
*Doctor of Philosophy (on pedagogical
science), associate professor*
- Executive Secretary:** **Parviz Kazami**
- Editorial board:** **Bayram Allahverdiyev**
*Doctor of Historical sciences,
professor*
Khalil Ismayilov
*Doctor of Historical sciences,
professor*
Aybaniz Aliyeva-Kangarli
Doctor of Philological sciences,
Karim Tahirov
*Doctor of Philosophy (on Historical
science)*
Mayıl Ahmadov
Chief of the Presidential Library
Latifa Mammadova
*Doctor of Philosophy (on Historical
science)*
Sahib Rzayev
*Doctor of Philosophy (on Philological
science)*
Ali Rustamov
*Doctor of Philosophy (on pedagogical
science), associate professor*
Elchin Ahmadov
*Doctor of Philosophy (on pedagogical
science), associate professor*

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И
ИНФОРМАЦИЯ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№1

2010

**БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

Учредитель и главный редактор: **Абузар Халафов**
*Заслуженный деятель науки,
Академик Международной
Академии при ООН
доктор исторических наук,
профессор*

Зам. Главного редактора: **Князь Аслан**
*Доцент, доктор философии
(по педагогическим наукам)*

Ответственный секретарь: **Парвиз Казыми**
Байрам Аллахвердиев
*доктор исторических наук,
профессор*

Редакционная коллегия: **Халил Исмаилов**
*доктор исторических наук,
профессор*

Керим Тахиров
*доктор философии
(по историческим наукам)*

Айбениз Алиева-Кенгерли
доктор филологических наук

Маил Ахмедов
*Директор Президентской
Библиотеки*

Лятифа Мамедова
*доктор философии
(по историческим наукам)*

Сахиб Рзаев
*доцент, доктор философии
(по филологическим наукам)*

Али Рустамов
*доцент, доктор философии
(по педагогическим наукам)*

Эльчин Ахмедов
*доцент, доктор философии
(по педагогическим наукам)*

BAŞ REDAKTORDAN**Hörmətli oxucu!**

Sizin görüşünüzdə gələn “Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və təcrübi jurnalı informasiya cəmiyyəti şəraitində mədəniyyətimizin ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxanaların qarşısında duran vəzifələrin öyrənilməsinə, qabaqcıl iş təcrübəsinin təhlilinə, ümumiləşdirilməsinə, elmi nəticələr çıxarılmasına xüsusi diqqət yetirəcəkdir. Dövrün, zamanın tələbatına uyğun olaraq kitabxana işinin ahəngdar inkişafının aktual problemlərinin aşkara çıxarılmasında və həllində yaxından iştirak edəcək, yeni konsepsiyaların, nəzəri müddəaların hazırlanmasının elmi-nəzəri təminatını həyata keçirilməsi üçün mühüm tövsiyələrlə çıxış edəcək.

- Jurnal kitabxana işinə dair ulu öndər Heydər Əliyev ideyalarının elmi izahına, təbliğinə ciddi diqqət yetirməklə yanaşı kitabxanalarda Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi, oxuculara çatdırılması üçün elmi konsepsiyaların hazırlanmasına yönəldilmiş elmi məqalələrlə çıxış edəcək.

- Jurnal Heydər Əliyev ideyalarının respublikamızda müvəffəqiyyətlə davam etdirilməsi üçün möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin kitabxana işinə dair imzaladığı fərmanların, sərəncamların, qərarların və qəbul edilmiş konsepsiyaların yerinə yetirilməsinə, təbliğinə və izahına dair elmi məqalələr həsr edəcək.

- Jurnal kitabxana işi haqqında dövlət siyasətinin həllində yaxından iştirak etməklə “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun əsas müddələrinin şərh edilməsinə, qanunun işlənməsinin böyük əhəmiyyətinə dair elmi araşdırmalar aparacaq, tövsiyələrin hazırlanmasında yaxından iştirak edəcək.

- Jurnal Heydər Əliyevin “Azərbaycançılıq” fəlsəfi konsepsiyasının öyrənilməsinə və kitabxanalarda təbliğinə dair elmi araşdırmalar aparacaq.

- Jurnal həmçinin milli kitabxanaşünaslığımızın yeni elmi ideyalarla, baxışlarla zənginləşməsinə, geniş elmi tədqiqatların aparılmasına, kitabxanaşünaslıqla digər elmlərin, xüsusilə informatika ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsinə və inteqrasiyasına təşəbbüs göstərəcək.

- Jurnal müasir şəraitdə ən aktual problem olan kitabxanaların informasiyalaşdırılması, elektron kitabxanaların, kataloqların yaradılması, internetə qoşulması, kitabxana fondlarının elektron daşıyıcılarla təkmilləşdirilməsi, oxuculara xidmət işinin yeni əsaslar üzərində qurulması, kitabxanalarda kitabxana-informasiya texnologiyasının tətbiqi, elmi kitabxanalarda kitabxana-

informasiya proqramlarının tətbiqi və s. məsələlərin öyrənilməsinə və tövsiyələr hazırlanmasına diqqət yetirəcək.

- Jurnal respublikamızın bütün regionlarında, Bakı şəhərində və digər mərkəzi şəhərlərdə əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində yeni iş metod və formalarının öyrənilməsinə və yayılmasına, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin əhaliyə kitabxana-informasiya xidməti sahəsində baş verən yeni iş prosesinin qiymətləndirilməsinə və ümumiləşdirilməsinə, elmi-nəzəri nəticələr çıxarılmasına da geniş yer ayıracaq.

- Jurnal respublikamızda qəbul edilən “Biliklər iqtisadiyyatının Azərbaycan modelinin konsepsiyası”nın həyata keçirilməsində, onun nəzəri aspektlərinin və əsas anlayışlarının izahına ciddi diqqət yetirəcək, bu sahədə kitabxana işinin məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi problemləri ön plana çəkiləcək.

- Jurnal həmçinin kitabxanaşünaslıq və informasiyanın ayrı-ayrı sahələrinin; kitabxana işinin tarixinin, kitabxanaşünaslığın elmi-nəzəri və metodoloji məsələlərinin, kitabxana fondu və kataloq sisteminin, oxuculara xidmət işinin, kitabxana iqtisadiyyatının, kitabxanaların elmi-metodik təminatının və kitabxana informatikasının aktual problemlərinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirəcək, bu sahəyə dair aparılan elmi araşdırmaların nəticələrini dərc edəcək.

- Jurnal öz qarşısında müstəqil Azərbaycan Respublikasının elmi-mədəni həyatında yaxından iştirak etmək, milli kitabxanaşünaslığımızı yeni elmi-nəzəri və metodoloji ideyalarla zənginləşdirmək kimi şərəfli vəzifə qoymuşdur.

**İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİ VƏ KİTABXANAŞÜNASLIĞIN
MÜASİR PROBLEMLƏRİ****A.A. XƏLƏFOV*****Bakı Dövlət Universiteti***

Müstəqil, suveren Azərbaycan dövləti özünün çiçəklənmə dövrünü yaşayır. Son dövrdə ölkəmizdə iqtisadiyyat, siyasət, elm, təhsil, mədəni quruculuq, sosial tərəqqi, o cümlədən doğma vətən torpağını erməni faşistlərindən azad etmək üçün xalqımıza, dövlətimizə ən çox gərək olan ordu quruculuğu sahəsində böyük nailiyyətlər qazanılmışdır.

Eyni zamanda dərin ardıcıl təhsil islahatları keçirilmiş, Təhsil Qanunu qəbul edilmişdir. Vətən elminin inkişafı üçün elmin perspektiv inkişaf strategiyası qəbul edilmiş, elm və təhsilin inkişaf etdirilməsi üçün böyük perspektivlər açılmışdır.

Respublikamızda müstəqillik illərində humanitar elmlərin mühüm tərkib hissələrindən biri olan kitabxanaşünaslıq elminin inkişafı sahəsində də böyük tərəqqi və yeniliklər baş vermiş, kitabxanaşünaslığın mühüm problemlərinə dair geniş elmi tədqiqatlar aparılmış, elmi məqalələr, monoqrafiyalar, dərsliklər, dərs vəsaitləri nəşr edilmişdir. Sovetlər Birliyi zamanı respublikamızda ali və orta ixtisas kitabxanaçılıq müəssisələrində bir dənə də milli dərslik olmadığı halda hazırda onlarla milli dərslik və dərs vəsaitləri meydana gəlmişdir. Elmi dərəcəsi olan milli kadrların sayı 3 dəfədən çox artmışdır. Hazırda Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində və respublikamızın elmi kitabxanalarında 10 nəfərə yaxın elmlər doktoru və 30-a qədər elmlər namizədi çalışır. Bakı Dövlət Universitetində və AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında 20 nəfərdən artıq doktorant və dissertant elmi tədqiqat işi aparır. BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində 30 nəfərə qədər magistr təhsil alır. Magistrlər kitabxanaşünaslıq və informasiyanın aktual problemlərinin araşdırılmasında yaxından iştirak edirlər. Böyük elmi və praktik əhəmiyyətə malik olan magistr dissertasiyaları yazılan zaman əldə edilən nəticələri, təklif edilən nəzəri fikirləri çap etmək, onları kitabxanaların təcrübəsinə tətbiq etmək zərurəti meydana çıxır.

BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kafedralarında çox güclü elmi potensiala malik alimlər - fəlsəfə doktorları və elmlər doktorları fəaliyyət göstərir. Bu alimlər bir qayda olaraq BDU-nun elmi tədqiqat planına müvafiq müasir dövr kitabxana quruculuğunun aktual problemlərinə dair araşdırmalar aparırlar. Belə tədqiqatların çap edilməsi, respublikamızın çox-

saylı kitabxana ictimaiyyətinə çatdırılması böyük elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edir, əldə edilən elmi nəticələrin kitabxana praktikasına tətbiq edilməsinə şərait yaradır.

Müstəqillik illərində bir sıra kitabxanalar elmi status almış, geniş elmi tədqiqat işləri aparmağa başlamışdılar. Belə kitabxanalara misal olaraq M.F.Axundov adına Milli Kitabxanayı, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasını, Prezident Kitabxanasını, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasını və s. sahəvi kitabxanaları göstərmək olar. Bu kitabxanaların elmi-metodik və informasiya şöbələrində onlarla elmi əməkdaş çalışır. Bu kitabxanalarda kitabxanaşünaslığın və informasiyanın aktual problemlərinə dair ciddi araşdırmalar aparılır, olduqca böyük elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyətə malik olan nəticələr əldə edilir. Bu baxımdan böyük elmi kollektivlərin və ayrı-ayrı tədqiqatçıların əldə etdiyi nəticələrin çapı da böyük aktualıq kəsb edir.

Bütün bu göstərdiklərimizlə yanaşı informasiya cəmiyyəti kitabxanaşünaslıq elmləri qarşısında daha ciddi problemlər qoymuşdur. Təəssüf ki, informasiya cəmiyyətinin inkişafında mühüm rol oynayan informatika elminin bəzi nümayəndələri, informasiya texnologiyasına, kompüterə, informasiyalaşdırma prosesinə, internetə, məlumatın elektron daşıyıcılarına aludə olaraq, elektron kitabxanaların yaradılmasını mühüm amil hesab edərək, ənənəvi kitabxanaçılığın əhəmiyyətini azaltmağa meyl göstərirlər. Bizcə, belə meylləri təhlil etmək, onun mənfi və müsbət cəhətlərini göstərmək, perspektivlərini müəyyənləşdirmək və kitabxana işində elektron vəsaitlərdən istifadə etmək işini araşdırmaq, klassik kitabxanaçılıqla yeni kitabxanaçılığın inteqrasiyası prosesini ön plana çəkmək zərurəti meydana çıxır. Hər şeydən öncə informasiya cəmiyyətinin mahiyyətini dərk etmək, onun inkişaf istiqamətlərini, məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirərkən belə bir inkaredilməz həqiqət ortaya çıxır ki, informasiya cəmiyyəti kitabxanasız keçinə bilməz. Oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsi bilavasitə maddiləşmiş biliyə, həqiqi biliyə, yəni kitaba əsaslanmalıdır. Kitablər isə kitabxanalarda toplanmışdır. Deməli, obrazlı şəkildə desək, kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin döyünən ürəyidir. Bu ürək nə qədər sağlam olsa, ritmik döyünsə, informasiya cəmiyyəti bir o qədər sürətli inkişaf edən, böyük nemət olan biliyin idarə olunmasında daha yaxından iştirak edə bilər. Bütün bunlar isə ən böyük sosial funksiyalar: biliklə insan arasında etibarlı və əbədi körpü olan, biliyin idarə olunmasında və kitabın cəmiyyət üzvlərinə çatdırılmasında etibarlı vasitə olan, cəmiyyətin informasiya fəaliyyətini təmin edən kitabxanaların missiyasıdır.

Beləliklə, kompüter texnologiyalarının nailiyyətlərinə və qlobal informasiya şəbəkələrinin inkişafına əsaslanan "informasiya cəmiyyəti" və xüsusən daha geniş əhatəli sosial, etik və siyasi parametrləri əhatə edən "biliklər cəmiyyəti" kitabxanasız keçinə bilməz. Məhz buna görədir ki, YUNESKO-

nun əsas sənədlərində kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin əsas atributlarından biri kimi qiymətləndirilir. Cəmiyyətin sosial təsisat (institut) kimi formalaşdırdığı kitabxanalar tarixən mədəniyyətin normal fəaliyyətinin mühüm şərti olmuş, mədəniyyətin yaddaşını itirilməkdən qorumuş, gələcək nəsillərə çatdırılmasında əvəzsiz xidmət göstərmişdir.

Kitabxanaların tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, bütün dövrlərdə kitabxanalar xalqın yaratmış olduğu elmi və mədəni sərvətləri qorumuş, bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə, təhsilinə, maarifinə, mədəniyyətinə, elminə, tərbiyəsinə xidmət etmiş, bilik, elm, informasiya mərkəzi kimi bəşər sivilizasiyasının yüksəldilməsi vasitəsi olmuşdur. İlk kitabxanalar hələ b.e.ə III minillikdə bəşər mədəniyyətinin beşiyi olan Şumerdə yaranmışdır. Sonrakı əsrlərdə Assuriyada, Kiçik Asiyada, Qədim Misirdə, Romada, Ərəb və Avropa ölkələrində informasiya vasitələri olan kitabları və s. yazılı materialları toplayıb saxlayan, onu nəsildən-nəslə ötürən kitabxanalar dövrün-zamanın keşməkeşli yollarından keçərək mədəniyyət və informasiya vasitəsi kimi xidmət etdikləri cəmiyyətin və insanların böyük hörmətini qazanmışlar. Belə kitabxanalara misal olaraq Assuriya carı Aşşurbanipalın öz fondunda 200 mindən artıq gil lövhəciklərdən ibarət kitabxanasını, dünyanın mədəni möcüzələrindən biri olan İsgəndəriyyə Kitabxanasını, Perqam padşahlığının kitabxanasını, orta əsrlərin ümumi kitabxanalarını, müasir dünyanın böyük dövlətlərinin milli kitabxanalarını göstərmək olar. Dünya tarixində bəşəriyyətə 5 min ildən artıq xidmət edən bu kitabxanalar elm və mədəniyyətin inkişafı zəminində daim inkişaf etmiş, “öz qiymətli yükünü” bəşəriyyətin inkişafı naminə irəliyə aparmışdır. Kitabxanaların daim inkişaf edən, təkmilləşən, daha həyati, səmərəli xarakter daşıyan tarixi missiyası xalqların yaddaşına həkk edilmişdir.

İlk kitabxanaların tarixindən 5 min il keçir. Bu beş min ildə milyonlarla oxucuya xidmət edən kitabxanalar öz ilk forma və strukturlarını əsasən saxlamış, ancaq daim təkmilləşmiş, dövrlə, zamanla ayaqlaşmağa çalışmışlar. Lap qədim zamanlardan kitabxanaların iki funksiyası fəaliyyət göstər-məkdədir. Kitabxanaların ilk və ən mühüm funksiyası sənədləri (əlyazmaları, çap kitablarını və s.) toplamaq başqa sözlə, fond yaratmaq funksiyasıdır. Arxivdən fərqli olaraq kitabxana fondları həmişə oxucuların üzünə açıq olmuşdur. Bəzi vaxtlarda kitabxana fondlarının qapalı xarakter daşdığı halda belə onlar müəyyən qrup oxuculara xidmət etmişdir. Kitabxanaların ikinci mühüm funksiyası oxuculara xidmət funksiyasıdır. Bu iki funksiyanın qarşılıqlı əlaqəsi, birləşdirilməsi və işlək vəziyyətə gətirilməsi kitabxanaçıların fəaliyyəti nəticəsində mümkün olmuşdur. Kitabxanaçılar tarixən kitabxana işinin hərəkətverici qüvvəsi olmaqla, cəmiyyətlə kitabxanalar arasında əlaqələndirici vasitə rolunu oynamışdır. Kitabsız, oxucusuz kitabxana olmadığı kimi kitabxanaçısız da kitabxana ola bilməz. Beləliklə, kitabxana bu üç sütun

üzərində bərqərar olmaqla inkişaf edib zəmanəmizə gəlmişdir. Deməli, 5 min il tarixi olan kitabxanalar cəmiyyətin yaratdığı ən mühüm təsisatlardan (institutlardan) biri kimi daim onu yaradan cəmiyyətə xidmət etmiş, cəmiyyət kitabxanalarının hamısı kimi çıxış etmişdir. Cəmiyyətlə kitabxanalar arasında olan bu üzvi bağlılıq kitabxanaların yaşamasını təmin etmiş, onun fəaliyyətindən cəmiyyət üzvləri elm, təhsil, mədəniyyət və tərbiyə sahəsində bəhrələnməmişdir.

Ancaq çox təəssüflə qeyd etmək istəyirəm ki, müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanalara münasibət hec də birmənalı deyildir. Bəzi informatika mütəxəssisləri, müasir elektron kitabxanaların, elektron kataloqların inkişafına daha çox diqqət yetirməyə, internetin fəaliyyətindən bəhrələnməyə və bütün informasiyaları elektron vasitələrlə əldə etməyə üstünlük verməklə ənənəvi kitabxanalardan tədricən əl çəkməyi məsləhət bilirlər.

Əgər kitabxanalar yalnız informasiya cəmiyyəti nəzəriyyəçilərinin öyrənmə obyektini kimi qalarsa, deməli, kitabxanaların uzun müddət əldə etdiyi təcrübə, ənənəvi kitabxanaçılığın bütün nailiyyətləri, biliklərin idarə edilməsi texnologiyası, oxucu və kitabxanaçı probleminin davamlı öyrənilməsi və proqnozlaşdırılması imkanlarından, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanalarda aparılan yeniliklərin, yeni iş forma, metodlarından istifadə kitabxana informasiya və kommunikasiya texnologiyasının ənənəvi kitabxanaçılıqla əlaqələndirilməsi prosesindən istifadə etmək olduqca çətin olacaqdır. Bütün bunları nəzərə alan kitabxanalar və kitabxanaşünaslıq elmləri bu düzgün olmayan elmi, praktik və tarixi cəhətdən əsaslandırılmayan, səhv tendensiyaya qarşı çıxmalı böyük sosioloji tədqiqatlar, kitabxanaların 5 min illik təcrübəsinə əsaslanan informasiya cəmiyyətinin qarşısında qoyduğu aktual problemlərin öyrənilməsinə dair ciddi elmi araşdırmalar aparılmalı, əldə edilən nəticələri nəzəri cəhətdən əsaslandırmaqla müasir dövr üçün ciddi tövsiyələr hazırlamalıdır. Ancaq bundan sonra müasir kitabxana, onun quruluşu, strukturu, statusu, cəmiyyətdə tutduğu mövqe və onun vəzifələri haqqında elmi fikir söyləmək olar. Bunun üçün isə ölkənin kitabxana ictimaiyyəti ilə kitabxanaşünas alimlərin birgə fəaliyyətinin zəruriliyi ortaya çıxır.

Qeyd etdiyimiz kimi, son illərdə həm beynəlxalq, həm də regional səviyyədə mübahisələrin, müzakirələrin ardı-arası kəsilmir; kitabxanalar hamının vərdiş etdiyi kimi öz ənənəvi formasını (bina, kitabsaxlayıcı, kataloqlar, oxu zalları və s.) saxlayacaqmı? Və yaxud kitabxanalar yaşamağa qadirdimi? Müxtəlif fikirlərin ortaya çıxdığı belə bir şəraitdə kitabxana-informasiya texnologiyası sürətlə inkişaf edir, elektron kataloqlar, elektron kitabxanalar yaranır, kitabxanalar internetə qoşulur. Kitabxanalardan internetə çıxış yolundan oxucular müvəffəqiyyətlə internetdən istifadə edir. İnternet müstəqil informasiya vasitəsinə çevrilir. Həmçinin kitabxana fondlarında elektron kitabların

və elektron jurnalların miqdarı artır. Tammətli elektron nəşrlərə abunələrin genişlənməsi ənənəvi abunələri üstələyir və ona qalib gəlir. Gələcək elektron kitabxanaların əsasını təşkil edən bu ünsürlər getdikcə daha geniş meydan alır, sonra ənənəvi kitabxanalara “Mən sənin gələcəyinem” deyir. Ancaq bu dediklərimiz və müasir dövrdə kitabxanaçılıq aləmində baş verən proseslər heç də göründüyü kimi deyil və mikrodaşıyıcılar, nə audio-video kasetlər, qrammofon valları, nə də CD-ROM-lar kitabxanaların bir institut kimi mövcudluğunu şübhə altına ala bilməz. Tarixə nəzər salaq: 5 min ildən artıq tarixi olan ənənəvi kitabxanalar bütün zamanlarda və dövrlərdə bəşəriyyətə uğurla xidmət edib, təkmilləşərək, yeniləşərək zəmanəmizə qədər gəlib çıxmışdır. Məhz buna görə də kitabxanaların gələcəyinə nəzər salarkən, kitabxana quruculuğunun gələcəyini proqnozlaşdırarkən keçmiş dərinədən öyrənilməli, kitabxanaların 5 min illik təcrübəsi nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, elektron daşıyıcıların inkişafı ənənəvi kitabxanaların yaşamasına, fəaliyyət göstərməsinə, cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsində onların roluna heç bir xələl gətirmir, əksinə, onun daha da təkmilləşməsinə, oxuculara xidmət işinin daha səmərəli təşkilinə, operativliyinə kömək edir. İnformasiya cəmiyyətində kitabxana işi sahəsində sürətlə baş verən bu inqilabi dəyişikliklər, onların dərinədən öyrənilməsi, ümumiləşdirmələr aparılması kitabxanaşünaslıq elmləri qarşısında olduqca mühüm vəzifələr qoyur. Məhz kitabxanaşünaslıq kitabxana işinin yeni şəraitə uyğunlaşmasına, informasiya elmi ilə inteqrasiyasına dair araşdırmalar aparmalı kitabxanalarımızı elmi-nəzəri müddəalarla silahlandırmaqlıdır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, axtarış məharətinin bütün növlərini məhz kitabxanalarda təkmilləşdirmək mümkündür. Bu baxımdan görkəmli Amerikan kitabxanaşünası Cessi Şiranın kitabxanaların gələcəyə yönəlmiş fəaliyyəti haqqında sözləri olduqca maraqlıdır. O yazır: “Fundamental sosial tələbatı təmin etməkdən ötrü cəmiyyətin yaratdığı kitabxana sivilisasiyanın nəhəng abidələri icərisində demək olar ki, yeganə abidədir ki, indi əvvəlkindən daha yüksəkdə durur və zülmətə qarşı çıxır. Onlar belə bir fikrin universal təsdiqidir ki, insan varlığının ulu sənədli sübutları yaşamaqda davam edir və bizə çox şey söyləyir, həm də hər biri ayrı-ayrılıqda yox, hamısı birlikdə və onlar buna ehtiyacı olan hər bir kəsin üzünə açıq olmalıdır”.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A.A. Kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir.* - B., 2010.- 186 s.
2. *Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində (İkidilli Azərbaycan-Rusiya layihəsi).* - B., 2006. - 516 s.

3. *Библиотеки в обществе знаний (Двухязычный азербайджанско-российский проект).* - Б., 2006. - 516 с.
4. *Шрайберг Я.Я. Библиотеки электронная информация и меняющееся общество в информационном веке.*- М., 2006.- 35 с.
5. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş.* - B., 2001. - 398 s.

**ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО И СОВРЕМЕННЫЕ
ПРОБЛЕМЫ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ**

А.А.ХАЛАФОВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены актуальные проблемы библиотековедения в годы независимости Азербайджана. Информатизация традиционных библиотек и важность обеспечения современным библиотечно-информационной технологиями библиотек является основными проблемами библиотековедения и информатизации общества.

**MODERN PROBLEMS OF INFORMATION SOCIETY
AND LIBRARY SCIENCE**

A.A.KHALAFOV

SUMMARY

In the article is given about the actual problems of the library science during the independence years. The main problems of the library science and information is to secure the library information technology.

**M.F.AXUNDOV ADINA AZƏRBAYCAN MİLLİ
KİTABXANASI MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ****K.M. TAHİROV***M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası*

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana Azərbaycanın müstəqilliyi illərində özünün inkişafının ən yüksək pilləsinə qədəm qoymuşdur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada başlanan möhtəşəm yenidənqurma prosesi Milli Kitabxananın fəaliyyətində də özünü biruzə vermişdir. Kitabxanada yeni iş üsulları, yeni iş metodları tətbiq olunmağa başlamış, mütərəqqi formalardan istifadə edilmişdir.

İlk növbədə Azərbaycanın müstəqillik illərində qazandığı nailiyyətləri əks etdirən kitabların təqdimat mərasimlərini qeyd etmək olar. Bu mərasimlərdə mərhum prezidentimiz Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, ulu öndərimiz Milli Kitabxananın fəaliyyətini və orada çalışan insanların əməyini yüksək qiymətləndirmişdir: “Mən vaxtilə bu kitabxanaya dəfələrlə gəlmişəm. Amma bu gün kitabxananın astanasından keçərkən çox böyük hörmət və ehtiram hissi duyuram. Kitabxanaya, burada çalışan insanlara hörmət və ehtiramımı bildirmək istəyirəm” [1, 239].

Ulu öndərimizin 1995-ci ildə Milli Kitabxanada “Vətənə, Dövlətə, Xalqa sədaqət andı” kitabının təqdimat mərasimində iştirakı kitabxananın həyatında böyük bir hadisəyə çevrilmişdi. Bu mərasimdə iştirak edən ulu öndər Milli Kitabxananın fondunun xarici dillərdə ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi üçün hər il əlavə 5 min ABŞ dolları vəsait ayrılması barədə göstəriş vermişdir.

1995-1997-ci illərdə ulu öndər Heydər Əliyev M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada 4 dəfə olmuşdur və onun kitabxanaya hər gəlişi bu elm məbədinə yeni bir abu-hava, təkmilləşmə gətirmişdir.

Milli Kitabxanada çıxışı zamanı “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir” deyən ulu öndər Milli Kitabxanaya öz şəxsi kitabxanasından 300 nüsxədən artıq qiymətli kitab bağışlamışdır [1, 239]. Ulu öndərin bu hədiyyəsi Milli Kitabxanaya öz şəxsi kitabxanalarından qiymətli kitab kolleksiyaları hədiyyə olunması kimi gözəl bir ənənəyə başlanğıc vermiş oldu. Bundan dərhal sonra Baş Nazirin müavini, xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyev, görkəmli akademikimiz Ziya Bünyadov və başqa ziyalılarımız Milli Kitabxanaya qiymətli kitab kolleksiyaları bağışladılar.

Prezident Heydər Əliyevin kitabxanaya hədiyyə etdiyi nəfis “Qurani-Kərim” bu gün də Milli Kitabxananın kolleksiyasının ən qiymətli nümunələrindən biri kimi mühafizə olunur.

90-cı illərdə Milli Kitabxanada işlərin təşkilində əsas istiqamət müstəqil Azərbaycanın nailiyyətlərinin geniş təbliğ edilməsinə və latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası ilə çap olunan kitabların fondnda ümumi çəkisinin artmasına gətirib çıxaran tədbirlərin görülməsindən ibarət olmuşdur.

İnformasiya cəmiyyəti quruculuğu şəraitində Milli Kitabxananın ən ümdə vəzifəsi müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqi nəticəsində oxuculara kitabxana xidmətinin optimallaşdırılmasına nail olmaqdan və bütün kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması istiqamətində gərəkli addımların atılmasından ibarət olmuşdur.

Artıq 90-cı illərin sonundan başlayaraq Azərbaycan Milli Kitabxanasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqinə başlanılmışdır. 1998-ci ildə Soros fondunun və Avrasiya fondunun qrantları əsasında İnternet zalının açılması ilə bu işə ilk addımlar atılmışdır. Respublikamızda kitabxanada ilk İnternet zalı məhz M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada yaradılmışdır.

2000-ci ildə isə yenə də həmin ictimai təşkilatların qrant vəsaiti hesabına Milli Kitabxanada ilk Tədris Mərkəzi təşkil olunmuşdur. Bu mərkəzdə ilk dəfə olaraq respublikamızın kitabxana işçiləri üçün kompüter təlimi üzrə və İnternetdə axtarış aparmaq vərdişlərinin aşılması üzrə treninqlər təşkil olunmuşdur.

Həmin ildə respublikamızda ilk dəfə olaraq avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemlərinin tətbiqi istiqamətində ilk addımlar atılmışdır. ABŞ səfirliyinin, Soros və Avrasiya fondlarının maliyyə dəstəyi ilə ABŞ-ın VTLS korporasiyasının məxsusi kitabxanalar üçün işləyib hazırladığı VIRTUA proqramının tətbiqi ilə elektron kataloqun tərtibinə hazırlıq işlərinə başlanılmışdır. Bu layihənin kompüter avadanlıqları və texnoloji təminatı Soros Fondu tərəfindən, proqram təminatı isə Avrasiya Fondu tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Üç illik hazırlıq işləri aparıldıqdan, beynəlxalq treninqlər keçirildikdən və lazımi mütəxəssislərin hazırlanması prosesi başa çatdıqdan sonra 2003-cü ildə elektron kataloqun tərtibi işlərinə başlanılmışdır. Milli Kitabxanada elektron kataloq beynəlxalq məşinlə oxunan MARC-21 formatında işlənmişdir.

2004-cü ilin martından Milli Kitabxanada digər kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması işlərinə start verilmişdir. Lakin bütün bunlar külli miqdarda vəsait tələb etdiyindən müvəqqəti işlər dayandırılmışdır.

Xeyli hazırlıq və təcrübi işlər aparıldıqdan sonra 2006-cı ilin mayında Milli Kitabxananın veb-saytının və elektron kataloqunun təqdimat mərasimi olmuşdur [2, 5]. Respublikamızda ilk kitabxana saytı və elektron kataloqunun təqdimatı beynəlxalq ekspertlərin, respublika kitabxana ictimaiyyətinin və mətbuat nümayəndələrinin iştirakı ilə olmuşdur. 2006-cı ilin mayından Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə bir sıra beynəlxalq məlumat bazalarında – ABŞ-ın Konqres Kitabxanasının və Rusiyanın Milli Dövlət Kitabxanasının elektron məlumat bazalarında birbaşa axtarış aparmaq imkanı əldə edilmişdir.

İnformasiya cəmiyyəti quruculuğu dövrünün tələblərinə müvafiq olaraq 2006-cı ildə Milli Kitabxananın strukturu yenidən işlənmiş və yeni şəraitdə və yeni tələblərə uyğun müvafiq struktur bölmələri yaradılmışdır. İlk növbədə kitabxananın elektron resurslarının yaradılmasına olan böyük ehtiyac nəzərə alınaraq yeni strukturda Elektron resursların yaradılması şöbəsi təşkil olunmuşdur. Yeni strukturda elektron kitabxana bölməsi yaradılaraq Milli Kitabxananın qiymətli fondlarının elektron daşıyıcılara köçürülməsi kimi mühüm bir prosesə başlanğıc verilmişdir.

Eyni zamanda kitabxananın yeni strukturunda Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi yaradılaraq bütövlükdə kitabxana işinin bütün istiqamətlərində qlobal avtomatlaşdırma işlərinə start verilmiş, digər iş istiqamətlərində də kompüter texnologiyaları tətbiq olunmağa başlanmışdır. Ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və kitabxana qaydası ilə işlənməsi, kataloq kartoçkalarının çap olunması prosesləri də kompüter avadanlıqları vasitəsi ilə həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Bu gün Milli Kitabxananın fondlarında mühafizə olunan 250 min nüsxədən artıq ədəbiyyat artıq elektron kataloqun məlumat bazasında öz əksini tapmışdır. Kitabxanaya yeni daxil olan kitablarla yanaşı, əvvəllər kitabxananın fonduna daxil olan və oxucular tərəfindən daha çox istifadə olunan ədəbiyyat da oxuculardan qayıtdıqdan sonra elektron kataloqa daxil edilir. Bu qayda ilə dünya təcrübəsinə uyğun olaraq ilk növbədə oxucular tərəfindən daha çox istifadə olunan ədəbiyyatın elektron kataloqa daxil edilməsi təmin olunacaqdır. Hazırda Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi, Not nəşrləri və səsyazmaları şöbələrinin fondlarındakı qiymətli nəşrlər də paralel olaraq elektron kataloqa daxil edilir.

Milli Kitabxanada elektron resursların yaradılması istiqamətində də uğurlu addımlar atılmışdır. Elektron resursların yaradılması və Elektron kitabxana şöbələri bu sahədə işləri iki istiqamətdə həyata keçirirlər: bir tərəfdən kitabxanaya yeni daxil olan və latın qrafikası ilə çap olunan kitabların elektron versiyaları yaradılır, digər tərəfdən isə ötən illərdə kiril və ya latın qrafikası ilə çap olunan və oxucular tərəfindən daha çox soruşulan kitablar skanerdən keçirilərək elektron kitabxanaya daxil edirlər. Təbii ki, kiril qrafikası ilə çap

olunmuş kitabların elektron versiyasının yaradılması daha çox vaxt tələb etdiyindən bu işlərin sürətinə mənfi təsir göstərir.

Hazırda Milli Kitabxananın elektron kitabxanasının məlumat bazasında 10 mindən çox tammətli nəşrlər oxucuların sərəncamına verilmişdir. Bu iş kitabxananın işçiləri tərəfindən adi skanerlərin köməyi ilə həyata keçirildiyindən hələ də bu sahədə lazımi operativliyə nail olunmamışdır. Göstərilən istiqamətdə köklü irəliləyişlərə nail olunmasında “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda müvafiq düzəlişlər edilməsi və həmin qanuna Milli Kitabxanaya ölkədə dərc olunan bütün çap məhsullarının elektron variantlarının verilməsi barədə ayrıca maddə daxil edilməsi əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

2008-ci ilin noyabr ayından Milli Kitabxanaya daxil olan 100 adda qəzet və digər dövrü nəşrlərin də tammətli elektron məlumat bazasının yaradılmasına başlanılmışdır. Başqa sözlə desək, alınan 100 adda nəşrdə çap olunan bütün materiallar skanerdən keçirilərək ayrı-ayrı mövzular və predmetlər üzrə qruplaşdırılaraq həmin gün saat 16-00-dək kitabxananın saytı vasitəsilə oxucuların və istifadəçilərin sərəncamına verilir. Nəticədə internetə çıxış imkanı olan hər bir ucqar kənd kitabxanası və yaxud onun oxucusu heç bir çətinlik çəkmədən və əlavə vəsait ödəmədən gündəlik dövrü mətbuatı oxumaq imkanı əldə etmiş olur.

Digər tərəfdən dünya oxucuları da bu yolla hər gün operativ şəkildə Azərbaycan həqiqətləri ilə tanış ola bilər və onları maraqlandıran məsələlər üzrə hər gün Azərbaycan mətbuatında dərc olunan yazıları əldə edib onlardan operativ şəkildə bəhrələnmə bilərlər. Bu da dünya informasiya məkanında Azərbaycan həqiqətlərinin lazımınca yer tutmasında və geniş təbliğində əhəmiyyətli rol oynayan amillərdən biridir.

Bu gün kitabxanalarımızda kifayət qədər dövrü mətbuatın alınması və onların operativ şəkildə yerlərə çatdırılması problemi olduğu bir zamanda ayrı-ayrı mövzular üzrə dövrü mətbuatın tammətli elektron bazasının yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edən çox vacib bir məsələdir.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası Azərbaycan Respublikasının ən böyük dövlət kitabxanasıdır, milli mətbuatımızın və kitabçılığımızın dövlət arxivinin yaradıcısı, ölkənin bütün kitabxanaları üçün elmi metodik mərkəz funksiyasını yerinə yetirən, kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaşünaslıq sahəsində aparıcı elmi mərkəz rolunu oynayan və nəhayət, Azərbaycan elminin inkişafında xüsusi xidmətləri olan elm məbədi və mənəviyyat xəzinəsidir.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinə müvafiq olaraq M.F.Axundov adına Dövlət kitabxanasına Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 aprel 2004-cü il tarixli qərarı ilə

“Milli Kitabxana” statusu verilmişdir [5, 1143]. Bu status kitabxananın qarşısına qoyulmuş vəzifələrin əhatəsini xeyli genişləndirmiş və ölkənin ictimai həyatında onun rolunu artırmışdır.

Son illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası ölkənin baş kitabxanası kimi, respublikanın əsl mədəniyyət mərkəzinə, mədəni-kütləvi tədbirlərin, yeni kitabların təqdimat mərasimlərinin, kitab bayramlarının, müəlliflərlə oxucuların görüşlərinin keçirildiyi məkana çevrilib. Son illər ərzində elə bir ay olmamışdır ki, Milli Kitabxanada böyük bir tədbir keçirilməsin, ziyalılar, kitabsevərlər burada toplaşmasın.

2007-ci il ərzində Milli Kitabxananın fonduna 18 min yeni ədəbiyyat daxil olmuşdursa, [6, 3] 2008-ci il ərzində yeni alınan ədəbiyyatın sayı 25 min nüsxəni keçmişdir ki, bu da ötən illərlə müqayisədə xeyli artıqdır [7, 6]. Milli Kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyatın sayının artmasında ölkədə nəşr olunan bütün çap məhsullarından pulsuz məcburi nüsxələrin alınması və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamına əsasən latın qrafikası ilə çap olunan ədəbiyyatın mühüm rolu var.

Bütün bunlar isə oxucuların, kitabxanaya gələnlərin sayının xeyli artmasına səbəb olub. Ötən il ərzində Milli Kitabxananın daimi oxucularının sayı 38 min nəfər, virtual oxucuların sayı isə 80 minə keçmişdir, kitabxanaya gələnlərin sayı isə 230 min nəfərə çatıb.

Fərəhləndirici haldır ki, 60-70-ci illərdə Axundov adına Milli Kitabxanada mövcud olan zallarda oxumaq üçün növbələr bərpa olunub. İlin bəzi aylarında şənbə və bazar günləri kitabxanaya gələnlərin sayı 1300-1500 nəfərə çatır və zallarda yerlər dolduğundan oxucuların qarşısını saxlamaq məcburiyyətində qalır. Oxucuların, kitabxanaya gələnlərin sayının artmasında ən vacib şərt yeni ədəbiyyatın artması və zallarda oxucular üçün hər cür şəraitin yaradılmasıdır.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə ona verilmiş milli çap məhsullarının arxiv fondunun yaradılması və Milli biblioqrafiya vəsaitlərinin tərtibi funksiyasını da müvəfəqiyyətlə yerinə yetirir. Artıq 2004-cü ildən başlayaraq kitabxana ölkə ərazisində nəşr olunan bütün çap məhsullarının dövlət qeydini aparır və il ərzində ölkədə nəşr olunan bütün materialları özündə əks etdirən “Birillik Azərbaycan kitabıyyatı”nı çap edir. Cari dövlət biblioqrafiyasının vacib atributu olan bu nəşrin artıq 10 buraxılışı çap olunub, 2 buraxılışı isə nəşrə hazırdır və bu günlərdə işıq üzü görəcəkdir.

Milli Kitabxana 2006-cı ildən öz fonduna daxil olan yeni ədəbiyyatın cari biblioqrafik göstəricilərini tərtib etməyə başlamışdır. «Yeni kitablar» adlı cari biblioqrafik informasiya göstəricisi hər rübdə bir dəfə nəşr olunur və həmin dövr ərzində Milli Kitabxananın fondlarına daxil olan bütün yeni ədəbiy-

yat orada öz əksini tapır. Burada Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə olan bütün nəşrlər əhatə olunur. Materiallar elm sahələri üzrə qruplaşdırılır və oxucuların istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə hər bir kitabın şifrələri də verilir.

Hazırda Milli Kitabxanaya daxil olan dövrü mətbuatın əksəriyyətinin məzmunu açılır və orada gedən bütün vacib materialların analitik təsvirləri analitik elektron məlumat bazasında öz əksini tapır. Bütün bunlar Azərbaycan mətbuatının elektron məlumat bazasının yaradılması işinə xidmət edir və gələcəkdə fundamental milli bibliografiya vasitələrinin tərtibi və nəşri üçün əlverişli zəmin yaradılması üçün əsas olacaqdır.

Müasir dövr informasiya cəmiyyəti kimi xarakterizə olunur və sirr deyil ki, bu gün oxucular məhz yeni informasiya ardınca kitabxanalara müraciət edirlər.

İnformasiyanın, kompüterin insanların məişətinə daxil olduğu, onların gündəlik həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrildiyi bir zamanda, oxucuların zaman və məkan problemi olmadan lazımı informasiyanı əldə etməsinə, müasir tipli informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə bilavasitə iş və yaşayış yerlərindən dünyanın ən zəngin informasiya mənbələrinə daxil olaraq lazımı informasiyaları operativ şəkildə almalarına şərait yaratmaq istiqamətində M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında son illər ərzində məqsədyönlü işlər görülür. Bütün bu işlərin nəticəsi olaraq Milli Kitabxananın veb saytının, elektron kataloqunun və elektron kitabxanasının yaradılması təmin edilib və oxucuların istifadəsinə verilib, kitabxanada məsafədən virtual kitab sifarişi sistemi tətbiq edilib, kitabxanalara virtual metodik xidmət metodundan istifadə olunur.

Milli Kitabxananın oxuculara və kitabxanalara təqdim etdiyi son yenilik onun lokal kompüter şəbəkəsinə daxil olan kitabxanaların oxucularına kitabxanaçıların sifarişi əsasında milli kitabxananın fondunda olan kitabların müəyyən hissələrinin elektron çatdırılması sisteminin tətbiqindən ibarətdir. Belə ki, Əhmədli massivində yaşayan hər bir oxucu Xətai rayon Mərkəzi kitabxanasına müraciət edərək Milli Kitabxananın fondunda olan hər bir kitabın müəyyən hissələrinin elektron variantını alıb oxuya biləcəkdir. Həmin materialların adi printerlə çap olunaraq kitabxanada saxlanması isə onlardan digər oxucuların da təkrar istifadə edə bilmələrinə imkan yaradır.

Artıq bu gün kitabxanamızın oxucuları və eləcə də dünya miqyasında Azərbaycanla maraqlanan bütün insanlar Milli Kitabxananın saytı və elektron kataloqu vasitəsilə zaman və məkan problemi olmadan milli kitabxananın nəinki kataloq və fondlarına daxil olaraq ondan sərbəst istifadə edə bilirlər, hətta onun tammətli elektron məlumat bazalarından da bəhrələnilər. Kitabxananın elektron kataloqunda 1990-2008-ci illəri əhatə edən 65 200 adda 207 800

nüsxədən artıq kitab öz əksini tapmışdır [7, 7]. Maraqlı haldır ki, kitabxananın saytına xarici ölkələrdən oxucular daha çox müraciət edirlər. Bu gün oxucular və respublikanın ən ucqar kəndində belə INTERNET-ə çıxışı olan hər bir vətəndaş nəinki Milli Kitabxananın fond və kataloqlarında, hətta ABŞ-ın Konqres Kitabxanasının və Rusiya Dövlət Milli Kitabxanasının (keçmiş Lenin kitabxanası) fond və kataloqlarında da birbaşa axtarış aparmaq imkanına malikdir.

Bu ilin mayından Azərbaycan Milli Kitabxanasının elektron məlumat bazası Avropa Elektron Kitabxanasına daxil edilmişdir. Yəni kitabxananın oxucuları Avropanın 47 kitabxanasının fondlarında və kataloqlarında birbaşa axtarış aparmaq imkanı əldə ediblər. Eyni zamanda 47 Avropa ölkəsinin milli kitabxanasının oxucuları da Azərbaycan kitabxanasının fond və kataloqlarından istifadə etmək imkanı qazanıblar. Bu da Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında mühüm bir vasitədir. Artıq bu gün kitabxanaya gələn oxucular sayı yüzlərlə olan ənənəvi kataloq və kartotekalarda saatlarla axtarış aparmaq əvəzinə, kitab verilişi məntəqəsində quraşdırılan kompüterlərə yaxınlaşaraq 2-3 dəqiqə ərzində Milli Kitabxananın elektron kataloqunda olan istədikləri kitabı tapa bilir və sifariş edirlər. Oxucular elektron kataloqa o dərəcədə öyrəşiblər ki, bəzən köhnə ənənəvi kataloqda axtarış aparmağa tənbəllik edirlər.

Keçən ilin mart ayından Milli Kitabxanada oxuculara virtual kitab sifarişi imkanı da yaradılmışdır. Yəni internetə çıxışı olan hər bir oxucu yaşayış və yaxud iş yerindən kitabxananın saytındakı “virtual xidmət” bölməsinə girərək istənilən kitabı sifariş edə bilər və dərhal ona həmin kitabın kitabxanada olub-olmaması barədə məlumat verilir, lazım gəldikdə onu sifariş edir və artıq oxucu kitabxanaya gələrkən kitab rəfdə onu gözləyir. Beləliklə kitabı kataloqda axtarmaq və sifariş edib bir saat gözləməyə ehtiyac qalmır. Əgər oxucunun istədiyi kitab kitabxanada yoxdursa, heç vaxt itirib gəlməyə ehtiyac qalmır. Bu müddət ərzində 260 nəfər oxucu yüzlərlə kitab sifariş etmişdir. Bu prosesin davamı olaraq ötən ilin dekabrından virtual qaydada kitabın bir hissəsinin Milli kitabxananın lokal şəbəkəsinə daxil olan digər kitabxanaların elektron ünvanına göndərilməsi xidməti də həyata keçirilir.

Gələn ildən oxucuların qeydiyyatı və kitab verilişi proseslərinin də kompüterlər vasitəsilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Əlbəttə, bütün bunlar yeni avadanlıqların alınması quraşdırılması ilə bağlıdır.

Milli Kitabxanada dünyanın ən böyük və zəngin kitabxanalarında daha çox tətbiq olunan VTLIS-VIRTUA sistemi üzrə həyata keçirilən kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması, oxucu sorğularının virtual rejimdə ödənilməsinə və ödənilən arayışların tam şəkildə məlumat bazasında saxlanması

şərait yaradan və onların təkrar istifadəsinə imkan verən avtomatlaşdırılmış sistem tətbiq olunur.

VIRTUA avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqi kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat haqqında oxuculara operativ məlumatın verilməsi məsələsini də həll etmişdir. Bu gün külli miqdarda vəsait sərf edərək yeni ədəbiyyat bülletenləri çap etməyə artıq ehtiyac yoxdur. Çünki kitabxanaya müxtəlif mənbələrdən daxil olan bütün ədəbiyyat Milli Kitabxananın saytında "Yeni ədəbiyyat" bölməsində əksini tapıb və oxucular həmin düyməni basmaqla hər gün kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat barədə məlumat ala bilirlər.

Milli Kitabxana hər il kitabxana işinin bu və ya başqa məsələlərinə dair xeyli miqdarda vəsaitlər nəşr edir və kitabxanalara göndərir. Bunların içərisində 60-70-ci illərdə çap olunan və müəyyən səbəblərdən uzun müddət çap olunmayan "Əlamətdar və tarixi günlər təqvimi"ni xüsusilə qeyd etmək lazımdır. 2004-cü ildə bu vəsaitin nəşri yenidən bərpa olunmuşdur və həmin ildə 2005-ci ili əhatə edən ilk buraxılış işıq üzü görmüşdür. 2006-2009-cü illərə aid buraxılışlar çap olunmuşdur və hazırda isə 2010-cu ili əhatə edən 6-cı buraxılış nəşrə hazırlanır.

Son dövrdə Milli kitabxana tərəfindən bir sıra vəsaitlər çap olunaraq ölkə kitabxanalarına və oxuculara təqdim olunmuşdur. Bunların içərisində Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin "Müstəqilliyimiz əbədidir" çoxcildliyinin I-X cildlərinin köməkçi göstəricisi"ni, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı"na dair ədəbiyyatı əks etdirən "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı" adlı biblioqrafik göstəricinin iki buraxılışını, "Heydər Əliyev Fondu 5 il" biblioqrafiyasını, "Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri" seriyasından çap olunan "Mir Cəlal: Biblioqrafiya", "Qara Qarayev: Biblioqrafiya", "Fikrət Əmirov: Biblioqrafiya" və "Üzeyir Hacıbəyli: Biblioqrafiya", "Səttar Bəhlulzadə: Biblioqrafiya" kimi fundamental biblioqrafik vəsaitlərini, "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti-90", "Şəhidlər" biblioqrafik göstəricilərini və s. qeyd etmək olar.

Hazırda bir sıra sanballı vəsaitlər üzərində iş yekunlaşmaq üzrədir və ilin sonunadək Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin "Müstəqilliyimiz əbədidir" çoxcildliyinin XI-XXVIII cildlərinin köməkçi göstəricisi", Azərbaycan xalqları və tarixi abidələrimiz haqqında biblioqrafiyalar və s. fundamental göstəricilər çap olunaraq oxucuların ixtiyarına veriləcəkdir.

Son illərdə Milli Kitabxana tərəfindən bir sıra metodik materiallar da tərtib olunaraq yerlərə göndərilmişdir. Bunların içərisində 2004-cü ildə çap olunan "Kitabxana işinə dair normativ aktlar" adlı vəsait, "İkirəqəmli müəllif işarəsi cədvəlləri"ni xüsusilə qeyd etmək lazımdır. 2006-cı ildə kitabxanaların

xahişi ilə təkrar çap olunan bu vəsaitlər qısa bir zamanda bütün kitabxanacıların stolüstü kitabına çevrilmişdir.

Milli Kitabxana tərəfindən nəşr edilən bütün vəsaitlər mütəmadi olaraq yerlərdəki və Bakı şəhərindəki kitabxanalara göndərilir. Lakin bu vəsaitlərin nəşrinə və yerlərə göndərilməsinə xeyli vəsait və zaman sərf olunduğundan bu işin də təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulurdu. Bu məqsədlə avtomatlaşdırılmış sistemin tətbiqi nəticəsində kitabxananın nəşrlərinin tam elektron mətnləri kitabxananın saytının “Kitabxanamızın nəşrləri” bölməsində yerləşdirilir və istənilən kitabxana saytın həmin bölməsinə daxil olaraq onlardan bəhrələnmə bilər. Yəni onlar çap olunmazdan və yerlərə göndərilməzdən xeyli əvvəl virtual rejimdə bütün respublika kitabxanalarının və kitabxanacılarının sərəncamına verilir.

Milli Kitabxana 70-80-ci illərdə “Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti haqqında yeni ədəbiyyat” adlı cari biblioqrafik informasiya göstəricisi nəşr edirdi və maliyyə problemləri ilə əlaqədar neçə illərdən bəri bu vəsaitin nəşri dayandırılmışdı. Avtomatlaşdırılmış sistem tətbiq olunduqdan sonra bu cari biblioqrafik vəsaitin nəşri bərpa olub və onun tam mətni kitabxananın saytında müvafiq bölmədə yerləşdirilib. Həmin vəsait nəşr olunaraq Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin işçilərinə və sahənin aparıcı mütəxəssislərinə çatdırılır. Eyni zamanda ayda bir dəfə çap olunan bu vəsaitdə müvafiq mövzuya dair qəzet və jurnal materialları əksini tapır və əhatə olunan materialların tam elektron mətnləri də saytın müvafiq bölməsində yerləşdirilir və istənilən oxucu kitabxananın saytının müvafiq düyməsini basaraq istədiyi materialın tam mətnini oxumaq və onu çap edərək istifadə etmək imkanına malik olur.

Bir neçə il bundan öncə Yaponiya hökuməti ilə Azərbaycan hökuməti arasında bağlanan müqaviləyə əsasən, Milli Kitabxanaya texniki yardım kimi verilmiş müasir tipli texniki avadanlıqların quraşdırılması həyata keçirilib. Buraya qiymətli kitab fondlarının konservasiyasını həyata keçirmək üçün onların mikrofilmlərinin hazırlanması və mikrofilmləri oxumaq üçün avadanlıqlar, hələ keçən əsrin əvvəllərində buraxılan qiymətli qrammofon vallarının CD disklərə və audio kasetlərə yazılmasını təmin edən müasir tipli qurğular, CD disk, audio kaset, qrammofon valları oxumaq məqsədilə 15 nəfər fərdi yerlik fonoteka kabineti üçün avadanlıqlar, kitab təqdimatları və müxtəlif kütləvi tədbirlərin keçirilməsi üçün, prezentasiya, səs-gücləndirici və akustika avadanlıqları daxildir.

Mikrofilmlərin mətninin xüsusi fayllar vasitəsilə kompüter yaddaşına köçürülməsinə imkan verən qurğu isə xüsusilə əhəmiyyətlidir və qiymətli kitablardan və qəzet-jurnal dəstlərinin tam elektron mətnlərinin yaradılmasının sürətləndirilməsi işində böyük rol oynayır. Artıq bugünədək 450-dən çox

qiymətli kitabın və 60-dan artıq dövrü mətbuat materialının mikrofilmləri hazırlanaraq oxucuların istifadəsinə verilmişdir, onların orqinalları isə konservasiya olunaraq gələcək nəsillər üçün saxlanılır.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin vəsaiti hesabına nəşr olunmuş və alınmış kitabların da şəhər və kənd kitabxanalarına göndərilməsi ilə məşğul olur. Belə ki, nazirliyin mərkəzləşdirilmiş vəsaiti hesabına tariximiz, mədəniyyətimiz, incəsənətimiz, elmimiz üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən kitablar sifarişlə çap olunaraq Milli Kitabxananın ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsi vasitəsilə şəhər, rayon və kənd kitabxanalarına, eləcə də beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi vasitəsilə dünya kitabxanalarına göndərilir.

2008-ci il ərzində bu yolla ölkə və dünya kitabxanalarına 45610 nüsxə latın qrafikası ilə çap olunmuş yeni kitab göndərilib [7, 9]. Azərbaycan həqiqətlərinin bütün dünyaya yayılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin çap etdirdiyi belə kitabların sırasında Ə.Ələkbərlinin 5 xarici dildə çap olunmuş “Qərbi Azərbaycanın tarixi abidələri”, H.Məmmədovanın “Xocalı-şahidlər və şəhidlər” (rus və ingilis dillərində), “Azərbaycan milli geyimləri”, “Azərbaycan kinosunun tarixi” ikicildliyi, “Azərbaycan teatrının tarixindən”, “Molla Nəsrəddin” jurnalının latın qrafikası ilə çap olunmuş tam mətni, “Mədəniyyət” fotoalbomu (ingilis və Azərbaycan dillərində), ayrı-ayrı mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə həsr olunmuş kitablar, fotoalbomlar və s. var. Hazırda nazirlikdə Qarabağ məsələsi ilə əlaqədar 10-dan çox adda kitabın bir neçə xarici dillərə tərcümə olunaraq dünya kitabxanalarına göndərilməsi istiqamətində ciddi işlər görülür.

Milli Kitabxananın strukturu da tamamilə yenidən qurulub. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunan yeni strukturda müasir dövrün tələbləri ilə səsleşən bir sıra yeni şöbələr “Elektron informasiya xidməti”, “Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları”, “Elektron resurslarının yaradılması”, “Kitabxanачıların təlim və tədris mərkəzi”, “Kitabxana siyasəti və metodiki rəhbərlik”, “Analitik elektron məlumat bazasının yaradılması”, “Elektron dissertasiya fondunun təşkili və ondan istifadə” şöbələri və bir sıra yeni bölmələr yaradılıb.

Milli Kitabxana bütün idarə və sistemlərin kitabxanalarına virtual rejimdə metodik xidmət göstərir. Belə ki, kitabxananın saytında “Virtual metodik xidmət” bölməsi yaradılmışdır və ölkənin istənilən nöqtəsindən hər bir kitabxana işçisi müxtəlif sorğularını sayt vasitəsilə Milli Kitabxanaya ünvanlayır və bir saat, yaxud yarım saat, yarım gün ərzində öz sorğularına cavab ala bilirlər.

2008-ci il M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası üçün çox əhəmiyyətli olmuşdur və bu il kitabxananın tarixinə möhtəşəm yubiley ili kimi daxil olmuşdur. Özünün 70, 75 və 80 illik yubileylərini lazımi səviyyədə keçirmək imkanı olmayan Milli Kitabxana məhz bu səbəbdən yaradılmasının 85 illik yubileyini yüksək səviyyədə qeyd etməyə çalışmışdır.

Milli mədəniyyətimizin və mənəvi dəyərlərimizin mühafizəsinə xüsusi qayğı göstərən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev cənablarının hədsiz diqqəti sayəsində Milli Kitabxananın 85 illik yubileyi xüsusilə təmtəraqlı keçmişdir. Hörmətli Prezidentimizin yubiley iştirakçılarına və qonaqlara ünvanladığı təbrik məktubu xüsusilə əhəmiyyətli olmuşdur. Burada Dövlətimizin başçısı elmimizin və mədəniyyətimizin inkişafında Milli Kitabxananın rolunu yüksək qiymətləndirərək onun hər bir azərbaycanlı, hər bir alim, hər bir ziyalı üçün qürur yeri olduğunu qeyd edərək kollektivin bütün üzvlərinə uğurlar arzulamışdır. Prezidentimizin bu müraciəti yubiley təntənələrinin bütün iştirakçıları, o cümlədən xarici qonaqlar tərəfindən Milli Kitabxananın fəaliyyətinə verilən yüksək qiymətin bariz nümunəsi kimi qəbul olunmuşdur.

Eyni zamanda dövlət başçısının 17 noyabr 2008-ci il tarixli sərəncamları ilə Milli Kitabxananın inkişafında xüsusi xidmətləri olan, uzun müddət oxuculara xidmət işində fəal iştirak edən 11 nəfər işçiyə ölkənin yüksək mükafatlarının – fəxri adların və medalların verilməsi də yubiley təntənələrinə xüsusi rəvnəq vermiş oldu, təntənələri daha da canlandırdı [8]. Bütün bunlar Milli Kitabxananın 85 illik yubiley təntənələrini Azərbaycanın kitabxana tarixində görünməmiş bir hadisəyə, onun şanlı səhifəsinə çevirmiş oldu.

Milli Kitabxananın 85 illik yubileyi təntənələrini tarixə çevirən amillərdən biri də yubiley günlərində eyni zamanda iki beynəlxalq konfransın – Türkdilli Ölkələrin Milli Kitabxanaları direktorlarının II konfransının və “Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası” Qeyri-kommersiya Əməkdaşlıq təşkilatının X ümumi iclasının Bakı şəhərində keçirilməsindən ibarət idi.

Heç təsadüfi deyildir ki, Prezidenti İlham Əliyev cənabları hər iki beynəlxalq konfransın iştirakçılarına göndərdiyi müraciətdə milli kitabxanaları xalqların, mədəniyyətlərin və nəhayət ölkələrin inteqrasiyasında əhəmiyyətli rol oynadıqlarını qeyd etmiş, kitabxanalararası əlaqələrin möhkəmlənməsinə, bu əlaqələrin əsas istiqamətlərinin müəyyən olunmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Yubiley tədbirlərinin və hər iki beynəlxalq konfransın keçirilməsinin ən mühüm cəhətlərindən biri də bu tədbirlərdə dünyanın 18 ölkəsindən 30-a yaxın xarici qonağın – Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Slovakiya, Estoniya, Latviya, Qazaxıstan, Belarus, Qırğızıstan və digər ölkələrin milli kitabxana direktorlarının və professional beynəlxalq kitabxana təşkilatlarının rəhbərlərinin iştirak etməsindən ibarət idi [7, 9].

Bakıda keçirilən Türkdilli ölkələrin Milli Kitabxanaları direktorlarının II konfransında Türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarının toplu elektron kataloqunun tərtibi, vahid portalın təşkili, Türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarında mühafizə olunan əlyazmalarının kataloqunun nəşri və tammətənlilik elektron versiyasının yaradılması məsələləri müzakirə olunmuşdur.

“Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası” Qeyri-kommersiya Əməkdaşlıq təşkilatının X ümumi iclasında isə regional korporativ elektron kataloqların və tammətənlilik elektron resursların, analitik elektron məlumat bazalarının yaradılması, birgə regional kitabxana layihələrinin həyata keçirilməsi və s. məsələlər müzakirə olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Milli Kitabxanasının hər iki konfransda müzakirə olunan məsələlərdə fəal iştirakı qloballaşan informasiya cəmiyyəti quruculuğu şəraitində bütün iş proseslərinin müasir dövrün tələblərinə uyğun yenidən qurulması və modernləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımların atılmasında, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin tətbiqində geniş imkanlar açacaqdır.

Əvvəlcə qonaqlar Fəxri Xiyabanda ulu öndər Heydər Əliyevin məzarı önünə və Şəhidlər Xiyabanına əklil və gül dəstələri qoymuşlar. Daha sonra qonaqlar Milli Kitabxanaya gəlmiş, kitabxana ilə yaxından tanış olmuşlar.

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Naziri cənab Əbülfəs Qarayevin və yubileyə dəvət almış qonaqların iştirakı ilə Milli Kitabxanada 8 adda - “Heydər Əliyev Milli Kitabxanamızda”, “Tariximizdən səhifələr”, “Azərbaycan xarici mətbuatda”, “Musiqi tariximizin qızıl fondundan”, “85 il xalqın xidmətində”, “Kitabxanamızın inciləri”, “Azərbaycanın kitab abidələri”, “Əməkdaşlarımızın yubiley töhfələri” sərgilərinin açılışı olmuşdur [7]. Sərgilər qonaqlar tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. Kitabxananın işçilərinin əl işlərindən ibarət “Əməkdaşlarımızın yubiley töhfələri” sərgisinin eksponatları qonaqlar tərəfindən xüsusi maraq və diqqətlə qarşılanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Naziri cənab Əbülfəs Qarayev Milli Kitabxananın 85 illik yubiley tədbirlərinə gəlmiş qonaqları “Xarici ədəbiyyat zalı”nda qəbul etmişdir. O, Milli Kitabxananın tarixində yubiley mərasiminin ilk dəfə belə təntənəli keçirildiyini, digər ölkələrdən bu qədər qonağın iştirak etdiyini xüsusi vurğulamışdır.

“Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası” Qeyri-Kommersiya Əməkdaşlıq Təşkilatının (BAE) prezidenti, Belarus Milli Kitabxanasının direktoru Roman Motulski, Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru Tüncel Acar, Qazaxıstan Milli Akademiya kitabxanasının baş direktoru Roza Berdiqaliyeva, Qırğızıstan Milli Kitabxanasının direktoru Jıldız Bakaşova öz çıxışlarında yubiley tədbirlərinin belə yüksək səviyyədə qeyd edilməsi üçün cənab

nazirə təşəkkürlərini bildirib, bu təcrübədən yararlanacaqlarını qeyd etmişdilər.

2009-cu ildə Bakı şəhərinin İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan edilməsi ötən ili xüsusilə yaddaqalan etmiş, mədəniyyət tariximizin şərəfli səhifəsinə çevirmişdir. “Bakı-İslam Mədəniyyətinin paytaxtı-2009” tədbirlər çərçivəsində Milli Kitabxanada aprel ayının 20-21-də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına (İƏT) üzv ölkələrin Milli Kitabxanalarının direktorları Şurasının II Konfransı keçirilmişdir. Konfransda Azərbaycan, Türkiyə, İran, Pakistan, Türkmənistan, Tacikistan, Özbəkistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan ölkələrinin Milli Kitabxana direktorları və İƏT Mədəniyyət İnstitutunun nümayəndələri iştirak etmişdir. Bakı konfransının əsas məramlarından biri bu təşkilatın nizamnaməsinin qəbulundan ibarət olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Naziri cənab Əbülfəs Qarayev İƏT-ə üzv ölkələrin Milli Kitabxanalarının Direktorlar Şurasının II Konfransını açaraq 2009-cu ildə Bakı şəhərinin İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olunmasından, bu münasibətlə ölkədə keçirilən və planlaşdırılan möhtəşəm tədbirlərdən danışıbmışdır. Bakı şəhərinin son illərdə dünya əhəmiyyətli tədbirlərin keçirildiyi məkana çevrilməsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı uğurlu siyasətin nəticəsi və Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın mənəvi dəyərlərimizin təbliği istiqamətində həyata keçirdiyi məqsədyönlü tədbirlərin tərkib hissəsi olduğuna diqqəti çəkmiş, 9 İslam ölkəsinin milli kitabxanasının direktorlarının Bakıda toplaşmasında iştirakını mühüm hadisə hesab etmişdir.

Tədbir çərçivəsində Milli Kitabxananın sərgi zalında “İslam mədəniyyəti kitab səhifələrində” adlı geniş beynəlxalq kitab sərgisinin açılışı mərasimi də olmuşdur. Qonaqların, Milli Məclisin üzvlərinin, görkəmli ziyalıların və əksər İslam ölkələrinin Bakıdakı səfirlərinin iştirakilə açılışı keçirilən sərginin ekspozisiyasında 9 ölkənin Milli Kitabxanalarının fondlarından 600-ədək kitab nümayiş olunmuşdur və sərginin sonunda həmin kitablar Azərbaycan Milli Kitabxanasına hədiyyə olunmuşdur.

Bakı konfransında İƏT-ə üzv ölkələrin Milli Kitabxanalarının Direktorlar Şurasının nizamnaməsi qəbul olunmuş, Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru təşkilatın sədri, İran İslam Respublikasının Milli Kitabxana və Arxiv təşkilatının direktoru Əli Əkbər Aşari isə Baş direktoru seçilmişlər. Konfransın işində İƏT-ə üzv ölkələrdən 16 xarici qonaq iştirak etmişdir.

13-15 iyul 2009-cu il tarixində Milli Kitabxanada İSESKO, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Milli Kitabxana və Azərbaycan Milli Elmər Akademiyası ilə birgə “Bakı-İslam mədəniyyətinin paytaxtı – 2009” tədbirlər çərçivəsində “Asiyada İslam Tibbi əlyazmalarının

vəziyyəti” adlı İSESKO-nun regional seminarı keçirilmişdir. Seminarda İSESKO-dan, Azərbaycan, Misir, Tunis, Səudiyyə Ərəbistanı, Liviya Ərəb Cəmahiriyyəsi, Bəhreyn, Suriya, İran ölkəsindən nümayəndələr, AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun və respublikanın əlyazmalar üzrə digər aparıcı təşkilatlarının mütəxəssisləri iştirak edirdilər.

Tədbir çərçivəsində “Orta əsr Azərbaycan tibb əlyazmaları” mövzusunda geniş sərgi də nümayiş olundu. 3 gün davam edən seminarda xarici və Azərbaycan mütəxəssisləri qədim tibbi əlyazmaların qorunub saxlanması və konservasiyası haqqında problemləri araşdırıb və müzakirələr etdilər, sonda orta əsr tibb əlyazmalarının etibarlı mühafizəsini təmin etmək məqsədilə tövsiyələr qəbul olundu.

10-12 sentyabr 2009 -cu il tarixində Azərbaycanın mədəniyyət, kitab və kitabxana işi tarixində ilk dəfə keçirilən I Bakı Beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkasında 20-dən çox xarici ölkənin nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinin nəşrləri, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı, Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə çap olunmuş kitablar, o cümlədən M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının fondundan da kitablar nümayiş olunurdu.

Sentyabr ayının 12-də Milli Kitabxanada I Bakı Beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkasında iştirak edən 10 xarici ölkə milli kitabxanalarının direktorlarının gətirdikləri kitabların Milli Kitabxanaya təqdim etmə mərasimi keçirildi. Tədbirdə Qazaxıstan, Belarus, Tacikistan, Estoniya, Latviya, Pakistan, Qırğızıstan, Türkiyə, Tatarıstan və Slovakiya Milli Kitabxana direktorları və digər qonaqlar iştirak edirdi.

Bu gün Milli Kitabxananın fondunda 4,5 milyon nüsxə ədəbiyyat saxlanılır. 2009-cu ildə kitabxanaya 20 min nüsxədən artıq yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur.

İl ərzində kitabxananın daimi oxucularının sayı 38 666 nəfər, virtual oxucuların – elektron kataloqdan və elektron kitabxanadan istifadə edən oxucuların (saytdan istifadə edənlər istisna olmaqla) sayı 118 452 nəfər, virtual sifarişin xidmətlərindən istifadə edənlərin sayı 329 nəfər, Rusiya Dövlət Kitabxanasının virtual oxu zalından istifadə edənlərin sayı 447 nəfər olmuşdur. Orta illik davamiyyət 209 522 nəfər olmuş, kitab verilişi isə 746 648 nüsxəyə çatdırılmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi şöbəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən Mikrofilm bölməsində bu il 50 nüsxə kitab, 1923-1927-ci illəri əhatə edən “Mədəni maarif” jurnalı mikrofilmləşdirilib. 49 ədəd mikrofilm elektron kitabxanaya köçürülmüşdür.

Elektron resursların yaradılması şöbəsi tərəfindən 2009-cu ildə 32 986 adda Azərbaycan və rus dilində olan cari ədəbiyyatın biblioqrafik yazısı

yaradılaraq elektron kataloqun məlumat bazasına daxil edilib. Ümumiyyətlə bu günə kimi 94 757 biblioqrafik yazı, 267 142 nüsxə ədəbiyyat elektron kataloqa daxil edilmişdir.

M.Qorki adına Mərkəzi Səyyar Kitabxana Fondunun saytı və elektron kataloqu M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanmışdır. 2009-cu ilin fevral ayından M.Qorki adına Mərkəzi Səyyar Kitabxana Fondunda Milli Kitabxanadan birbaşa elektron sənəd sifarişi bölməsi yaradılmışdır.

Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları şöbəsi cari ildə 244 kitabın tam mətnini, 8 dövrü mətbuat nömrəsini elektron kitabxanaya yerləşdirib. Hazırda bu iş müəlliflərin çoxsaylı müraciətləri əsasında davam etdirilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar olaraq şöbə Prezidentin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə nəşr olunan kitabların əksəriyyətinin elektron versiyasını hazırlanıb oxucuların istifadəsinə təqdim edib.

Kitabxananın saytında “Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət” adlı 2 cildlik kitaba (I cild və II cild), Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti haqqında “Культура и культурные шедевры Азербайджана – уникальное послание будущим поколениям” adlı kitaba, “Üzeyir Hacıbəyli” adlı elektron məlumat bazasına, “Azərbaycan kitabı” adlı 3 cildlik biblioqrafik kitabın I və II cildinin elektron versiyalarına birbaşa keçid düymələri yerləşdirilib.

Ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinə cari ildə 37 989 nüsxə kitab daxil olub ki, bunlardan 15 674 nüsxə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xətti ilə, 6600 nüsxə kitab Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə çap olunan, 1894 nüsxə müəllif hədiyyələri, 8470 nüsxə büdcə hesabına, 5351 nüsxə isə ayrı-ayrı təşkilatlardan daxil olan kitablardır. İl ərzində isə 28 348 nüsxə kitab Azərbaycanın şəhər və rayonlarının kitabxanalarına və dünya kitabxanalarına paylanıb.

2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri genişlənməyə başlamışdır. Kitabxananın ilk beynəlxalq əlaqəsi 1991-ci ildə Türkiyə Milli Kitabxanası ilə olmuşdur. Lakin sonralar bu istiqamətdə işlər zəifləmişdir. Yalnız 2005-ci ildən beynəlxalq əlaqələr sahəsində səmərəli işlər görülmüşdür. Həmin ildə Rusiya Milli Dövlət Kitabxanası ilə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair müqavilə imzalanmışdır.

Müstəqillik illərində Milli Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində fəaliyyəti istiqamətində də xeyli işlər görülmüşdür. 2000-ci ildə

kitabxana beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə cəmi 145 nüsxə ədəbiyyat almış və bir nüsxə də kitab göndərməmişdirsə, [3, 7] 2006-cı ildə Milli Kitabxana beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə 1296 nüsxə kitab almış və 900 nüsxə kitab göndərmişdir [4, 5].

Bu gün Azərbaycan Milli Kitabxanası elmimizin, mədəniyyətimizin və iqtisadiyyatımızın inkişafında mühüm və aparıcı rol oynayan elmi mərkəzə çevrilmişdir. Ölkə çap məhsulunun arxiv fondunun yaradılması və etibarlı mühafizəsinin təmin olunması istiqamətində apardığı məqsədyönlü işlər onun bu şərəfli missiyanı bacarıqla yerinə yetirməsinə əyani sübutdur.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A. Heydər Əliyev və kitabxana işi. - B., 2006.*
2. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 1995-ci il hesabatı.*
3. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2000-ci il hesabatı.*
4. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2006-cı il hesabatı.*
5. *Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu № 4, m. 298-299.*
6. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2007-ci il hesabatı.*
7. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2008-ci il hesabatı.*
8. *Azərbaycan, 2008, 18 noyabr.*

НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА ИМЕНИ М.Ф.АХУНДОВА В НЕЗАВИСИМЫЕ ГОДЫ

К.М.ТАХИРОВ

РЕЗЮМЕ

В статье идет речь о новом подходе к библиотечной работе в свете требований информационного общества конца XX – начала XXI века, автоматизации библиотечного процесса, первых ступенях развития интернет-службы для полноценного обслуживания читателей Азербайджанской Национальной Библиотеки им. М.Ф.Ахундова. Также подробно освещается работа библиотеки в годы независимости Азербайджанской Республики, ее роль в общественной жизни страны, в расширении международных библиотечных связей, проведении различных культурных мероприятий международного уровня.

Отдельно говорится о возрастающей успешной деятельности библиотеки и о той значительной роли, которую сыграл в ее усовершен-

ствовании общенациональный лидер азербайджанского народа Гейдар Алиев.

**AZERBAIJAN NATIONAL LIBRARY NAMED AFTER
M.F.AKHUNDOV IN THE YEARS OF INDEPENDENCE**

K.M.TAHIROV

SUMMARY

This article is about the reconstruction works held in the National Library at first period according to the demands of informed society, the automation of library processes and the offering the Internet use to the readers at the end of the XX century and beginning of the XXI century. Also here is spoken about the works made in the directions of the total reconstruction of the library activities in the years of independence, expansion of library's international relations and international scale ceremonies held in the library.

In article especially emphasized great leader of Azerbaijan nation Heydar Aliyev's unexampled services for the perfection of the library activities.

**MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ MƏRKƏZİ ELMİ
KİTABXANANIN FONDLARININ FORMALAŞMASI:
İNKİŞAFI VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ TENDENSİYALARI
(tədqiqat materialları əsasında)**

A.İ.ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ
Azərbaycan MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası

Müstəqillik tarixən heç də bütün millətlərə nəsib olmur. Azərbaycan isə qədim dövlətçilik ənənələri olan bir ölkədir. Ona görə də müstəqil dövlətçiliyin bərpa olunması Azərbaycan xalqı üçün çox qiymətlidir.

Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanda milli-mədəni və tarixi ənənələrə, ümumbəşəri dəyərlərə söykənən yeni dövlət, həqiqi demokratik cəmiyyətin qurulması prosesi başlanmışdır. İctimai-siyasi həyatın, iqtisadiyyatın, maddi və mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrində böyük quruculuq işləri aparılmışdır. Bu quruculuq proseslərində elmi potensialdan səmərəli istifadə etmək və onu ictimai tərəqqinin mühüm hərəkətverici qüvvələrindən birinə çevirmək qarşıda duran vəzifələrdən ən önəmlisidir.

Əlbəttə ki, biz bütün dünya alimlərinin birgə səyi nəticəsində yaradılan və inkişaf etdirilən, bütün sahələri əhatə edən bir elmdən bəhs edirik. Hər bir ölkə elmin inkişafı və istifadəsi prosesinə öz xüsusiyyətlərinə və imkanlarına uyğun olaraq qoşulmalıdır.

Azərbaycan elminin tarixi böyükdür. Əsrlərdən-əsrlərə Azərbaycanın elm adamları ixtiralar etmiş, dünya elminə böyük tövhələr vermiş, Azərbaycanın elm səviyyəsini yüksəklərə qaldırmışlar. XX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan elminin inkişafı yeni vüsət almışdır. Elmi müəssisələr yaradıldıqdan sonra elm inkişaf etmişdir. Elmin inkişafında xüsusilə Milli Elmlər Akademiyasının böyük rolu olmuşdur. Xalqımızın ümummillə lideri Heydər Əliyev demişdir: «Elmlər Akademiyası Azərbaycan elmini inkişaf etdirib, xalqımızın elm, bilik səviyyəsini yüksəklərə qaldırıb, Azərbaycan elmini dünyaya tanıtdırıb və dünya elminə öz tövhəsini vermişdir».

Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) elm, informasiya, mədəniyyət müəssisəsi kimi elmin inkişafına böyük təkan verən və mənəvi potensialın inkişafına xidmət göstərən bir sosial institutdur. Kitabxana xidmətinin vəzifəsi – dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması, yüksək səviyyədə oxuculara təqdim edilməsidir. Zəngin elmi-bəşəri informasiya sərvətlərinin gələcək nəsillərə ötürülməsində, yüzlərlə elmi kadrların yetişdirilməsində, Azərbaycan elminin inkişafında MEK-in xüsusi rolu vardır. H.Əliyev bir daha bu fikri təsdiqləmişdir: «Kitabxana xalq, millət, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə

də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir».

Alim və mütəxəssisləri elmi ədəbiyyatla tam şəkildə təmin etmək məqsədilə fondlarını müntəzəm olaraq və lazımı elmi ədəbiyyatla zənginləşdirmək MEK əməkdaşlarının ən vacib vəzifələrindən biridir. Bu mənada təbii olaraq hesab edilə bilər ki, fond kitabxananın əsas müəyyənləşdirici mahiyyətini təşkil edir və məxsus olduğu ölkənin, həmçinin bütün dünya ölkələrinin elmi istehsal və mədəni potensialını əks etdirən çap əsərlərini və digər sənədləri əks etdirir. MEK-in fondları milli sərvətimiz olmaqla yanaşı, böyük maddi, mənəvi dəyərlərə malikdir və oxucuların mədəni səviyyəsinin mühüm göstəricilərindən biri sayılır. Bu baxımdan MEK-in Milli ədəbiyyat fondu xüsusi yer tutur. Burada xalq-poetik yaradıcılığı, Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin əsərləri, rus və xarici ölkə klassiklərinin tərcümə olunmuş ədəbiyyatı öz əksini tapmışdır. Bundan əlavə Milli ədəbiyyat fonduna şifahi xalq ədəbiyyatı materiallarından Azərbaycan xalq dastanları, nağılları, bayatıları, tapmacaları, XII-XX əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı klassikləri N.Gəncəvi, İ.Nəsimi, M.Füzuli, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, C. Məmmədquluzadə, C.Cabbarlı, M.S. Ordubadinin əsərləri, tarixə və incəsənətə aid elmi-tədqiqat əsərləri daxildir. Uzun illər ərzində Milli ədəbiyyat fondu oxucuların ümumi sorğu istiqamətlərinə görə, kitabxananın profilinə, seçmə dolğunluğunu, müntəzəm komplektləşdirmə istiqamətlərini nəzərə alaraq formalaşmışdır. Qiymətli, elmi əhəmiyyətə malik kitablarla zəngin olan Milli ədəbiyyat fondunu qoruyub saxlamaq və daha da zənginləşdirmək kitabxanamızın ən başlıca vəzifələrindən biridir. Ölkəmizdə mövcud olan müstəqillik bu vəzifələri reallaşdırmaq üçün əsas təminatçıdır.

Müstəqilliyimizin ilk illərində yaranmış müharibə şəraiti, ölkənin siyasi həyatında baş verən hərə-mərəlik kitabxana işinə mənfi təsir göstərmişdir. Belə vəziyyət ilk növbədə informasiya qıtlığında özünü göstərdi. Kitabxanalara qarşı olan laqeyd münasibət nəticəsində, maliyyə vəsaitinin çatışmazlığından və s. kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi, demək olar ki, iflic vəziyyətinə düşdü. Əsas komplektləşdirmə mərkəzi sayılan Kitab Palatası öz fəaliyyətini dayandırmışdı, Akademiyanın elmi-tədqiqat institutlarının maliyyə çətinlikləri ilə bağlı tədqiqatları dondurulmuşdu, nəticədə elmi ədəbiyyatın nəşri məhdudlaşmışdır və fonda daxil olan ədəbiyyatın sayı xeyli azalmışdır. Belə ki, 1992-1993-cü illərdə Milli ədəbiyyat fonduna cəmi 444-463 nüsxə yeni kitab daxil olmuşdur, bu da keçmiş illərlə müqayisədə çox azdır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci dəfə gəlişindən sonra onun apardığı düzgün siyasət cəmiyyətdə köklü surətdə dəyişikliklər yaratdı. İlk növbədə atəşkəsə nail olduq. İqtisadiyyatda aparılan köklü dəyişikliklər, bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması, torpağın kəndlilərə verilməsi, xa-

rici investorların Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb olunması, Azərbaycanın dünyada nüfuzunun artması və iqtisadiyyatın dinamik inkişafı ilə nəticələndi.

Yeni şəraitə uyğun olaraq kitabxanalar üçün yeni dünya görüşünə, milli, bəşəri sərvətlərə və dəyərlərə əsaslanan inkişaf konsepsiyasının hazırlanması problemi meydana çıxdı. Bu konsepsiyanın əsas müddələri Azərbaycan Respublikasının «Kitabxana işi haqqında» qanununda öz əksini tapmışdır.

1998-ci il dekabrın 29-da Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində qəbul edilmiş «Kitabxana işi haqqında» qanun ölkəmizdə kitabxanaların fəaliyyəti üçün yeni mərhələnin başlanmasına səbəb oldu. Kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituta çevrildilər. Yeni bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin yaranması, iqtisadiyyatda aparılan islahatlar yeni nəşriyyatların yaranmasına təkan verdi. Azərbaycan Respublikasının «Kitabxana işi haqqında» qanununa əsasən məcburi nüsxələrin alınması kitabxanaların komplektləşdirmə ehtiyaclarını qismən də olsa həll etmiş oldu. Bu vəziyyəti biz əyani surətdə tərtib olunmuş qrafik sxemdə müşahidə edirik. «Kitabxana işi haqqında» qanun qüvvəyə mindikdən sonra, yəni 1998-ci ildən 2005-ci ilə qədər Milli ədəbiyyat fonduna daxil olan yeni ədəbiyyatın sayı 901 nüsxədən – 2111 nüsxəyə qədər artmışdır.

Ölkəmizin iqtisadi inkişafı, dövlətin elmi müəssisələrə göstərdiyi qayğı nəticəsində elmi-tədqiqat işlərində də xeyli inkişaf müşahidə olunur və elmi kitabların yeni alınmış kitablar arasında faizi getdikcə artır.

«Kitabxana işi haqqında» qanun MEK-in Milli ədəbiyyat fondunun zənginləşməsinə təkan verdi. Müxtəlif elm sahələrinə aid materiallar əldə olundu. Milli ədəbiyyat fondunun dinamik inkişafını təyin etmək məqsədilə 2006-cı ildə “Müstəqillik dövründə Milli ədəbiyyat fondunun təhlili və tədqiqi” adlı elmi-tədqiqat işinin aparılması MEK-in Elmi Şurası tərəfindən məqsədəuyğun hesab olunaraq təsdiqləndi. Bu elmi-tədqiqat işini həyata keçirmək məqsədilə işçi qrupu yaradıldı.

Müstəqillik dövründə MEK-də komplektləşdirmənin düzgün aparılması nəticəsində daxil olan yeni ədəbiyyat mövzu dolğunluğu ilə sevilir və fondun daha da zənginləşməsinə səbəb olur. Belə olan halda oxucuların sorğu istiqamətlərindən asılı olmayaraq, onları tam şəkildə lazımı ədəbiyyatla təmin etmək imkanı yaranır. Məhz buna görə də tədqiqat işlərindən ən vacibi düzgün istiqamətdə komplektləşdirmə işini aparmaqdır. Elmi-tədqiqat işlərinin yekununda oxucular tərəfindən uzun müddət sifariş olunmayan, kitabxana profilinə uyğun olmayan ədəbiyyatın siyahısı tərtib olundu. Beləliklə elmi-tədqiqat işinin daha bir məqsədinə nail olundu, yəni fond lazımsız ədəbiyyatdan azad oldu. Son 3-4 il ərzində kitabxana fondlarına daxil olan yeni ədəbiyyatın ənənəvi kataloqların-

dan başqa IRBIS proqramı əsasında elektron versiya hazırlanır. Həyata keçirdiyimiz elmi-tədqiqat işinin üçüncü məqsədi keçmiş illərin ədəbiyyatının elektron kataloqunun hazırlanmasıdır, yəni retrokonversiyaya hazırlıq işləri ilə yekunlaşır.

Ümumiləşdirərək elmi-tədqiqat işinin əsas məqsədlərini belə təqdim etmək olar:

1. Milli ədəbiyyat fondunun düzgün komplektləşdirilməsi;
2. Keçmiş illərin ədəbiyyatının retrokonversiyaya hazırlanması;
3. Fondun lazımsız ədəbiyyatdan azad edilməsi.

Elmi-tədqiqat işinin həyata keçirilməsi bir neçə mərhələdən ibarət idi.

1-ci mərhələ (2006-cı il): İşçi qrupun yaradılması. İşçi qrupun tərkibinə tədqiqat işinin nəticələrindən bilavasitə bəhrələnen şöələrin əməkdaşları daxil edildi:

1. Fondun təşkili, istifadəsi və mühafizəsi şöbəsi;
2. Milli ədəbiyyat şöbəsi;
3. Komplektləşdirmə şöbəsi.

Azərbaycan fondunun təhlili üçün müstəqillik dövrü seçildi (1992-ci ildən 2005-ci ilə qədər fonda daxil olan ədəbiyyat). İşçi qrupun hər bir üzvünə fondun müəyyən olunmuş sahələrinin təhlili tapşırıldı və bu sahələrdə iş prosesində müəyyən qeydlər aparılmışdır. 1-ci mərhələdə 3850 adda 5441 nüsxə ədəbiyyat nəzərdən keçirilmiş, hər birinin elm sahəsi təyin edilmişdir.

2-ci mərhələdə (2007-ci il): 2000-2005-ci illərdə fonda daxil olan 7373 adda 8964 nüsxə ədəbiyyat nəzərdən keçirilmiş və təhlil olunmuş, tədqiqatlar aparılmışdır. Konkret ədəbiyyatın elm sahələri təyin edilmiş, daha çox sifariş olunan ədəbiyyatın qeydiyyatı aparılmışdır.

3-cü mərhələdə (2008-ci il): İşçi qrupun hər bir üzvü tərəfindən aparılan tədqiqatlar nəticəsində əldə olunmuş materiallar təhlil edilmiş, hesablamalar aparılmış, ədəbiyyatın kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri təyin edilmişdir. Yekunda kəmiyyət göstəriciləri əsasında 1992-2005-ci illərdə Milli ədəbiyyat fonduna daxil olan ədəbiyyatın qrafik sxemi və keyfiyyət göstəriciləri əsasında tərtib olunan 6 cədvəl hazırlanmışdır.

Cədvəl №1-ə əsasən elm sahələri üzrə üstünlük humanitar elm sahələrinə (təxminən 48,4%) düşür. İctimai-siyasi-16,8%, təbiət elmləri- 4,8%, Yer haqqında elmlər – 2%, texniki 2,4%, incəsənət, maarif, elm -7,9% təşkil edir. Yaranmış vəziyyət heç də təsadüfi deyil, çünki, Elmlər Akademiyasının elmi-tədqiqat institutları arasında humanitar elmlər üzrə tədqiqat institutları çoxluq təşkil edir. Təhlil olunmuş nəticələr göstərmişdir ki, 7 humanitar elm üzrə bədi ədəbiyyat nümunələri üstünlük təşkil edir – 46,2%; 23,7% - tarix elmləri, 6,9% - dilçilik, 23% - ədəbiyyatşünaslıq üzrə materiallardır (cədvəl №2).

Tədqiqatlar nəticəsində 1992-2005-ci illər ərzində kitabxanaya daxil olan yeni nüsxələrin içində bədii ədəbiyyatın üstünlüyü müşahidə olunur. Burada tanınmış yazarların əsərləri ilə bərabər, yaradıcılığa yenidən qədəm basmış, ədəbiyyatda ilk dəfə qələmini sınayan şair və yazıçıların da əsərlərinə rast gəlmək olar. Bu kitabları əsasən hədiyyə yolu ilə əldə olunmuş ədəbiyyat siyahısına daxil etmək olar. Kitabxanada bu tendensiya «Kitabxana işi haqqında» qanun qəbul olunmamışdan əvvəl müşahidə olunurdu. Həmin mərhələdə Mərkəzi Elmi Kitabxanada yeni ədəbiyyat qıtlığı hiss olunurdu və bəzi kitabxana şöbələrinin fəaliyyətini dayandırmamaq üçün bu kitabların kitabxanaya daxil olması çox vacib idi. Digər tərəfdən gənc yazarlar üçün onların əsərlərinin MEK-in fondlarına daxil edilməsi, soraq-bibliografiya aparatında əks olunması, oxuculara çatdırılması, yaradıcılıqlarının təbliği üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. İllər ötdükcə həmin bu tendensiya azalır və ədəbiyyat sahəsində sənədlənmiş əsərlərin, tanınmış şair və yazıçıların seçilmiş əsərləri və əsərlərinin külliyyatı, Milli ədəbiyyat fonduna daxil olması müşahidə olunur. Fondada oxucular tərəfindən bir dəfə də olsun sifariş olunmayan, elmi əhəmiyyətini itirmiş kitabların siyahısı tutulur və rezerv fonduna köçürülür.

XXI əsrdə elmi informasiyanın çox qiymətli olduğu bir zamanda Azərbaycan alimləri tədqiqatlarının nəticələrini dünyaya çatdırmaq üçün öz fəaliyyətlərini geniş inkişaf etdirməlidirlər. Elm müstəqildir, başqa sahələrdə olduğu kimi elmdə də demokratik prinsiplər tam tətbiq olunmalıdır. H. Əliyev demişdir: «Elə elmlər vardır ki, onların inkişaf etdirilməsi müstəqil Azərbaycan Respublikasının ən böyük vəzifələrindən biridir. Əlbəttə bu gün fizika, riyaziyyat, kimya, biologiya və başqa elm sahələri inkişaf etməlidir. Amma tarix hər bir insan üçün yeniyetməlikdən başlayaraq ömrünün sonuna qədər lazımdır. O cümlədən mədəniyyətimizin, ədəbi elmimizin tarixi lazımdır».

Müstəqillik illərində alimlərimiz tariximizə dünya ideoloji baxımdan yazılmış, saxtalaşmış tarixi kitabların əvəzinə mükəmməl elmi-tədqiqatlara əsaslanaraq Azərbaycan dövlətinin, onun ayrı-ayrı regionlarına aid tarixi materialları əks etdirən kitablar yazmışlar və bu ədəbiyyat milli ədəbiyyat fondunda öz layiqli yerlərini tutmuşdur - 14,5% (cədvəl №2). Burada ilk növbədə Tarix İnstitutu tərəfindən hazırlanmış 7 cildlik «Azərbaycan tarixi» kitabını qeyd etmək lazımdır. Tarixi kitablar arasında Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarının arxeologiya və etnoqrafiyasına aid materiallar tam üstünlük təşkil edir.

Son 5 il ərzində Milli ədəbiyyat fonduna daxil olan kitablar arasında Azərbaycan incəsənətinə aid kitablar mühüm yer tutur – 5,1% (cədvəl №7). Bu kitablar Azərbaycan musiqisinin, tətbiqi incəsənət növlərinin (xalçaçılıq, şerq miniatürləri) təbliğində əvəzsiz rol oynayır.

Son illər iqtisadiyyatımızın geniş inkişaf mərhələsində bu sahədə aparılan elmi-tədqiqatların səmərəliliyi artmışdır. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrini

işıqlandıran menecment, marketinq, bank işinə aid kitabların - 4% (cədvəl №3) əldə edilməsi oxucuların marağına səbəb olur, onların tələbatını üdəyir.

1998-ci ildə ümumilli lider H.Əliyev tərəfindən bir çox xarici ölkələrin neft şirkətlərinin nümayəndələri tərəfindən imzalanmış neft sazişlərindən sonra, aparılan elmi-tədqiqat işlərinin genişləndirilməsi bu sahədə çap olunmuş yeni ədəbiyyatın (2,1% cədvəl №1,5) Milli ədəbiyyat fondunda mühüm yer tutmasından xəbər verir.

Müstəqillik dövründə Mərkəzi Elmi Kitabxana da öz fəaliyyətini yeni şəraitə uyğun tələblər əsasında qurmağa başladı və bibliografiya sahəsinə xüsusi diqqət yetirildi. Kitabxanada mövzu, ümumi-qeyd xarakterli və şəxsi bibliografik göstəricilərin tərtibi istiqamətində fəaliyyəti inkişaf etmişdir və məhz buna görə də son illər Milli ədəbiyyat fonduna daxil olan yeni kitablar arasında bibliografik vəsaitlərin sayı xeyli artmışdır - 1,5% (cədvəl №1). Həmin bibliografik vəsaitlərin alim və mütəxəssislərin elmi axtarışlarında rolu və əhəmiyyəti zox böyükdür.

Üç mərhələdən ibarət olan «Milli ədəbiyyat fondunun təhlili və tədqiqi» elmi-tədqiqat işi Milli ədəbiyyat fondunun müstəqillik dövründə informasiya dolğunluğu və məzmunca zənginliyini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Bunu əyani şəkildə əldə olunmuş kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri əsasında 1992-2005-ci illərdə Milli ədəbiyyat fonduna daxil olan yeni ədəbiyyatın qrafik sxemində və tərtib olunmuş 7 cədvəldə müşahidə etmək olar.

Mərkəzi Elmi Kitabxanada fondun formalaşması və zənginləşdirilməsi komplektləşdirmə işi ilə sıx bağlıdır. Məhz ona görə də təyin edilmiş kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri əsasında MEK oxucuların sorğu istiqamətlərini nəzərə alaraq, fondun profilinə uyğun, seçmə dolğunluğunu əks etdirən düzgün komplektləşdirmə siyasətini təyin etməli və Milli ədəbiyyat fondunu daim zənginləşdirməyi qarşısına məqsəd qoymalıdır.

Ümumi cədvəl - №1

Elm sahələri	Humanitar	İctimai-siyasi	Təbiət	Yer haqqında	Texniki	Tibb	İncəsənət elm, maarif	hərbi	Şərqşünaslıq	bibliografiya
Rəqəm	4411	1190	337	152	177	81	563	27	117	102
göstəriciləri (nüsxə)										
Faiz göstəriciləri (%)	61,5	16,6	4,7	2,1	2,4	1,1	7,8	0,4	1,7	1,5

Humanitar elmlər üzrə cədvəl - №2

Elm sahələri	bədii ədəbiyyat	ədəbiyyatşünaslıq	dilçilik	tarix
rəqəm göstəriciləri (nüsxə)	2040	1016	308	1047
Faiz göstəriciləri (%)	28,4	14,1	4,2	14,6
humanitar elmləri üzrə	46,2	23,0	6,9	23,7
faiz göstəriciləri (%)				

İctimai-siyasi elmləri üzrə cədvəl - №3

Elm sahələri	fəlsəfə	Hüquq	iqtisadiyyat	siyasət	Din
rəqəm göstəriciləri (nüsxə)	185	267	292	279	167
faiz göstəriciləri (%)	2,5	3,7	4,0	3,8	2,3
İctimai-siyasi elmlər üzrə	15,5	22,4	24,5	23,4	14,0
faiz göstəriciləri (%)					

Təbiət elmləri üzrə cədvəl - №4

Elm sahələri	biologiya	kimya	kənd təsərrüfatı	Fizika
rəqəm göstəriciləri (nüsxə)	151	63	46	77
faiz göstəriciləri (%)	2,1	0,8	0,6	1,0
İctimai-siyasi elmlər üzrə	44,8	18,6	13,6	22,8
faiz göstəriciləri (%)				

Yer haqqında elmlər üzrə cədvəl - №5

elm sahələri	geologiya	Cografiya
rəqəm göstəriciləri (nüsxə)	65	77
Faiz göstəriciləri (%)	0,9	1,0
İctimai-siyasi elmlər üzrə	42,8	50,7
Faiz göstəriciləri (%)		

Texniki elmlər üzrə cədvəl - №6

Elm sahələri	riyaziyyat	Texnika
Rəqəm göstəriciləri (nüsxə)	75	102
Faiz göstəriciləri (%)	1,0	1,4
İctimai-siyasi elmlər üzrə	42,4	57,4
Faiz göstəriciləri (%)		

İncəsənət, elm, maarif üzrə cədv -№7

elm sahələri	İncəsənət	elm	maarif
rəqəm göstəriciləri (nüsxə)	368	93	102
Faiz göstəriciləri (%)	5,1	1,2	1,4
elmlər üzrə faiz göstəriciləri (%)	65,4	16,5	18,1

ƏDƏBİYYAT

1. «Kitabxana işi haqqında» AR Qanunu // Azərbaycan. – 1999. – 14 mart.
2. «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında» AR Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan. – 2007. – 20 aprel.
3. «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi barədə AR Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.- 2008. – 7 oktyabr.
4. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. – Bakı, 2006. – 312 s.
5. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Müasir Azərbaycanda elmin informasiya təminatı və kitabxanalar. – Bakı: Elm, 2007. – 394 s.

**ФОРМИРОВАНИЕ ФОНДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ
БИБЛИОТЕКИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ: ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

А.И.АЛИЕВА-КЕНГЕРЛИ

РЕЗЮМЕ

На основании исследований фонда национальной литературы дан глубокий качественный и количественный анализ новых поступлений в период с 1992-2005 гг., результаты которого отражены в 8 таблицах и 1 графической схеме.

**TRENDS OF FORMATION AND IMPROVEMENT
OF LIBRARY COLLECTION OF CENTRAL
SCIENTIFIC LIBRARY IN THE YEARS INDEPENDENCE**

A.I.ALIYEVA-KENGERLI

SUMMARY

On base nationally literature fund's research is given high quality and quantily analysis about new action in the period 1992-2005 which reflect on the 8 tables.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN İŞLƏR
İDARƏSİNİN PREZİDENT KİTABXANASI BUGÜN.****M.H.ƏHMƏDOV***Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
Prezident Kitabxanası*

Prezident Kitabxanası 2003-cü ildə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakı şəhərinin iki ən qədim kitabxanasının - Mərkəzi Şəhər kitabxanasının (keçmiş Lenin adına kitabxana) və Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsi Təsərrüfat şöbəsinin nəzdində olan kitabxananın (keçmiş Siyasi Maarif Evinin kitabxanası) bazasında yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 iyul 2009-cu il tarixli Sərəncamı ilə Prezident Kitabxanasına Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin şöbəsi statusu verilmişdir. Əməkdaşlarının hamısı dövlət qulluqçusudur.

Kitabxananın əsas vəzifəsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının, İşlər İdarəsinin, mərkəzi və yerli icra orqanlarının əməkdaşlarına, eləcə də geniş oxucu kütləsinə kitabxana biblioqrafiya və informasiya xidməti göstərmək, onların kitablara, dövri nəşrlərə və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəməkdir.

Kitabxananın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri kitablار və digər sənəd növləri üzrə fondlar formalaşdıraraq informasiya ehtiyatları yaratmaq, onları mühafizə etmək, həmin fondları özündə əks etdirən mükəmməl ənənəvi və elektron kataloq-kartoteka və biblioqrafik vəsaitlər sistemini tətbiq etmək, onu daim inkişaf etdirməklə bu fondları oxucuların hərtərəfli istifadəsinə verməkdən ibarətdir.

Kitabxananın fondunda XVI - XIX əsrlərdə və XX əsrin əvvəllərində nəşr olunmuş müxtəlif dillərdə olan nadir ədəbiyyat nümunələri saxlanılır. Fondada iqtisadiyyata, siyasətə, dövlət quruculuğuna, hüquqa, fəlsəfəyə, statistika, tarixə, ədəbiyyatşünaslığa və dilçiliyə dair ədəbiyyat üstünlük təşkil edir.

2009-cu ildə “Kitab abidələri haqqında” əsasnaməyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən respublikada olan nadir və unikal nüsxələrin dövlət reyestri tərtib edilmişdir. Bu reyestrə əsasən məlum olmuşdur ki, respublikamızda ən çox kitab abidəsi (1088 adda) Prezident Kitabxanasında saxlanılır. Respublikamızda ən qədim

kitab abidəsi hesab olunan 1591-ci ildə italyan dilində nəşr olunan “Historia di Parma” kitabı da Prezident Kitabxanasının fondunda saxlanılır.

Kitabxananın dövrü mətbuat fonduna respublikamızda və digər ölkələrdə çap edilən 300 adda jurnal, qəzet və digər dövrü nəşrlər daxil olur. Hazırda Kitabxanada fondun elektron nəşrlərlə komplektləşdirilməsi sahəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması sistemi. Kitabxanada müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqinə xüsusi önəm verilir. Kitabxanada lokal kompüter şəbəkəsi yaradılmış, İnternetə çıxış təmin edilmişdir. Portativ kompüterləri olan oxucular kitabxananın oxu zalından İnternetə simsiz əlaqə sistemi ilə də qoşula bilərlər. Kitabxanada İRBİS Kitabxana Avtomatlaşdırılma Sisteminin son versiyasının (İRBİS 64) tam komplekti tətbiq edilmişdir. Bu sistem fondun komplektləşməsindən tutmuş, kitab verilişində bütün kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılmasını təmin edir. Sistem həm də oxuculara kitabxanada hazırlanmış tammətli verilənlər bazasından istifadə etməyə imkan verir. Bundan əlavə, hər bir İnternet istifadəçisi kitabxananın Web sahifəsi vasitəsi ilə onun elektron kataloqundan və digər elektron resurslarından istifadə edə bilər.

Soraq - bibliografiya aparatı və bibliografik xidmət. Kitabxanada Azərbaycan, rus və digər dillərdə olan ədəbiyyatı əks etdirən əlifba və sistemli kataloq tərtib edilmişdir. 2003-cü ildən etibarən kitabxananın aldığı bütün kitablar haqqında məlumat elektron kataloqa (EK) daxil edilir. 2004-cü ildən isə fonda daxil olan dövrü nəşrlərdəki ən əhəmiyyətli materialların bibliografik təsvirləri də EK-nın tərkibindəki ayrı bir verilənlər bazasına daxil edilir. Kitabxanada müxtəlif təyinatlı bibliografik vəsaitlər də tərtib və nəşr edilir. EK-dan və bibliografik vəsaitlərin elektron variantlarından həm də Kitabxananın Web sahifəsi ilə də istifadə etmək olar. Kitabxana öz istifadəçilərinə tam həcmdə soraq-bibliografiya və bibliografik informasiya xidməti göstərir. Xüsusi oxucu qruplarına elektron poçt (E-mail) vasitəsilə də bibliografik informasiya xidməti göstərilir. Kitabxanada ənənəvi kitabxana-bibliografiya xidmətləri ilə yanaşı, İnternetdən istifadə, müxtəlif təqdimatlar və mətbuat konfranslarının keçirilməsi, skaner, sürətçixarma, laminasiya və s. əlavə xidmətlərdən də istifadə etmək olar.

Elektron bibliografik nəşrlər. 2003-cü ildən etibarən kitabxananın fonduna daxil olan kitablar və dövrü mətbuat nəşrləri əsasında aşağıdakı cari elektron bibliografik göstəricilər tərtib və nəşr edilir:

- ✓ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti: Gündəlik fəaliyyətin xronikası
- ✓ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin imzaladığı qanun, fərman və sərəncamların bibliografiyası
- ✓ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları

- ✓ Azərbaycan Respublikasının qanunları
- ✓ Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları
- ✓ İlham Əliyev. Azərbaycanın neft diplomatiyası
- ✓ Azərbaycanı dünyaya tanıdan lider
- ✓ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə çap olunmuş kitablar
- ✓ Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı
- ✓ Mir Cəlal Paşayev – 100
- ✓ Yeni kitablar

Elektron bibliografik bülletenlər

- ✓ İqtidar. Müxalifət. Xalq
- ✓ Tarix. Mədəniyyət. Elm
- ✓ Azərbaycan iqtisadiyyatı
- ✓ Azərbaycan Respublikasında seçkilər
- ✓ Xarici siyasət və beynəlxalq münasibətlər
- ✓ Neft və Qaz
- ✓ İnsan haqları

Tammətli elektron nəşrlər. Kitabxananın profilinə uyğun aktual mövzular üzrə aşağıdakı tammətli elektron nəşrlər yaradılmışdır:

- ✓ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqləri, çıxışları, müsahibələri, bəyanatları
- ✓ Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin nitqləri, məruzələri, çıxışları, müsahibələri, bəyanatları (1993-2003)
- ✓ İlham Əliyev və Azərbaycanın neft diplomatiyası
- ✓ Əsrin müqaviləsi
- ✓ Azərbaycanda Olimpiya hərəkatı
- ✓ Xoşməramlı səfir
- ✓ Azərbaycan diasporu
- ✓ Bələdiyyə hakimiyyəti
- ✓ Dağlıq Qarabağ münaqişəsi
- ✓ Ekologiya (sənədlər toplusu)
- ✓ Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı
- ✓ Dövlət qulluğu (sənədlər toplusu)
- ✓ Azərbaycanlıların soyqırımını və deportasiyası

Azərbaycanın tarixinə, iqtisadiyyatına, xarici siyasətinə, mədəniyyətinə və incəsənətinə dair mövzular üzrə fondada olan kitabların elektron versiyası yaradılaraq kitabxananın Web sahifəsinə yerləşdirilir.

LAYİHƏLƏR

- ✓ Odlar Yurdu Azərbaycan (Azərbaycan, rus, ingilis dillərində)
- ✓ Heydər Əliyev. Elektron Sənədlər Toplusu
- ✓ XX əsrin faciəsi – Xocalı soyqırımı (Azərbaycan, rus, ingilis dillərində)
- ✓ Naxçıvan Muxtar Respublikası – 85
- ✓ Azərbaycan. Dövlət rəmzləri və atributları
- ✓ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xarici siyasət faliyyəti.
- ✓ Təcavüz. 20 Yanvar 1990 (Azərbaycan, rus, ingilis dillərində)

Təkcə 2009-cu ildə Prezident Kitabxanasının əməkdaşları tərəfindən ilk dəfə olaraq 20 yanvar faciəsi və Xocalı soyqırımına həsr olunmuş azərbaycan, rus və ingilis dillərində iki zəngin elektron resurs yaradılmış və istifadəçilərə təqdim edilmişdir.

2008-ci il yanvar ayının 24-25-də Prezident Kitabxanasının yaradılmasının 5 illiyinə həsr olunmuş “Dövlət idarəetmə orqanlarının sənəd-informasiya təminatı: müasir vəziyyət və inkişaf perspektivləri” mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirildi. Konfransda MDB ölkələrinin prezident və parlament kitabxanalarının rəhbərləri, respublikanın aparıcı kitabxanalarının nümayəndələri, alimlər, ziyalılar, mütəxəssislər iştirak edirdilər. Konfransda ali dövlət idarəetmə orqanlarının operativ kitabxana-bibliografiya və informasiya təminatı, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması, informasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiq olunması sahəsində Prezident Kitabxanasının iş təcrübəsi, kitabxana proseslərinin kompleks avtomatlaşdırılması sistemlərinin yaradılması məsələləri geniş müzakirə edilmiş, müvafiq qərarlar qəbul olunmuşdur.

Fəaliyyət göstərdiyi qısa müddətdə Prezident Kitabxanasının geniş beynəlxalq əlaqələri yaranıb. Kitabxana İFLA və EBNİT-in üzvüdür. Belarus Prezident Kitabxanası, Rusiya Federasiyanın Prezident və Parlament Kitabxanaları ilə sıx əlaqələr qurulmuşdur. Kitabxananın əməkdaşları kitabxana işinə dair mötəbər beynəlxalq konfranslarda aktiv iştirak edirlər.

**ПРЕЗИДЕНТСКАЯ БИБЛИОТЕКА УПРАВЛЕНИЯ ДЕЛАМИ
ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ****М.АХМЕДОВ****РЕЗЮМЕ**

Президентская Библиотека создана в 2003 г. по инициативе общенационального лидера Азербайджанского народа Гейдара Алиева, на

базе двух старейших библиотек г. Баку - Центральной городской библиотеки (бывшая библиотека им. Ленина) и библиотеки Хозяйственного отдела Управления Делами Президента Азербайджанской Республики (бывшая библиотека Дома Политического просвещения).

Основные задачи библиотеки - библиотечно-библиографическое и информационное обслуживание сотрудников Исполнительного Аппарата, Управления Делами Президента Азербайджанской Республики, центральных и местных исполнительных органов, обеспечение их книгами, периодическими изданиями и другими документами, составляющих библиотечный фонд.

**ADMINISTRATIVE DEPARTMENT OF THE PRESIDENT OF THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN PRESIDENTIAL LIBRARY**

M.AHMADOV

SUMMARY

The Presidential Library was established in 2003 on the initiative of the Azerbaijan National leader - Heydar Aliyev on the basis of two oldest libraries of Baku City - Central City Library (former Library named after Lenin) and the Library of General Service Section of the Azerbaijan Republic President's Administration (former Library of the Political Education House).

Main tasks of the Library is to accommodate the staff of the Executive Office as well as the President's Administrative Department, central and local executive bodies with library-bibliographic and informational services, books, periodicals and other types of documents available in the library stock.

NƏSİRƏDDİN TUSİ KİTAB VƏ MÜTALİƏ HAQQINDA

KNYAZ ASLAN

Bakı Dövlət Universiteti

XIII əsr Azərbaycan elmini çox yüksək zirvələrə qaldırmış böyük alim, filosof və şair Nəsirəddin Tusinin (1201-1275) fəlsəfi və ədəbi-bədii yaradıcılığında bu günün idealları ilə səsleşən, müasir dövrün şərtlərinə tamamilə uyğun gələn qırılmaz əlaqələr vardır. Onları araşdırmaq müxtəlif elm sahələrinin təxirəsalınmaz vəzifələrindəndir.

Tusinin elmi-ədəbi irsi olduqca böyükdür. O, dövrünün ən görkəmli alimi hesab edilmiş, «əllamə», «mühəqqiq», «həkim», «xacə», «ustad», «əsrin yeganəsi», «son filosof» və s. ləqəblərlə şöhrət qazanmış, müxtəlif məxəzlərdə 100-dən çox əsərinin adı çəkilməmişdir. Nəsirəddin Tusi riyaziyyat, nücum, kosmologiya, minerologiya, triqonometriya, coğrafiya, tarix, hüquq, təbabət, əxlaq, məntiq, ilahiyyat, poetika, kalliqrafiya və s. elm sahələrində tədqiqatlar aparmışdır. Azərbaycan elminə dünya şöhrəti gətirmiş bu məşhur alim təbiət elmləri ilə məşğul olmaqla yanaşı, həm də humanitar və siyasi elmləri yaxşı bilən, dövrün təhsil və tərbiyə prosesinə ciddi təsir göstərən görkəmli şəxsiyyət kimi məşhurlaşmışdır. O, həm də gözəl şair, mahir şeir nəzəriyyəçisi, poetika alimi olmuşdur.

Böyük mütəfəkkirin öz elmi və ədəbi irsində tərbiyə və mütaliə ilə bağlı söylədiyi dəyərli kəlamların və ibrətli fikirlərin, həmçinin onun başçılıq etdiyi Marağa rəsədxanası kitabxanasının fəaliyyətinin araşdırılması maraqlı ola bilər.

İlk təhsilini atasından alan Nəsirəddin sonralar dövrünün ən şöhrətli müəllim və müdərrişi hesab edilən, şəriət, yunan fəlsəfəsi, hind hikməti, fars mədəniyyəti, Azərbaycan incəsənəti ilə dərinədən tanış olan Fəridəddin Damadın yanında oxumağa başlamışdır. Yeniyetməlik çağlarından ağsaqqallar məclislərində əyləşən, dini və fəlsəfi mübahisələrin şahidi olan balaca Məhəmməd Quran ayələrinin ziddiyyətli təfsiri, hikmət məsələlərinin bir-birini inkar edən şərhini görür və xəyalında gələcək üçün orijinal yaradıcılıq planları cızır. Maraqlıdır ki, Tusi sonralar ona dünya şöhrəti qazandırmış «Əxlaqi-Nasiri» əsərində yaddaşında əbədi iz salan həmin məclisləri fərəhlə xatırlayır, belə görüşlərin uşaqlara necə böyük təsir bağışladığından dərin bir rəğbətlə söz açır.

Tarixi mənbələrin verdiyi məlumata görə, İsmaili hökmdarı Nasir Möhtəşəmin yanına Qohestana (Kuhistana) gələn Tusi ilk dövrlərdə ismaililərin

yanında yaşayıb-yaradır. Möhtəşəm onun bilik, istedad və bacarığına heyran qalır, fikirləri ilə hesablaşır, məsləhətlərinə qulaq asır. Tusi isə məşhur «Əxlaqi-Nasiri» əsərini yazır və onu məhz hökmdarın şərəfinə belə adlandırır. Amma müəyyən zaman keçdikcə onların arasındakı münasibətlər pozulmağa başlayır. Bir qədər sonra isə Tusi həbs olunaraq Ələmut qalasına salınır. Tusi burada toplanmış zəngin kitabxanada, lakin ağır bir şərait mənəvi məhdudiyət və inamsızlıq şəraitində işləyib yaradır.

Tarixdən məlum olduğu kimi, Əlaəddin yatarkən öz hacibi tərəfindən öldürülür, onun yerinə oğlu Rükəddin Xurşah keçir. Bundan sonra Tusinin vəziyyəti xeyli yaxşılaşır. Rükəddin atasından fərqli olaraq münəccimlərin qabaqcadan verdiyi xəbərlərə inandığına görə bütün məsələlərdə Tusi ilə məsləhətləşir, onun dediklərini nəzərə alır. Maraqlıdır ki, monqollar Ələmut qalasına hücum edərkən ismaililərin son hökmdarı Rükəddinin ilk məsləhətçisi də məhz Tusi olmuşdu. Tusi Hülaku xana müqavimətsiz təslim olmağı Rükəddinə məsləhət görür və o da razılaşıb. Heç bir müqavimətə rast gəlmədən Ələmut qalasını ələ keçirən Hülaku buna görə Tusini layiqincə qiymətləndirir, şəxsi müşaviri təyin edir. Abbasilər xilafətinə son qoyulması ilə bağlı məsləhətləri Tusinin hörmətini daha da artırır. Nəhayət, Tusi çoxdan arzuladığı Marağa rəsədxanasının tikilməsinə lazım olan vəsaiti Hülakudan almağa nail olur.

1274-cü ildə Tusi rəsədxanadakı işləri başa çatdırmaq üçün Abaqa xanla birlikdə Bağdada gedir. Lakin orada xəstələnir və vəfat edir. Böyük alim Bağdadın məşhur Came məscidində dəfn edilir. Sonralar onun qəbri ziyarət-gaha çevrilir (8).

Tarixi mənbələrdən məlum olduğu kimi, XIII əsr Azərbaycan xalqının ictimai-iqtisadi və siyasi həyatında ağır sınaq və imtahanlar dövrü olmuşdur. Bu dövrdə monqolların işğalına məruz qalmış Azərbaycan iqtisadi və siyasi əlaqələri zəif olan ayrı-ayrı feodal dövlətlərdən ibarət idi. Monqol işğalçılarının hərbi yürüşü Azərbaycanın iqtisadi və mədəni yüksəlişini dayandırdı.

Monqol əsarəti ölkəni bərhad vəziyyətə salmış, iqtisadiyyatı tənəzzülə uğratmış, milli mədəniyyətə böyük zərbə vurmuşdu. Məktəblər, mədrəsələr, kitabxanalar yerlə yeskan edilir, kitablar vəhşicəsinə yandırılırdı.

Monqollar Azərbaycanda möhkəmləndikdən sonra yeni zəbt etdikləri ərazilər hesabına Hülakilər (Elxanilər) dövlətini yaratdılar. Azərbaycan həmin dövlətin siyasi-inzibati mərkəzinə, Təbriz şəhəri isə paytaxtına çevrilmişdi. Bu da Azərbaycanın gələcək iqtisadi və mədəni inkişafı üçün zəmin yaradırdı.

Tarixçi alimlər yazır ki, monqol işğalı Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafını ləngitsə də, onu tamamilə dayandıra bilmədi. Zaman keçdikcə mədəni səviyyəsi etibarilə Azərbaycan əhalisindən çox aşağı olan monqolların özləri Azərbaycan mədəniyyətinin təsiri altına düşmüş, yerli mədəniyyəti istər-

istəməz qəbul etməli olmuşdular. Bu dövrdə Azərbaycanda elm və mədəniyyətin, kitab nəşrinin inkişafı öz növbəsində xalqın yaddaşı olan kitabı toplayıb saxlayan, onu yenidən xalqın ixtiyarına verən, kitabxana işinin inkişafına, yeni kitabxanaların yaranmasına müsbət təsir göstərmişdi. Azərbaycanın böyük şəhərlərində zəngin kitab fonduna malik olan kitabxanalar meydana gəlmişdi. Marağada, Təbrizdə, Ərdəbildə, Gəncədə, Şamaxıda və digər böyük şəhərlərdə yeni-yeni kitabxanalar fəaliyyətə başlayırdı. Təhsil sisteminin genişlənməsi, yeni məktəblərin və mədrəsələrin yaranması ilə əlaqədar təhsil kitabxanası şəbəkəsi meydana gəlib formalaşmışdı.

Monqollar islamı qəbul etdikdən sonra dini kitabxanalarla yanaşı, məscid və dini məktəblərin (mollaxanaların) kitabxanalarına və onların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsinə də diqqət artmışdı. Kitabçılığın inkişafı, kitab repertuarının genişlənməsi, şəxsi kitabxanaların təşkili üçün də əlverişli şərait yaratmışdı. Demək olar ki, bütün görkəmli alimlərin, şair və yazıçıların, mədəniyyət xadimlərinin zəngin kitab fonduna malik olan şəxsi kitabxanaları var idi. Şəxsi kitabxanaların sayının artması ictimai və elmi kitabxanaların yaranmasına da müsbət təsir göstərirdi.

XIII əsrdə Azərbaycanda Şərqdə tayı-bərəbəri olmayan, öz fondunun nadirliyinə və zənginliyinə görə dünyanın ən böyük kitabxanaları ilə yarışa girə bilən Marağa Rəsədxanasının Elmi Kitabxanası fəaliyyətə başlamışdı. Bu kitabxana Azərbaycanda kitabxana işinin tarixində öz məqsədi, vəzifələri və yaranma tarixi dəqiq məlum olan ilk elmi kitabxanadır. O dövrdə bütün Şərqdə məşhur olan bu elm məbədinin əsasını ensiklopedik biliyə malik görkəmli alim Nəsirəddin Tusi qomuşdur.

Nəsirəddin Tusinin yaratdığı Marağa Rəsədxanası və bu böyük elm məbədgahının dünya elminə verdiyi yeni elmi tədqiqatlar onun ən böyük elmi nailiyyəti sayılır.

Şərq mədəniyyətinin əzəmətli abidəsi olan rəsədxananın bünövrəsi 1258-ci ildə qoyulmuş, 1261-ci ildə tikilib başa çatdırılmışdır. Bəzi mənbələrdə isə göstərilir ki, Hülaku xan 1259-cu ilin mayında rəsədxananın inşasına başlanılması barədə göstəriş vermiş, binanın tam tikintisi 1273-cü ildə başa çatdırılmışdır. Bizcə, bu fikir həqiqətə daha yaxındır. Hülakü xan rəsədxana ilə yanaşı «Elm və müdrilik evinin (Dar əl-ilm və hikmə)» – kitabxananın tikilməsinə də böyük miqdarda pul ayırmışdı. Rəsədxananın layihəsini Tusinin özü vermiş, memarı Fəxrəddin Əhməd ibn Osman Marağayı olmuşdur. Dövrünün ən görkəmli astronom alimlərini toplayıb Nizamülmülkün Bağdadda yaratdığı Nizamiyyə akademiyasından geri qalmayan Marağa akademiyasını yaradan Tusi ciddi elmi işlər aparmaqla yanaşı, həm də rəsədxana üçün dəqiq cihazların ixtirası və quraşdırılması, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması işlərinə də başçılıq edirdi (7).

Nəsirəddin Tusinin ən böyük elmi nailiyyəti onun yaratdığı Marağa Rəsədxanası və bu böyük elm məbədgahının dünya elminə verdiyi yeni elmi tədqiqatlar olmuşdur. Bu elm mərkəzi Nəsirəddin Tusinin rəhbərliyi ilə tikilmişdi. Bütün Şərq mədəniyyətində əzəmətli bir abidə olan rəsədxananın bünövrəsi 1258-ci ildə qoyulmuş, 1261-ci ildə isə tikilib başa çatdırılmışdı. Tusi Marağada ciddi elmi iş aparmaqla yanaşı, rəsədxananın layihəsini vermiş, bir sıra dəqiq cihazlar ixtira etmiş, quraşdırmış, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi kimi ən ağır işi öz üzərinə götürmüşdü.

Rəsədxananı inşa etmək, onu lazımi texniki vasitələrlə təchiz etmək böyük məbləğdə vəsait tələb edirdi. O, bu vəsaiti əldə etmək üçün o zaman münasibətləri yaxşı olan Hülaku xana müraciət etmişdi. Hülaku xan nə qədər vəsait tələb edildiyini soruşmuşdur. Tusi vəsaitin miqdarı barədə Hülaku xana dedikdə o, təəccüblənmiş və soruşmuşdur: «Yəni ulduzlar haqqında elm o qədər xeyirlidir ki, rəsədxana üçün bu qədər məbləğ sərf edilsin?». Cavab olaraq Nəsirəddin Tusi demişdi: «İcazə verin, tam məxfi şəraitdə bir nəfər bu dağa qalxсын və oradan böyük bir teştı dığır layıb gətirsin, ancaq bu barədə heç kimin məlumatı olmasın» (6).

Belə də edirlər. Teşt dağın zirvəsindən endirilən zaman böyük səs-küy qalxır. Bu, Hülakü xanın qoşunları arasında böyük vahiməyə səbəb olur. Nəsirəddin Tusi ilə Hülaku xan birlikdə bu səs-küyü sakit halda müşayiət edirlər. Bu zaman Nəsirəddin Tusi Hülaku xana müraciətlə deyir: «Biz bu səs-küyün səbəbini bilirik, ancaq ordu bilmir, ona görə də biz sakitik, ordu isə həyəcanlıdır. Biz göy cisimlərinin sirlərini bilsək, yer üzərində sakit olacağıq». Bu əhvalat Hülaku xana təsir göstərir və o, rəsədxananın tikilməsi üçün 200 min dinar məbləğində vəsait ayrılmasına razılıq verir.

Rəsədxana üçün vəsait ayrıldıqdan sonra tezliklə onun tikintisində başlanmış, rəsədxananın memarı Fəxrəddin Əhməd ibn Osman Marağayı olmuşdur.

Marağa Rəsədxanası təqribən 50 il fəaliyyət göstərmiş, dünya astronomiya elminə çox qiymətli kəşflər və elmi əsərlər bəxş etmişdir. Mütəxəssislərin fikrincə, rəsədxanada aparılan elmi tədqiqatlar Avropa elminin inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Tusinin burada yazdığı «Zic Elxani» («Elxani cədvəlləri»), «Şəkil-ül Qita», «Kəşişmələr şəkli», «Əxlaqi-Nasiri», «Cavahirnamə», «Risaleyi-fəlsəfi» «Qəvaidi elmi tibb» və s. kimi qiymətli əsərləri Azərbaycan elmini zənginləşdirmişdir. Görkəmli alim maliyyə məsələlərinə, musiqiyə və s. sahələrə dair də sanballı əsərlər yazmışdır. O dövrdə onun nücum elminə və həndəsəyə dair tərtib etdiyi kitablar tədris vəsaiti kimi böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Alimin həndəsi üsulları uzun müddət tədris vəsaiti kimi kitabxanada istifadə olunmuşdur (4).

Marağa Rəsədxanasında kadr hazırlamaq üçün xüsusi mədrəsə təsis edilmişdi. Müxtəlif yerlərdən ən qabiliyyətli tələbələr seçilib burada təhsil

almağa göndərilirdi. Onların arasında əcnəbilər də vardı. Mədrəsənin işinə bilavasitə rəhbərlik edən Nəsirəddin Tusinin özü də dərs deyirdi. Mədrəsədə dərs demək və rəsədxanada işləmək üçün həm ölkədən, həm də xaricdən görkəmli alimlər dəvət edilmişdi. Burada qiymətli xarici kitabların tərcüməsi işinə də xüsusi diqqət yetirilirdi. Belə ki, Tusinin başçılığı ilə bir çox nadir kitablar yunan dilindən ərəb və fars dillərinə tərcümə olunmuşdur.

Tusinin başçılığı ilə 100 nəfərdən artıq tanınmış alim elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olurdu. Tədqiqatçı N.Məmmədbəyli bu alimlərdən 20 nəfərinin kimliyini müəyyənləşdirmişdir.

Marağa Rəsədxanasının fəaliyyətinin öyrənilməsinə öz tədqiqatlarında geniş yer verən, bir sıra qiymətli faktları üzə çıxaran akademik Ziya Bünyadov «Nəsirəddin Tusi və XIII əsrdə Azərbaycanda elmin inkişafı» adlı məqaləsində yazır ki, Nəsirəddin Tusinin təklifi ilə Hülaku xan o zaman Elxanilərin paytaxtı olan Marağaya Fəxrəddin Marağayi, Fəxrəddin Hülaku, Müəyyəddin Verdi, Nəcməddin Qəzvini görkəmli alimləri dəvət etdi. Onlar Nəsirəddin Tusinin başçılığı altında Marağa Rəsədxanasının layihəsini hazırlayıb, tikintisini sona yetirməli olan baş alimlər şurası təşkil etdilər.

Rəsədxananın Elmi Kitabxanasının yaranması da Nəsirəddin Tusinin adı ilə bağlıdır. Ömrünün çox hissəsini kitabxanalarda, kitablar arasında keçirmiş, yüzlərlə kitab oxumuş alim böyük mütaliəçi kimi kitabı çox yüksək qiymətləndirirdi. O, hələ gənc yaşlarında Ələmut qalasında «Seyyidanə» kitabxanasının müdiri olmuş, bütün günlərini bu kitabxanada keçirmişdi. Kitabxana işini, onun təşkili məsələlərini dərinlən bilən Tusi rəsədxananın yanında böyük bir kitabxana yaratmağı nəzərdə tutmuş, Hülakü xandan aldığı vəsaitin 20 min dinarını kitabxananın təşkilinə xərcləmişdi (4).

Tusinin Şərqi ölkələrinin böyük kitabxanaları ilə və görkəmli alimlərlə olan geniş əlaqələri kitabxananın təşkilinə kömək edir, yeni-yeni qiymətli kitabların alınmasına şərait yaradırdı. Alim Şərqi bir çox böyük elm və mədəniyyət mərkəzlərinə getmiş, kitabxana quruculuğu ilə tanış olmuşdu. Xüsusilə Bağdadda «Nizamiyyə» akademiyasının kitabxanası və xəlifənin «Xəzünətül kütüb» (Kitabların xəzinəsi) adı ilə məşhur olan kitabxanasının elmi qaydaları ilə yaxından tanışlığı rəsədxana kitabxanasının elmi əsaslar üzərində qurulmasına müsbət təsir göstərmişdi. İrəddin Tusi yaxşı bilirdi ki, heç bir elmi tədqiqat müəssisəsi kitabxana olmadan uğur qazana bilməz. Məhz buna görə də onun səyi nəticəsində Şərqi əsaslı elmi kitabxana kimi məşhur olan və o dövr üçün çox fonda – təxminən 400 min kitaba (əlyazmasına) malik bir kitabxana təşkil edilmişdi. 330 kvadrat metrlik sahəni tutan bu kitabxana rəsədxananın yaxınlığında tikilmiş gözəl bir binada yerləşirdi. Bu ərazidə aparılan qazıntılar zamanı müəyyən edilmişdir ki, kitab fondunun bir hissəsi rəsədxana binasında saxlanılmışdır.

Tarixi mənbələrdəki məlumatlara görə, Tusinin çox zəngin şəxsi kitabxanası olmuş və o, uzun illər boyu topladığı həmin kitabları da rəsədxana kitabxanasına bağışlamışdı. Kitabxananın fondu keyfiyyətə də çox zəngin və qiymətli idi. Qədim dünyanın və orta əsrlərin qiymətli kitablarının toplanıldığı, qorunduğu, saxlanıldığı Bağdad şəhərindəki kitabxanalardan nadir əlyazmaların bir çoxunun üzünün köçürülüb Marağa Rəsədxanasının kitabxanasına gətirilməsi onun fondunu zəmanənin «qızıl fond»una çevirmişdi. Rəsədxana kitabxanasına İran, Suriya, Orta Asiya və dünyanın digər dövlətlərindən də əlyazma kitablar gətirilmişdi.

Bu kitabxananın ən böyük nailiyyətlərindən biri də Azərbaycan kitab mədəniyyətinin xəzinəsinə çevrilməsi olmuşdur. Akademik Ziya Bünyadovun yazdığına görə, Marağa Rəsədxanasındakı əlyazmaları arasında azərbaycanlı müəlliflərdən Əbu Əli Əhməd ibn Məhəmməd Bərdəinin «Tarix», Şəmsəddin Məhəmməd ibn Osman Sərəvinin «Sicili Fətan əl fityan» (Cavanmərdlərə nəsihətlər toplusu), Mühtəsəddin Əbülkeyrin «Tarixi Azərbaycan» (Azərbaycan tarixi), Qazi Əfrələddin Təbrizinin «Sirət Nüsrət əd-Din Piskin əs-Sani» (II Nusrətəddin Rışkinin ömür yolu) və başqa əsərlər də saxlanılmış. İbn Həcər isə yazır ki, Marağa kitabxanasındakı əlyazmalarının arasında «Marağa tarixi», «Arran tarixi» kimi tarixi əsərlər də var imiş (4).

Marağa kitabxanasına Nəsirəddin Tusinin özü başçılıq edirdi. Kitabxanada çox görkəmli alimlər işləyirdilər. Tədqiqatçılar rəsədxananın kitabxanasında fəaliyyət göstərən katiblərdən (kitabxanaçılardan) Kəmaləddin Məsud ibn-Məhəmməd Tiflisinin, Nəcməddin Bağdadının, Kəmaləddövlə əbu əli ibn əbu Fərəcin adlarını göstərirlər.

Akademik Ziya Bünyadov göstərir ki, 1252-ci ildə monqollar Bağdadı alarkən Abbasilər xilafətinin paytaxtının fəthini məhz Nəsirəddin Tusi əsaslandırılmışdı və hökmdarı bu işə məhz o təşviq etmişdi. Hülakü xan Nəsirəddin Tusinin fikrini soruşanda o demişdi ki, Bağdadın alınması Hülakü üçün heç bir təhlükə törədə bilməz. Ağıllı məsləhətinə görə bu dəfə də Nəsirəddinin mükafatı Bağdad kitabxanalarında saxlanılan külli miqdarda kitabların xilas edilməsi oldu. Hülakü xan 1258-ci ildə Bağdad şəhərini tutduqdan sonra Nəsirəddin Tusinin xahişi ilə Xilafət kitabxanasında saxlanılan kitabları Marağa şəhərinə köçürtdü. Nəsirəddin Tusi «Zici Elxani» əsərində yazır: «Hülakü xan rəsədxana üçün Bağdad, Şam və Mosuldan kitablar gətirilməsinə əmr verdi».

Dünya kitabxanalarının tarixindən məlum olduğu kimi, Şərq ölkələrində qədim dünyanın və orta əsrlərin yüz illər boyu kitabı toplayıb, qoruyub saxlayan ən zəngin kitabxanaları Bağdad şəhərində olmuşdu. Bu kitabxanalarda dünyanın ən qiymətli, nadir əlyazmaları saxlanılırdı. Burada saxlanılan kitabların Marağa Rəsədxanasının kitabxanasına gətirilməsi onun fondunu zəmanənin qızıl fonduna çevirmişdi. Bağdaddan gətirilən kitablarla

yanaşı, rəsədxana kitabxanasına İrandan, Suriyadan, Orta Asiyadan və dünyanın digər dövlətlərindən kitablar daxil edilmişdir.

Marağa kitabxanasında 400 min nüsxə kitabın toplanması kitabxana işinin elmi əsaslar üzərində qurulduğundan xəbər verir. Kitabxanada kitabları saxlamaq üçün xüsusi kitabxana elmi təsnifatından, xüsusi kitabxanaçılıq texnikasından istifadə edilirdi. Tədqiqatlar göstərir ki, Nəsirəddin Tusi Xəlifə Müttəsimin Bağdaddakı «Xəzənətül kitab» (Kitablar xəzinəsi) adı ilə məşhur olan kitabxanasının müdiri Kəmaləddin Əbdülrəzzaq ibn Əhməd Bağdadi ilə sıx münasibət saxlamış, həmin kitabxananın quruluşu, elmi təsnifatı, kitabxana texnologiyası, kitabxanada tətbiq edilən digər elmi qaydalar, kitabxananın məlumat sistemi ilə tanış olmuş və yeri gəldikcə bu zəngin təcrübədən rəsədxana kitabxanasında istifadə etmişdir. Kitabxanada kitabların düzülüşü zamanı elmi təsnifatdan istifadə edilməsi, hər bir kitaba ayrıca şifrə verilməsi, təsvir qaydalarından istifadə olunması, kitab siyahılarının (kataloqların) tərtibi hələ orta əsrlərdə Azərbaycan kitabxanaşünaslığının elmi əsaslarının rüşeym halında yaranmasından xəbər verir. O dövrdə bu kitabxanada hazırlanmış biblioqrafik məlumat tipli, ensiklopedik xarakterli əsərlər də diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan kitabxananın baş kitabxanaçısı – görkəmli tədqiqatçı-alim Əl-Füvatin kitabxanada saxlanılan kitablar əsasında yazdığı «Şərqi məşhurları» adlı əsəri diqqəti xüsusilə cəlb edir. 53 cildə ibarət olan bu qiymətli ensiklopedik əsər Şərqi tanınmış alimlərinin həyat və fəaliyyətinin öyrənilməsi sahəsində mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir. Şübhəsiz ki, belə əsərlərin izinə düşmək, dünyanın böyük kitabxanalarında onları axtarıb tapmaq müasir tədqiqatçılarımızın vəzifələrindən olmalıdır.

Akademik Ziya Bünyadovun araşdırmalarına görə, Tusinin vəfatından sonra rəsədxanaya və kitabxanaya kiçik oğlu Fəxrəddin Əbülqasım Əhməd Marağayı Mükəmməl rəhbərlik etmişdir. Riyazi elmlərlə məşğul olmağa üstünlük verən Əhməd Marağayı həm də həkim, astronomiya alimi, mahir nətiq və elm təşkilatçısı kimi tanınırdı. O, 1301-cü ildə ölür. Marağa Rəsədxanasına Nəsirəddinin ikinci oğlu Sədrəddin Əbülhəsən Əli, sonra isə üçüncü oğlu Əsiləddin Həsən başçılıq edirlər.

Marağa Rəsədxanasının kitabxanası 1335-ci ilə qədər, yəni Elxani Sultan Səid Bahadır xanın ölmünə qədər qamış, Elxanilər dövlətində baş verən parçalanma rəsədxananın və kitabxananın baxımsızlıq üzündən dağılmasına səbəb olmuşdur (4).

Kitabşünas-tədqiqatçı M.H.Müsəddiq yazır ki, Cəlairi, Teymurilər və Ağqoyunlular bir-birinin ardınca Azərbaycana gəldikdən sonra Marağada rəsədxana və kitabxana dağılmış, kitabxananın bir hissəsi Sultan Əhməd Cəlairin və Səmərqənddə olan Uluq bəyin kitabxanasına göndərilmişdir. Rəsədxana kitabxanasının bugünümüzə qədər gəlib çatan nüsxələrinə vurulmuş

möhürlərdən onların sonrakı ünvanlarını müəyyənləşdirmək mümkündür. Məsələn, hazırda Azərbaycan MEA-nın Elmi Kitabxanasında qorunub saxlanılan «Sürvərül Kəvakib» adlı kitabın üzərində Sultan Əhməd, Uluq bəy və türk sultanı II Bayazidin möhürləri vardır. Təəssüf ki, kitabxananın fondu, oxuculara xidmət işinin təşkili, məlumat-bibliografya işi və digər fəaliyyəti haqqında geniş məlumat yoxdur. Gələcək elmi tədqiqatlar, şübhəsiz ki, kitabxananın fəaliyyətinin hərtərəfli öyrənilməsinə imkan verəcəkdir.

Professor A.Xələfovun fikrincə, mövcud tarixi faktlar, dəlillər və elmi mənbələr belə bir fikir söyləməyə imkan verir ki, elmin inkişafına əsaslı təkan vermiş, bir çox mühüm elmi kəşflər etmiş Nəsirəddin Tusi tərəfindən yaradılan Marağa Rəsədxanasının kitabxanası Azərbaycanda tarixi dəqiq məlum olan ilk elmi kitabxanadır. Öz fondunun zənginliyinə, oxuculara xidmət işinin təşkilində tətbiq olunan yeni forma və üsullarının müxtəlifliyinə və səviyyəsinə görə bu kitabxana Şərqdə ən böyük kitabxanalardan biri olmuşdur. Kitabxanada kitabların saxlanması, elmi təsnifatı, düzülüşü, kitabxanada məlumat işinin tətbiqi haqqında mövcud olan elmi üsullar və qaydalar orta əsrlərdə Azərbaycanda kitabxana işinin yüksək elmi səviyyəyə qalxmasına əsaslı dəlildir. Marağa Rəsədxanasının kitabxanası öz fondunun zənginliyinə və nadirliyinə görə bəşəri əhəmiyyət kəsb edən, rəsədxananın alimləri ilə yanaşı digər oxucuların da üzünə açıq olan ilk kitabxanalardan biri kimi şərəfli yer tutur, dünyanın kitabxana incilərindən biri kimi qiymətləndirilir.

Nəsirəddin Tusinin Marağa rəsədxanasındakı kitabxanaya sıx bağlılığı, uzun müddət bu kitabxanada çalışması da onu böyük bir kitab təbliğatçısı kimi dəyərləndirməyə imkan verir (4).

Alim öz didaktik-fəlsəfi əsərlərində, xüsusilə «Əxlaqi-Nasiri» kitabında həm insanın ən yaxşı əxlaqi xüsusiyyətlərini sadalayır və oxuculara bu cür müsbət keyfiyyətlər aşılamağa çalışır, həm də insanı qiymətdən salan pis cəhətləri göstərir və oxucuları belə mənfiliklərdən uzaq olmağa səsləyir. O, yüksək ideallar uğrunda çarpışan, cəmiyyətdə haqq-ədalətin bərpasına çalışsan, humanizm və başqa mütərəqqi ideyalarla yaşayan şəxsiyyətləri nümunə göstərir, oxucuları həyatda onlara bənzəməyə çağırır, bəşəriyyətin xoşbəxt gələcəyini insanların mənəvi saflığında görürdü.

Nəsirəddin Tusin əsərlərindən məlum olur ki, o, hələ gənclik çağlarından elmə, təhsilə həvəs göstərmiş, öz istedadı və çalışqanlığı sayəsində yunan alimlərinin əsərlərini, türk və islam dünyasının mütəfəkkir filosoflarını dərinləndirən öyrənmişdir. Zəngin biliyə, iti hafizəyə malik olan alim elmin müxtəlif sahələri üzrə onlarla əsər yazmışdır. Tusi irsinin ilk tədqiqatçılarından olan fizika-riyaziyyat elmləri doktoru H.Məmmədbəyli «Marağa rəsədxanasının banisi Nəsirəddin Tusi» (Bakı, 1961) kitabında onun 76-ya qədər əsər yazdığını göstərir. Bunların içərisində onun riyaziyyat və nücum elmlərinə həsr

etdiyi «Zicə Exlani» («Elxanın cədvəlləri») və fəlsəfə, əxlaq, siyasət, təhsil və tərbiyə, iqtisadiyyat və idarəetmə məsələlərini əhatə edən «Əxlaqi-Nasiri» əsəri öz müəllifini Şərqdə və dünyada daha çox şöhrətləndirmişdir (6).

Tusinin məşhur «Əxlaqi-Nasiri» əsəri üç məqalədən və otuz fəsildən ibarətdir. O, bu əsərində dini, əxlaqi, elmi-fəlsəfi, siyasi, iqtisadi görüşlərini xüsusi bir üsul və ustalıqla son dərəcə aydın, yığcam və konkret şəkildə ifadə etmişdir. İnsanın ictimai, əxlaqi, mənəvi davranışı Tusi «Qurani-Kərim»də insan, onun yeri və funksiyaları haqqındakı hökmləri əsas tutaraq göstərilən əsərinin bir çox fəsillərini insanın təlim və tərbiyəsinə, onun bir ictimai varlıq olaraq əməl və istehsal fəaliyyətinə, insan, ailə və dövlət arasında yaranan münasibətlərə həsr etmişdir.

O, «Əxlaqi şafılaşdırma sənətinin ən şərəfli sənət olması haqqında» fəsillərlə diqqəti cəlb edir. «Ailə dolandırmaq və evdarlıq qaydaları haqqında», «Övlad saxlamaq və tərbiyə etmək qaydaları haqqında» qoyduğu çox saylı problemlər və onların elmi-nəzəri təhlili Tusinin böyük humanist və insanpərvər bir mütəfəkkir olduğunu göstərir. Tusi həmin əsərində yazır: «Bu dünyada mövcudatın ən şərəflisi olan insanı kamilliyə çatdırmaq məqsədi gündən sənət (elm, təhsil) dünya sənətlərinin ən şərəflisidir». Tusi elmin, təhsilin, sənətin cəmiyyətin inkişafındakı rolunu, onların insanın maddi və mənəvi həyatına təsirini yüksək qiymətləndirir. O, «İnsanın öz təbiəti etibarilə ictimai bir varlıq olduğunu» söyləyir, bu səbəbdən onun başqa canlılardan köklü fərqi və üstünlüyünü göstərir. Tusi yazır ki, insanı başqa varlıqlardan fərqləndirən başlıca cəhət onun şüurlu və məqsədli fəaliyyətidir. O, istehsal prosesini, əmək fəaliyyətini insanın yaşamasının, həyat sürməsinin zəruri şərti hesab edir. Tusi yazır: «İnsanın yaşamaq üçün yeməyə möhtacdır, insanın yeməyi isə başqa heyvanlardakı kimi ələf və sudan ibarət deyil və təbiət tərəfindən hazır-hazır verilmir». Bütün bunları o, öz düşüncəsi və bacarığı sayəsində əldə etməlidir. «Sənət və peşə olmadan, məsələn, əkmək, biçmək, təmizləmək, üyütmək, yoğurmaq və bişirmək mümkün deyildir» (8).

Bununla bağlı Tusi insanın kamilləşməsinə təsir göstərən vasitələri və ictimai-siyasi mühiti araşdırır və konkret tövsiyələrlə çıxış edir. Onun kitab, müəllif, elm, təhsil və tərbiyə məsələləri haqqındakı çoxsaylı və zəngin fikir mülahizələrinə də insana, onun özünü, yaşadığı mühiti dərk etməsinə, faydalı bilik və sənətlərə yiyələnməsinə həsr olunmuşdur.

Bu baxımdan Tusinin elm, onun təsnifatı, obyekt və metodları haqqındakı fikirləri nəzəri və əməli əhəmiyyət kəsb edən və öz aktuallığını itirməyən məsələlərdəndir. O, elmin başlıca funksiyasını mövcud varlıqların mahiyyətinin dərk edilməsində və şərhində görür. Tusi yalnız insan və cəmiyyətin tərəqqisinə, maddi və mənəvi yüksəlişinə xidmət göstərən elmləri faydalı hesab edir. Onun fikrincə bu dünyada hər işi görən, yaradan və quran

insanıdır. Buna görə də hamının özünü dərk etməsinə, tərbiyəsinə və kamilləşməsinə xidmət edən elm, təhsil ən şərəfli fəaliyyət dairəsidir. O, özünü elmə, təhsilə həsr etmiş insanların əməyinə də yüksək qiymət verir. Tusi yazır: «Əsl elm adamlarının (alimlərin) ruhu və rahatlığı da elmdir».

Tusi «Əxlaqi-Nasiri» əsərinin 1-ci fəslini və ona yazdığı ilk qeydləri elmin öyrəndiyi obyektə, onun mövzularına, əsaslarına və növlərinə həsr etmişdir. O, burada «varlıqlar haqqında olan elmi» iki hissəyə-nəzəri və əməli hissələrə bölür. Birincisini nəzəri hikmət, ikincisini isə hikmət adlandırır. O, dövrünün elm sisteminə uyğun olaraq fəlsəfə, ilahiyyat, riyaziyyat, astronomiya, tibb, əxlaq, məntiq kimi bilik sahələrini nəzəri elmlər sırasına daxil edir. Əməli (praktiki) elm və əməli hikmət dedikdə isə o, idarəetmə, evdarlıq, şəhərsalma, maliyyə, mühasiblik, hüquq və s. elm və sənət sahələrini nəzərdə tutur. Ümumiyyətlə, Tusi nəzəriyyəsinə elm ilə təcrübənin vəhdəti, birinin digərini tamamlaması əsas götürülmüşdür. O yazır: «Fəzilətlərə yiyələnmək hələ kafi deyildir, əsl məsələ onları əməldə (işdə) həyata keçirməkdir» (8).

Onun fikrincə, nə qədər ki, elm-nəzəriyyə reallaşmayıb, o, bir qüvvə və məqsəd olaraq qalır. Bu qüvvənin reallaşması onun maddi şəkllə çevrilməsində, insanın maddi və mənəvi yükslişində özünü göstərir. Məsələn, nə qədər ki, ev hələ tikilməyib, insanın təsəvvüründədir, o məqsəddir, elə ki tikildi qurtardı, maddi şəkllə düşdü maddi marağa çevrilir. Buna görə də Tusi bu gün də aktuallığını saxlayan belə bir fikri irəli sürür: «Elm əməlsiz, əməl isə elmsiz mümkün deyildir».

Tusi hər bir elmin öyrəndiyi obyektin, hadisə və proseslərin müəyyən edilməsinə xüsusi əhəmiyyət verir. O göstərir ki, elmin obyektini bilmədən onun məqsəd və vəzifələrini də təyin etmək olmaz. Bu baxımdan o, öz dövründə geniş yayılan bir çox elmlərin predmetini və öyrəndikləri hadisələr dairəsini müəyyənləşdirməyə çalışır. O, burada ən çox Platonun və Aristotelin nəzəri fikir və anlayışlarından, xüsusilə İbn Sinanın «Məntiq» və «Metafizika» əsərlərindən geniş istifadə etdiyini də göstərir. Bu, onun tibb, həndəsə, fəlsəfə, məntiq, iqtisadiyyat, idarəetmə, evdarlıq kimi elm və bilik sahələrinə verdiyi mənə və təriflərdə öz əksinə tapmışdır. Tusiyə görə, fəlsəfə varlıqların ümumi inkişafını, «vəziyyət və hallarına», «təki, ümumini, zəruriyyəti, imkanı, təzahürü, təkamülü və sairəni öyrənən elmdir». Məntiq elmi isə «əsl mənada təlim elmidir, başqa elmləri öyrənmək üçün bir alət və açardır». O, «Əxlaqi-Nasiri» əsərinin «Evdarlıq elmi haqqında» və «Ölkə idarəetmə qaydaları haqqında» bölmələrində həmin elmlərin mövzusunun, funksiyalarını və rolunu təhlil edir. O, burada evdarlıq adlandırdığı elmin mövzusunun və məqsədini ev, ailə, onun idarəedilməsi, tərbiyəsi, ailə və onun cəmiyyətə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənməkdə görür (8).

Tusi elmdə təsvirçiliyi, təqlidçiliyi və əzbərçiliyi qəbul etmir. Tusi bunu əsas tutur ki, «Təcrübənin inkişafına səbəb olmayan elmlərə həvəs göstərmək, həqiqi elm əvəzinə boşboğazlıq ilə məşğul olmaq və ya murdar məqsədlər üçün falçılıq, ... əlkimyaçılıq» kimi aldadıcı əməllərə uymaq cəmiyyət üçün faydasız işlərdir».

Tusinin qəbul etdiyi elmi idrak metodu və ya üsulu öyrəndiyi hadisə və proseslərin mahiyyətini, səbəb və nəticələrini aşkara çıxarır. O, elmə məlum olan analiz və sintez, abstrak metodlarından bacarıqla istifadə etmişdir. Onun fikrincə, hadisələrin ayrı-ayrı təhlili nəticəsində ümumiləşdirilmə aparılmalı və buradan da elmi nəticələr çıxarılmalıdır. Tusi təbiət və cəmiyyət bir sistem kimi öyrənmək və dərk etmək üçün elmi ümumiləşdirməyə, abstrak təfəkkürə, analiz və sintez üsullarına xüsusi əhəmiyyət verir. Bununla yanaşı elmi fəaliyyət məşğul olanlarda bəzi xüsusiyyətlərin olmasını da zəruri hesab edir. O göstərir ki, bunun üçün insanda iti zəka, hafizə, zəhin aydınlığı və müşahidəetmə qabiliyyətləri olmalıdır. O, xatırladır ki, elmi üsullarla və dərin zəka ilə tədqiqat apara bilməyənlər elmdə təsvirçilik, təqlidçilik və hekayəçilik yolunu tuturlar. Bu isə elmdə təsadüfi, keçici və aldadıcı fikir və mülahizələrə səbəb olur. Tusi dəfələrlə qeyd edir ki, bütün elmi biliklərin və təhsilin son məqsədi insana və insanlığa xidmət göstərməkdən ibarət olmalıdır. Bir yeri, göyü insanların daha rahat yaşaması üçün öyrənirik. Çünki «göylərdə və yerdə, onların arasında və torpağın altında nə varsa» onların hamısı Allah yaratmış və insanları bəxş etmişdir.

Kitaba və mütaliyə böyük dəyər verən dahi mütəfəkkir «Əxlaqi-Nasiri» əsərinin əvvəlində – «Bu kitabın yazılmasının səbəbi haqqında» adlı fəsildə əslində ümumiyyətlə kitabla bağlı fikirlərini qeyd etmişdir. O yazır: «Həyatıma and içirəm ki, bu kitab bütün fəzilətləri özündə toplamışdır. Xalqda olan yaxşılıqları kamala çatdırmaq üçün o bir zəmanətdir».

Göründüyü kimi, alim bütün müsbət cəhətləri, üstün keyfiyyətləri özündə birləşdirən, doğma xalqın minillər boyu sınaqdan keçirib cilaladığı gözəl mənəvi dəyərləri toplayan və kamil insanlara çatdıran kitabı əvəzsiz bir zəmanət kimi qiymətləndirir.

Dahi mütəfəkkir qeyd edir ki: «Onun müəllifi xoş bir niyyətlə gizli və qapalı olan həqiqətləri açıb göstərmişdir».

Deməli, alimin məntiqi belədir ki, hər bir kitabın müəllifi hər hansı bir əsəri qələmə alarkən öz qarşısına mütləq xoş bir niyyət, xoş bir arzu, xoş bir məqsəd qoymalı, oxucularına indiyə qədər sirli qalan, üstünə kölgə salınan məsələlər haqqında obyektiv və doğru-düzgün məlumat verməlidir. Bu, onun mənəvi və tarixi borcudur.

Tusi kitab müəllifinin «həqiqətən mənaları düz şərh etməsini, heç bir şeyi uydurmamasını, ciddi səy göstərməklə Allah xatirinə böyük bir iş gör-

məsini» vacib sayır, bu tələblərə və şərtlərə əməl etməyən kitabın oxucuların rəğbətini qazana bilməyəcəyi barədə ciddi xəbərdarlır edir. O, bu qənaətlərini görkəmli filosof-alim Əbu Əli Əhməd ibn Məhəmməd ibn Yəqub ibn Misgəveh Xazin Razinin əxlaqın saflaşdırılması haqqında yazdığı «Ət-təharə» kitabından bəhs edərkən də təsdiqləyir. Alim yaxşı kitabların «insanlara nəsihət verməkdə heç nəyi əsirgəməməsini» də gərəkləi hesab edir və beləliklə, kitabın və müəlliminin tərbiyə işində çox dəyərli olması barədə qiymətli fikir yürüdür.

Maraqlıdır ki, Tusi kitab tərcüməsi barədə də öz qiymətli mülahizələrini irəli sürür. Məsələn, «Ət-təharə» kitabının tərcümə təklifi ilə bağlı yazır: «Bu sətirlərin müəllifinə (yəni mənə) buyurdular: «Bu gözəl kitabı istilahlərini dəyişdirməklə, ərəb dilindən pars (fars) dilinə tərcümə etmək lazımdır: bu zamanın adamlarının çoxu ərəb libasından məhrumdurlar, cavahir kimi mənası olan belə qiymətli bir geyim onların fəzilətini ziynətləndirsə, çox böyük savab olar» (8).

Bu sətirlərin müəllifi haman işarəni əmr kimi qəbul edərək bir az fikirləşdi, sonra özü-özü ilə məsləhətləşdi. Xəyalən belə dedi: «Bu qədər gözəl mənaları çevirmək, onların qəşəng libaslarını soyundurub birovuz paltar geyindirmək adamı meymun şəklinə salıb eybəcərləşdirməyə oxşar, hər zövq sahibi bunu gördükdə özünü qeybət və məzəmmətdən saxlaya bilməz... Yeni bir əsər yazılısaydı, əvvələn kitabın tərcüməsi üçün edilə biləcək məzəmmətdən yaxa qurtarmaq olardı, kikncisi, təqlid deyil, orijinal, yığcam, əksəriyyətin başa düşə biləcəyi şəkildə... təzə bir kitab yaradılmış olardı».

...Bu kitabın yazılması onun əmri və təşviqi ilə olduğundan adı «Əxlaqi-Nasiri» qoyuldu. Alicənab adamlardan gözlənilən ən böyük kəramət, lütf və mərhəmət ondan ibarətdir ki, bu kitabı nəzərdən keçirdikdə bir səhv, ya anlaşılmaqlığa rast gəlsələr, zəhmət çəkib onu düzəltsinlər, əvvəlcədən bizim üzr və təşəkkürümüzü qəbul etsinlər. Allah qoysa, belə də olar».

Bu sözlər əslində böyük alimin dərin müəllim qabiliyyətinə malik olan yüksək zəka sahibi olmasını təsdiq edir. Onun sadəliyi və təvazökarlığı, mü-təxəssislər və digər oxucular qarşısında müəllif məsuliyyəti müasir müəlliflərə də ibrət dərsi kimi dəyərləndirilməyə layiqdir.

Tusinin fikrincə, «Elm əməlsiz məhv olar, əməl isə elmsiz mümkün deyildir. Deməli, elm başlanğıc, əməl son, elm səbəb, əməl nəticədir». Alim yazır: «...hikmət iki yerə bölünməlidir: biri elm, o biri əməl (iş).

Elm – varlıqların həqiqətən necə olduqlarını düzgün təsəvvür etmək, insanın yaradıcı ağı (nəfse-əmr) və sağlam düşüncəsi dairəsində onun xüsusiyyət və keyfiyyətlərini kəşf etməkdir.

Əməl – gizli qüvvələri ortaya çıxarmaq, müxtəlif sənət və peşələrdən fayda götürmək, müxtəlif iş vərdisləri əldə etmək üçün göstərilən fəaliyyətə

deyilir, bu şərtlə ki, o, bəşəriyyətin qüdrətinin artmasına, onun təkmilləşməsinə səbəb olsun.

Kimdə bu iki fəzilətin hər kiksi varsa, o, ən müdrik insan, ən kamil alim hesab edilir, onun yeri bəşər övladının tuta biləcəyi ən yüksək mövqeyin fəvqündə olar. Necə ki buyurublar: «Kimi istəyirsə, ona hikmət verir, kimə hikmət verirsə, ona böyük nemət bəxş edir».

Tusi fəzilət cinslərinin növləri haqqında mülahizələrində yazır: «Hikmət» cinsinə daxil olan növlərin miqdarı yeddidir: birinci – zəka, ikinci – dərk sürəti, üçüncü – zəhn aydınlığı, dördüncü – öyrənmə asılılığı (diqqət), beşinci – ağıl gözəlliyi, altınca – hafizə, yeddinci – hazırcavablıq» (8).

Bu növlərin hər birini ayrı-ayrılıqda genihş izah edən alim nəticə etibarilə insanın əxlaqi-mənəvi cəhətdən saflaşmasında mütaliənin əvəzsiz rolunu qeyd edir.

Tusinin fikrincə, təbiətdə insanın yaşayıb həyat sürməsi üçün hər cür imkan, torpaq, su, mədən, bitki, heyvanat və s. vasitələr mövcuddur. Bu imkan və vasitələrdən ağıl və bacarıqla istifadə etmək və onları qoruyub saxlamaq insanın başlıca vəzifəsidir. Çünki təbiət, onun maddələri və əşyaları insanın şüurlu əmək fəaliyyətinin zəruri şərtidir. Bunun üçün insanların bir-cə fəaliyyəti, bir-biri ilə qarşılıqlı ünsiyyətdə olması vacibdir. Tusi yazır ki, cəmiyyətdə «Bir-birinə xidmət edən, bütün insanları vahid bir bədən təmsalində birləşdirən bir quruluşun yaranması zərurəti meydana çıxır. İnsan öz təbiəti etibarilə inkişafa meyl edən bir varlıq kimi yaradıldığından, təbii olaraq belə bir birləşməyə möhtacdır».

Onun fikrincə, insanın fitri istedadını, peşə seçmək qabiliyyətini elə ailədə, uşaq yaşlarında müəyyən etmək və onların bacardığı işə həvəsini artırmaq lazımdır. Bunun üçün «İlk növbədə uşağın təbiətinə, nəyə qabil olduğuna nəzər yetirmək, ağıl, fərasətinə fikir vermək, müşahidə nəticəsində onun fitrətinə hansı sənətə və elmə çox meyl olduğunu müəyyənləşdirmək, sonra isə həmin işlə məşğul etdirmək vacibdir».

Tusi göstərir ki, bu tərbiyə işini eyni ilə təhsildə də davam etdirmək lazımdır. Təhsildə elə üsullar işlədilməlidir ki, onlar insanın fitri istedadının inkişafına, zövqünün artırılmasına və müəyyən peşə əldə etməsinə kömək etsin. O, uşaqlara «sənətin nəzəri əsasların və incəliklərin», «işlər idarə etmək ustalığına yiyələnməyi» təhsilin başlıca məqsədi hesab edir.

Tusinin fikrincə, insanların əxlaqına təsir yollarını axtarıb tapmaq, onların qəlbində zülm, zorakılıq, əliəyrilik, yalançılıq və tənbellik kimi çirkin əməllərə qarşı nifrət hissi alovlandırmaq, rəhm, insaf, düzgünlük, çalışqanlıq, mehribanlıq və qardaşlıq hisslərini təbliğ etməklə insanların mənəviyyatının yüksəlişinə çalışmaq, insana xas olan eşq və məhəbbətin qalibiyyətli gücünü tərənnüm etmək hər bir sənətkarın çətin və müqəddəs borcudur. Alim deyir ki,

insan ədalətli, zəhmətkeş, bilikli, ağıllı, tərbiyəli, dünyagörüşlü olmalı, yaxşı yoldaş və sədaqətli dost üçün təkcə var-dövlətindən deyil, hətta canından belə keçməyi bacarmalıdır.

Tusi yazır ki, təbiətdə insanın yaşayıb həyat sürməsi üçün hər cür imkan, torpaq, su, mədən, bitki, heyvanat və s. vasitələr mövcuddur. Bu imkan və vasitələrdən ağıl və bacarıqla istifadə etmək və onları qoruyub saxlamaq insanın başlıca vəzifəsidir. Çünki təbiət, onun maddələri və əşyaları insanın şüurlu əmək fəaliyyətinin zəruri şərtidir. Bunun üçün insanların bir-cə fəaliyyəti, bir-biri ilə qarşılıqlı ünsiyyətdə olması vacibdir. Buna görə də cəmiyyətdə «Bir-birinə xidmət edən, bütün insanları vahid bir bədən təmsalində birləşdirən bir quruluşun yaranması zərurəti meydana çıxır. İnsan öz təbiəti etibarlı ilə inkişafa meyli edən bir varlıq kimi yaradıldığından, təbii olaraq belə bir birləşməyə möhtacdır».

Tusi onu da göstərir ki, insan cəmiyyətin ictimai, iqtisadi sistemində öz yerini tapmalı, öz bacarığına, istedadına və peşəsinə uyğun fəaliyyət göstərməlidir. İnsan ilk bəsit əmək alətlərindən və peşələrdən tədricən yüksək sənət növlərinə doğru bir yüksəliş yolu keçmişdir. O, anadangəlmə dülgər, zərgər, dəmirçi, katib və ya başqa ixtisas sahibi kimi doğulmur. Bütün bunlar uzun sürən təcrübə və qazanılan biliklər sayəsində əldə edilir. Alim təbiəti müəllim və ustada, sənət və sənətkar isə şagirdə bənzədərək göstərir ki, təbiət həmişə insanı düşünməyə, birləşməyə, axtarışa, özünüdərkə və dəyişməyə vadar edən bir varlıq kimi çıxış etmişdir. Buna baxmayaraq cəmiyyət, dövlət və ailə insanın daim təhsil və tərbiyəsinə, əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlərinin yüksəlməsinə qayğı göstərməlidirlər.

Tusi tənbelliyi, özgələrin hesabına yeyib atmağı, sənət və peşəsi olmayanları, heyvan kimi davrananları məzəmmət edir və insana uşaq vaxtından başlayaraq var-dövlət qazanmağın yollarını aşılamağı tövsiyə edir. O, «Əxlaqi-Nasiri» əsərinin ailə dolandırmaq və övlad tərbiyə etmək qaydalarına həsr etdiyi fəslində yazır: «Dövlətli uşaqlarının əksəriyyəti dövlətə arxayın olduqlarından sənət və mərifətdən məhrum olurlar, dünya dəyişdikdə yoxsullaşar, əziyyətdə məruz qalarlar». Buna yol verməmək üçün gənclərə elə bir təlim və tərbiyə aşılamaq lazımdır ki, onlar «Sənətlərin nəzəri əsaslarına, incəliklərinə» bələd olsunlar, işləmək və yaşamaq qaydalarına, pul yollarına və işləri idarəetmə üsullarına yiyələnə bilsinlər».

Tusi xatırladır ki, zəhmət çəkib pul qazanmağı bacarmayanlar onu xərcəlməyin yerini də bilməzlər. Bununla bağlı o, Şərqdən deyilən belə bir müdrik fikri də yada salır: «Pul qazanmaq çətinliklə ağır daşı dağın başına çıxarmaq, xərcəlmək isə asanlıqla həməni daşı üzə aşağı dığırlamaq kimi bir şeydir» (8).

Tusi insanlar arasında peşə bölgüsünə, qadın, kişi, gənc və yaşlı adamların öz peşəsinə və vəziyyətinə görə işlə təmin edilməsinə çox böyük

üstünlük verir. O, bütün səviyyələrdə fəaliyyət göstərən işçilərin, hətta kölələrin də öz peşəsinə, bacarığına görə işlə təmin edilməsinin ədalət prinsipinə uyğun olduğunu göstərir. Onu xatırladır ki, işçi və xidmətçiləri işlətməyin bir ədaləti prinsipi də ondan ibarətdir ki, onlar «məcburiyyətə, qorxuya g.rə deyil, ünsiyyətə, həvəsə görə işləsinlər».

Bu da hələ Tusiyə görə məsələnin tam həlli deyildir. Burada başlıca məsələ görülən işin müqabilində əməyin ödənilməsidir. Tusi bu fikri əsas tutur ki, «Əmələ haqq arasında ədalət bərpa edilməyincə insanlar arasında dostluq münasibətlərini nizama salmaq olmaz». Buna görə də cəsiyyətdə elə şərait yaradılmalıdır ki: «Hərə öz imkanını və bacarığını daxilində, zaman və məkanın tələblərindən asılı olaraq ədalətlə öz borcunu yerinə yetirsin, hərənin haqqı özünə çatsın» (8).

Tusi əsərinin başqa bir yerində bu məsələni yenidən nəzərdən keçirir və göstərir ki, «Ümumi gəlirdə hər adamın müəyyən payı vardır, bundan artıq və əskik vermək zülmə aparıb çıxarır...burada ən ədalətli prinsip hərənin öz payına düşəni özünə verməyə səy göstərilməli, haqqa və xidmətə fikir verilməlidir». Əgər bu prinsip pozularsa, «bir yerdə azlığa, başqa yerdə çoxluğa yol verilərsə, ədalət pozular, insanlar işində fitnə-fəsad törəyər, ölkədə zəiflik və zorakılıq meydana gələr, nizam-intizam yoz olar, yerini onun əksi olan hərc-mərclik tutar» (8).

Tusi insanların fitri istedadı, bacarığı, bilik səviyyəsi, sənətkarlıq dərəcəsi arasında mühüm fərqlər olduğunu göstərir, bunların nəzərə alınmasını da tövsiyə edir. O, dafələrlə alimin, mühəndisin, bənnanın, ustanın, şəgirdin, idarəedənlərin, bir sözlə, ixtisaslı və ixtisasız fəaliyyət növlərinin fərqləndirilməsi və onlara lazımı qiymət verilməsindən danışır. Göründüyü kimi, Tusi fəlsəfəsində insanın əxlaqi, mənəvi dəyərlərə malik olması, onun təlim və tərbiyəsi bilavasitə insanın ictimai, faydalı əmək fəaliyyəti, onun maddi və mənəvi tələbatlarının gəndənilməsi dərəcəsi məsələləri əsasında təhlil və şərh edilir. O, dafələrlə qeyd edir ki, mal-dövlət toplamaq pul qazanmaq özlüyündə bir məqsəd olsa da, onların hansı yollarla əldə edilməsi və hansı məqsədlər üçün şərf edilməsi əsas məsələdir.

Tusi yazır: «İnsan üçün xoş güzərandan daha gözəl bir şey ola bilməz, bunun ən şərfli vasitəsi isə ədalətli, iffətli, mürvətli, insafli, namuslu əmək və sənətdir. Bu isə öz növbəsində tamahkarlıq, səhlənkarlıq, tənbellik və ya bu kimi nalayiq işlərdən əl çəkmədən mümkün deyil» (8).

Tusi göstərir ki, bu tərbiyə işini eyni ilə təhsildə də davam etdirmək lazımdır. Təhsildə elə üsullar işlədilməlidir ki, onlar insanın fitri istedadının inkişafına, zövqünün artırılmasına və müəyyən peşə əldə etməsinə kömək etsin. O, uşaqlara «sənətin nəzəri əsasların və incəliklərin», «işlər idarə etmək ustalığına yiyələnməyi» təhsilin başlıca məqsədi hesab edir.

Tusi şəxsiyyəti yetkin, hərtərəfli, kamil görmək istəyir, davranışına və digər əməllərinə görə öz yerini bilən insanı yüksək qiymətləndirir, yüngüllüyü, boşboğazlığı naqislik hesab edir. Böyük sənətkar haqlı olaraq insanlara tövsiyə edir ki, ağır gəlmək üçün qarnı doldurmaq yox, əqli, idrakı zənginləşdirmək lazımdır. O, ağılı, kamalı şəxsiyyətin ucalığı sayır. Mütəfəkkir insanı sərraf olmağa, hər şeyin öz qiymətini verməyə səsləyir. Onun haqlı qənaətinə görə, bəşəriyyətin xoşbəxtliyi, xeyrin şərx üzərində qələbəsi əsl şəxsiyyətlərin yetişdirilməsindən asılıdır.

Tusinin fikrincə, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə ahəngdar şəkildə birləşdirən kamil şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərən amillər sırasında kitabın, kitabxananın və mütaliənin müstəsna yeri vardır.

Beləliklə, Tusinin XIII əsrdə irəli sürdüyü fəlsəfi-əxlaqi fikirlər bu gün də öz aktuallığını itirməmişdir. Bütün bunlar bu gün gə ailənin, məktəbin, kitabxananın və cəmiyyətin qarşısında duran məsələlərdir. Elə Tusinin də müdriqliyi bundandır ki, onun zəngin elmi, nəzəri irsi özündən dövrlər üçün öz aktuallığını qoruyub saxlaya bilmişdir. Buna görə də Azərbaycan dövlətinin və xalqımızın Tusi yaradıcılığına sayğı və qayğı ilə yanaşması təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. Nəsirəddin Tusinin anadan olmasının 800 illiyi haqqında // Azərbaycan.-2000.-14 iyun.*
2. *Göyüşova Z. Əxlaqi fikirlər xəzinəsi (N.Tusinin «Elm» nəşriyyatında çapdan çıxmış «Əxlaqi-Nasiri» əsəri.-Azərbaycan.-1981.-№4.-S.148-157.*
3. *Həsənova Ş. Nəsirəddin Tusinin əsərlərində elm, təhsil və tərbiyə məsələləri // Xəzər Xəbər. – 2005. №155. –S.32-33; №156. –S.32-33.*
4. *Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik. I hissə. –B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004.-S.184-185.*
5. *İbrahimov A. «Əxlaqi-Nasiri» dərin fikirlər xəzinəsidir.-Azərbaycan müəllimi.-1981.-25 noyabr.*
6. *Məmmədzadə Z. Nəsirəddin Tusinin əsərlərində tərbiyə məsələləri.-Azərbaycan məktəbi.-1985.-№6.-S.55-59.*
7. *Rzayev A. Nəsirəddin Tusi.Həyatı, elmi dünyagörüşü.-B.,1996.-266 s.*
8. *Tusi Xacə Nəsirəddin. Əxlaqi-Nasiri.-B. Elm, 1989.-256 s.*
9. *Yolçuyeva A. Dahi mütəfəkkirin tərbiyə prosesinə baxışları bu gün də aktualdır.-Azərbaycan.-2001.-4 aprel.*
10. *Zeynalov R., Ətəyi Ə. Nəsirəddin Tusi və Marağa rəsədxanası // Respublika.-2000.-3 sentyabr.*

НАСИРАДДИН ТУСИ О КНИГЕ И ЧТЕНИЯ

КНЯЗЬ АСЛАН

РЕЗЮМЕ

Благодаря великому ученому, философу и поэту XIII века Насираддину Туси (1201-1275) азербайджанская наука достигла больших высот. В его философической и художественно-научной деятельности существуют прочные связи, отвечающие потребностям современного периода. Одним из должностей различных сфер наук является исследованием этих связей.

Насираддин Туси провел многочисленные исследования в области математики, минерологии, тригонометрии, географии, истории, юридических наук, медицины, этики, логики, религии, поэтики, каллиграфии и в др. областях наук. Этот известный ученый, принеший в Азербайджанскую науку мировую славу также прославился знатоком гумматарных и социальных наук и в тоже время как личностью сыгравшей серьезную роль в процессе воспитания и образования того периода.

По сей день актуальны ценные слова и образцовые идеи великого ученого связанные с книгой и чтением в литературном наследии.

Будет также интересно изучить деятельность ученого в период его правления библиотекой Марагинской обсерватории.

В этой статье глубоко рассмотрены эти вопросы.

THE BOOK AND READING ISSUES IN THE
LEGACY OF NASIRADDIN TUSI

KNYAZ ASLAN

SUMMARY

Due to the great scientist, philosopher and poet of 13-th century Nasiraddin Tusi (1201-1275) Azerbaijani science reached the top. There are strong connections in his philosophical and literary-artistic activity corresponding to the needs of modern period. One of the tasks of different scientific areas is to investigate them.

Nasiraddin Tusi had different researches in the spheres of mathematics, cosmology, mineralogy, trigonometry, geography, history, law, medicine, ethics, logic, religion, poetry, calligraphy and etc. This great scientist who

brought world fame to Azerbaijani science is famous as one who had good knowledge in humanities and social sciences and could seriously influence on education of that period.

Valuable sayings and ideas of the great scientist about book and reading are still urgent.

It would be interesting to investigate the scientist's activity of that period when he was the head of Maragha observatory library.

All these issues are widely investigated in this article.

**UŞAQLARIN VƏ GƏNCLƏRİN MÜTALİƏ TƏMİNATI
BƏŞƏRİ PROBLEMDİR****S.M. RZAYEV***Bakı Dövlət Universiteti*

XXI əsr informasiya əsri adlanmaqla bərabər tanınmış alimlər-pedaqoqlar, psixoloqlar və kitabxanaşünaslar bu əsri təhsil və mədəniyyət əsri, böyüməkdə olan nəslin şəxsiyyət kimi formalaşmasına istiqamətlənmiş əsr kimi qiymətləndirirlər.

Təsadüfi deyildir ki, dünyanın inkişaf etmiş lider ölkələri olan ABŞ-da, Rusiyada, Fransada, Yaponiyada, Almaniyada və başqa ölkələrdə XXI əsrlə əlaqədar uşaqların və gənclərin yüksək səviyyədə təhsil almaları, milli mədəniyyət və ənənələrə sadıq vətəndaş kimi yetişmələri, eləcə də dünya sivilizasiyasının gələcək istiqamətini müəyyən edə bilən şəxsiyyət kimi formalaşmaları üçün xüsusi dövlət sənədləri – doktrinalar hazırlanmışdır.

Məsələn, Rusiyada “Rusiya Federasiyasında milli təhsil doktrinası” – (2000-ci il), Amerika Birləşmiş Ştatlarında “Amerika 2000-ci il” “Ailəvi savadlanma və kitabxanalar” proqramı hazırlanmışdır. Proqramda “hər bir ailə öz uşaqları ilə birlikdə nə oxumalı və necə oxumalı” məsələsi qoyulmuşdur. Yaponiyada XX əsrin 90-cı illərində “Mütaliə edən analar” kampaniyası başlanmış və bu kampaniyanın əsas şüarı “öz uşaqlarınız ilə birlikdə mütaliə edin” çağırışına yönəlmişdir. Danimarkanın paytaxtı Kopenhagen şəhərində 1997-ci ildə İFLA-nın təşkil etdiyi və 143 ölkədən 3000 nümayəndənin iştirakı ilə keçirilən Baş konfransda “XXI əsrin astanasında – kitabxanalar və informasiya bəşəriyyətin inkişafı üçün” problem mövzusunun müzakirə etmişdir. Müzakirələrdə “Uşaqların intellektual tələbatı və onların mütaliəsinin təşkili” mövzusu xeyli qabardılmış, bununla əlaqədar konkret maddələr təsdiq edilmişdir.

Bu baxımdan respublikamızda XXI əsrə istiqamətləndirilmiş istər kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, istərsə də təhsilin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar konkret qanunlar yaradılmışdır. Əlbəttə bu Qanunların hər ikisi respublikada əhalinin, xüsusilə uşaqların və gənclərin təhsilinin və mütaliəsinin təkmilləşdirilməsi, onların hər birinin intellektual səviyyəsinin formalaşması üçün cəmiyyətin qarşısında mühüm vəzifələr qoyur.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19-cu maddəsində deyilir: “ümumi təhsil təhsil alanlara elmlərin ümumi əsaslarının öyrədilməsini, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılmasını, onların həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlanmasını təmin edir. Ümumi təhsil təhsil alanların

fiziki və intellektual inkişafına, zəruri biliklərə yiyələnməsinə, onlarda sağlam həyat tərzinə və sivil dəyərlərə əsaslanan vətəndaş tərəkürünün formalaşmasına, milli və dünyəvi dəyərlərə əsaslanan vətəndaş tərəkürünün formalaşmasına, milli və dünyəvi dəyərlərə hörmət hissənin aşılmasına, ailə, cəmiyyət, dövlət və ətraf mühit qarşısında hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsinə imkan yaradır.”[1,...]

Böyük razılıq hissi yaradan cəhət odur ki, bizim Təhsil Qanunumuzda yuxarıda deyildiyi kimi uşaqların və gənclərin inkişafı ilə əlaqədar qarşıya qoyulan vəzifələr İFLA-nın adı çəkilən Baş konfransında irəli sürülən vəzifələrlə həmahəng səslənir.

Bu cəhətdən uşaqların və gənclərin təhsili və tərbiyəsi ilə əlaqədar qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsində məktəblərlə bərabər uşaq, məktəb və gənclər kitabxanaları səfərbər olunmalıdır. Çünki bu işdə onların böyük imkanları vardır. Məhz kitabxanaların köməyi ilə uşaqlar və gənclər millətin mənəvi inkişaf mənbələrini özündə əks etdirən kitablara müraciət etməklə özlərinin intellektual imkanlarını formalaşdırırlar. Təsadüfi deyildir ki, “İnkişaf etmiş ölkələrdə uşaqlar və gənclərlə iş aparan, onların mütaliəsinə rəhbərlik edən kitabxanaçılar, böyük peşəkarlığı ilə seçilən sosial mütəxəssislər qrupu kimi qəbul edilir.” [2]

Məlum həqiqətdir ki, öz peşəkarlığı ilə seçilən həmin sosial mütəxəssislər qrupu müvafiq təhsil müəssisələrində yüksək ixtisas biliyinə yiyələnməmiş, kitabxanalarda uşaqlarla və gənclərlə işləməyin elmi-nəzəri əsaslarını məhz həmin təhsil müəssisələrində oxunan mühazirələrin köməyi ilə mənimsəmişlər.

İqtisadiyyat və təhsil, eləcə də elmi potensial baxımından inkişaf etmiş ölkələrdə uşaqların və gənclərin mütaliəsinin elmi əsaslar üzrə təşkilinə, uşaqların və gənclərin mütaliəsinə pedaqoji baxımdan rəhbərlik etməyi, bu mütaliəni istiqamətləndirməyi və inkişaf etdirməyi bacaran ixtisaslaşmış mütəxəssis kitabxanaçılar hazırlanmasına ciddi əhəmiyyət verildiyi, bu sahədə silsilə fənlər keçirildiyi bir zamanda, respublikamızda ali təhsilli kitabxanaçı hazırlayan yeganə fakültəmizdə bu məsələyə yenidən baxmaq zərurəti yaranır. Beləki, bu fənnə ayrılan saatların miqdarı da azdır.

Adı çəkilən fənnin “Uşaqların və gənclərin mütaliəsinə rəhbərlik” adı altında keçirilməsinin elmi cəhətdən başqa əsasları da vardır. Məlumdur ki, uşaqların mütaliəsinin təşkili və ona rəhbərlik işi yalnız kitabxanalarda deyil, onların kiçik yaşlarından başlayaraq məktəbi bitirənə qədər birinci növbədə ailədə, sonra məktəbdə və kitabxanalarda həyata keçirilir. Yuxarıda adını çəkdiyimiz fənn üzrə oxunan mühazirələrin məzmunu da uşaq və gənclərin mütaliəsinə rəhbərliklə əlaqədar həmin üçlüyün - ailə, məktəb və kitabxanaların özünəməxsus əlbir fəaliyyətinin şərhinə yönəldilir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında uşaqların və gənclərin mütaliəsinə rəhbərlik işi ilə əlaqədar ailə, məktəb və kitabxanaların əlbir fəaliyyəti üzrə model fəaliyyət göstərir ki, həmin model bir sıra Avropa ölkələrində və Yaponiyada da tətbiq edilməyə başlamışdır.

Bu modelə əsasən Amerikada uşaqlar 4 yaşından valideynlərinin şəxsiyyət vəsiqəsi ilə kitabxanalara oxucu kimi qəbul edilir. Onlara oxucu vəsiqəsi verilir. Həmin vəsiqələr ölkədə “uşaqlar üçün mühüm hədiyyə” kimi qiymətləndirilir. Dörd yaşlı uşaqlar altı yaşına qədər gələcəyin məktəblisi kimi hazırlanır. Valideynlərin və yeri gəldikcə müvafiq müəllimlərin də iştirakı ilə kitabxanaçılar uşaqlara oxumaq, yazmaq və kitablarla davranmaq vərdişləri aşılayırlar. Altı yaşında hər bir uşağın məktəbə şagird kimi qəbul edilməsi üçün oxucusu olduğu kitabxanadan rəsmi sənəd qəbul edilir.

Əlbəttə, bu sahədə qarşıya qoyulan vəzifələrin lazımınca yerinə yetirilməsi işində kitabxanaların imkanları böyükdür. Belə ki, kitabxanalarda uşaqların mütaliə xüsusiyyətlərini yaxşı bilən, onların mütaliəsinə pedoqoji baxımdan istiqamətləndirən və mütaliə maraqlarını inkişaf etdirməyi bacaran mütəxəssis kitabxanaçılar çalışır, eyni zamanda kitabxanalarda məktəblinin hər üç yaş qrupu üzrə mütaliə sorğularını ödəməyə imkan verən müvafiq kitab fondu və məlumat aparatı mövcuddur.

Madam ki, inkişafı gələcəyə yönəlmiş uşaqların və gənclərin intellektual tələbatını inkişaf etdirmək və ödəmək, onların mütaliə marağını genişləndirmək imkanı daha çox kitabxanaçıların fəaliyyəti ilə bağlıdır, onda başqa ölkələrdə olduğu kimi bizim respublikamızda da uşaq və gənc oxucularla işləməyi bacaran mütəxəssis kitabxanaçı kadrların hazırlanması diqqət mərkəzində olmalıdır.

Bu təkliflər onunla izah edilir ki, məktəblilərin hər üç yaş qrupuna daxil olan – yəni kiçik məktəbyaşlılar (I-IV siniflər), orta məktəbyaşlılar – yeni-yetmələr (V-IX siniflər) və böyük məktəbyaşlılar – ilk gənclik (X-XI siniflər) mütaliə təcrübəsi olmayan ən çətin oxucu qruplarıdır.

Onların mütaliə maraqları hələ formalaşmadığı üçün kitabxanaya müəyyən sorğu ilə deyil, əsasən qeyri-müəyyən sorğu ilə gəlirlər. “nəyi oxumaq, necə oxumaq və oxumaq istədiklərini necə əldə etmək” sualı qarşısında aciz qaldıqları üçün onlar savadlı, pedoqoji bacarığı olan məsləhətçiyə ehtiyac duyurlar. Onların qeyri-müəyyən sorğularını müəyyən sorğuya çevirmək, müəyyənləşən sorğunu tam və dolğun ödəmək, həm də yalnız ödəmək deyil, hər bir məktəbli oxucuda yeni-yeni sorğular yaratmaq kitabxanaçıların peşə borcudur. Kitabxanaçıların bu sahədə səmərəli fəaliyyəti sözün həqiqi mənasında millətin gələcək taleyi üçün olduqca xeyirxah əməldir.

Uşaqların və bütövlükdə cəmiyyətin gələcəyi ilə əlaqədar həyata keçirilməli olan bu tədbirlərin mahiyyətini dərinlən açmaq istəyən professor

A.A.Xələfov yazır: “El arasında belə bir kəlam var: “Uşaqlar bizim gələcəyimizdir.” Sual olunur: bu gələcəyə erkən yaşda kim təhsil və tərbiyə verməlidir? Kim onu cəmiyyətə layiq bir insan kimi formalaşdırmalıdır? Əlbəttə bu şərəfli vəzifə yaşlı nəslin: ataların, anaların, babaların, müəllimlərin, kitabxanaçıların, bütün ziyalıların öhdəsinə düşür... Əgər bu gün yaşlı nəsil mütaliə etməzsə,...kitabın gücünə bütün biliklərin mənbəyi, mədəniyyətin daşıyıcısı olmasına inanmazsa, özü mütaliə etməzsə gənc nəslin tərbiyəsində şübhəsiz ki, yaxından iştirak edə bilməyəcək. Beləliklə mütaliədən uzaqlaşmağa can atan nəsil yetişməyə başlayacaq ki, bu da millətin faciəsidir”. [3]

Bütün bu fikirlər həqiqətin səsidir. Məlumdur ki, insanların maddi tələbatının ödənilməsində təbii sərvətlər – neft, qaz, dəmir, kömür və başqa sərvətlər mühüm rol oynayır. Lakin bu sərvətlər zaman keçdikcə tükənməyə doğru gedir. Ona görə də müəyyən dövrdən sonra insanlar yalnız intellektinin hesabına, elmin məhsuldar qüvvəyə çevrilməsinin hesabına yaşamağa olacaqdır. Necə ki, Yaponiya xalqı Sakit okeanın təlatümləri içərisində olduqca məhdud təbii sərvətlərə malik dörd min adadan ibarət ərazidə yaşamasına baxmayaraq, intellektual imkanın, elmi təfəkkürün hesabına istehsal etdiyi məhsullarla dünya bazarında liderlik edir, iqtisadi inkişaf baxımından ön sıralarda gedir.

Yaponiya gələcəkdə də bu imkanı saxlamaq üçün gələcəyin intellekt daşıyıcıları olan uşaqların və gənclərin təhsilinə və tərbiyəsinə, xüsusilə mütaliələrinə ciddi qayğı göstərmək baxımından nümunəvi ölkə hesab olunur. Təsədüfi deyildir ki, tanınmış rus kitabxanaşünası L. B. Xavkina hələ 1923-cü ildə “Krasnaya bibliotekar” jurnalındakı məqaləsində Yaponiyanın kitabxana həyatının xarakteristikasını vermiş, bu ölkədə uşaqların mütaliəsinə necə ciddi münasibət bəsləndiyini xüsusi şərh etmiş, professor Q. A. İvanova isə həmin ölkədə olarkən apardığı araşdırmalara əsasən qeyd edir ki, “Yaponiyada uşaqların oxucu kimi tərbiyə olunmasına millətin tale yüklü problemi kimi baxılır.” Bu da faktır ki, İFLA-nın 52-ci sessiyasında Y.Nakatonun “Yaponiyanın uşaq kitabxanaları: tərəqqi və problemlər” mövzusunda məruzəsi xüsusi maraq kəsb etmişdir.

Bütün bunlar, uşaqların və gənclərin mütaliə təminatının bəşəri problem olduğunu təsdiq edən faktlardır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu// Xalq qəzeti.*- 2009.- 8 sentyabr.
2. *Иванова Г. А., Чудинова В.Ф. Библиотечная работа с детьми за рубежом.*- М. 1999, ст. 119.

3. Xələfov A. Azərbaycan mədəniyyətinin qızıl fondu// Kitabxana az.- 2009.- S.13.

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЧТЕНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ
ОБЩЕЧЕЛОВЕЧНЫЕ ПРОБЛЕМЫ**

С.М.РЗАЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье было анализирована проблема читательский интерес детей и молодежи.

**THE PROVISION OF THE READING OF THE YOUTH AND
CHILDREN IS A PANHUMAN PROBLEM**

S.M.RZAYEV

SUMMARY

The article researches and analyzes the supervision on the reading of the youth and children. The author states that the right organization of the work is of great importance for the future of both the nation and the society.

**UŞAQ VƏ GƏNCLƏRİN PEŞƏ ORİYENTASIYASINDA
KİTABXANALARIN ROLU**

E.Y.ƏHMƏDOV
Bakı Dövlət Universiteti

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyət kitabxana müəssisələrinin fəaliyyətində modernləşdirilmiş iş metodlarının tətbiqini tələb edir. Təbii ki, cəmiyyətin inkişaf dinamikası ona xas olan bütün fəaliyyət obyektlərinin modernləşdirilməsi səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilir. Tədris müəssisələrinin özündə təhsil islahatları ilə bağlı gedən proseslər, kitabxana işində demokratikləşdirmə və avtomatlaşdırılma, onların fəaliyyətinə təsir edir bu və ya digər formada fəaliyyət sferasını dəyişir. Belə bir şəraitdə bilavasitə cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında yaxından iştirak edən onun informasiya təminatını ödəyən, həmişə tərəqqiyə, öyrənməyə, biliyə, inkişafa can atan insanın informasiya daşıyıcıları ilə əlaqəsi və ünsiyyətlərini təmin edən, bu mühüm işdə informasiyanın nəhəng okeanından faydalanmaqda ona kömək edən şəxsə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Bu şəxs kimdir? Onun cəmiyyətdəki mövqeyi nədən ibarətdir? Bu şəxs müasir dünyanın kitabxanalarını yaradan, onun fondunu formalaşdıran zəngin fonddan düzgün bəhrələnməyi bacaran, bu zəngin sərvətin oxuculara çatdırılmasını mürəkkəb psixoloji, texniki forma və üsullarını hazırlayan şəxsiyyətin yetkinləşməsində yaxından iştirak edən kitabxanalardır. Kitabxanaçı yüzlərlə peşəyə maraq yaratma qabiliyyətinə malik olan bir ülvə peşə sahibidir.

Respublika kitabxanalarında oxucu kontingentinə nəzər saldıqca müəyyən edə bilərik ki, uşaq və gənclər üstünlük təşkil edir. Buna təsir edən bir sıra amillər mövcuddur. Bəllidir ki, uşaq oxucuların əksəriyyəti məktəblilərdir.. Onların oxucu qismində kitabxanaya müraciəti məktəb proqramlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı həmçinin şəxsi maraqla bağlı olur. Gənclər, oxucu qrupu da təxminən eyni istiqamətdə müraciət edirlər. Belə ki, gənc oxucuların əksəriyyəti ali və orta ixtisas məktəbinin tələbələri, müxtəlif kollec, texniki və peşə təmayüllü məktəblərin şagirdləri və qismən də heç bir təhsil almayanlardır. Nəzərə almaq lazımdır ki, uşaq oxucularının dörd qrupu məlumdur. Kitabxana xidmətində meyar kimi oxucu qrupları və tərbiyə sistemi əsas rol oynayır. Gənc oxucular isə hələ ki, yaş qrupları üzrə müəyyənləşdirilmir. Yəni onlar konkret olaraq uşaq oxucusundan fərqli olaraq qruplara bölünmür və stabil olaraq gənc oxucu və ya gənclər formasında təzahür edir. Qeyd etdiyimiz kimi gənc oxucuların tipologiyasını ali təhsil alanlar, orta ixtisas təhsili

olanlar, hərbi xidmət keçənlər, kollecdə oxuyanlar və s. kimi bölgələr əsasında müəyyənləşdirmək olar.

Hazırda hər il orta məktəb məzunlarının çox böyük hissəsi öz gələcək talelərini ali məktəblə bağlayır, ali təhsil almağı özlərinin ən böyük arzusu hesab edirlər. Lakin ali məktəbdə təhsil illərində məlum olur ki, onların çoxu ixtisası təsadüfən seçib, seçdikləri ixtisas onları qane etmir. Nəticədə düşünmədən seçilən ixtisas ali məktəbdən axına səbəb olur. Uşaq və gənclər ali məktəbə qədər kitabxanadan istifadə edirlər. Kitabxana öz fəaliyyətində uşaq və gənclərə peşə seçimində düzgün istiqamət verməlidir. Bu işdə peşə oriyentasiyasının rolu çox böyükdür. Kitabxanada uşaq və gənclərin, peşə oriyentasiyası deyərəkən cəmiyyətin tələblərinə, dövlətin mənafeyinə, oxucunun qabiliyyətinə uyğun olaraq peşə və ixtisasın müəyyənləşdirilməsinə təsir edən kitabxana-informasiya prosesi başa düşülür. Uşaq və gənclərin peşə oriyentasiyası uşaq və gənclər kitabxanasının fəaliyyətinin bu sahədə demək olar ki, ilk pilləsidir. Bu istiqamətdə uşaq və gənclərə xidmət edən kitabxanalar öz işini üç istiqamətdə qurmalıdır.

- müxtəlif peşələr haqqında informasiyanın kitabxanada əyani və şifahi yayılması;
- müxtəlif peşə və ixtisaslara maraq yaradılması;
- oxucunu öyrənərəkən və ya oxuculara iş prosesində uşaq və gənclərin seçdiyi peşənin və ya ixtisasın onların marağına və qabiliyyət göstəricisinə yararlılığının müəyyənləşdirilməsi.

Bunun üçün uşaq və gənclərə xidmət edən kitabxanalar ümumtəhsil məktəbləri ilə əməkdaşlıq etməli, ali və orta ixtisas müəssisələrində kitabxana-informasiya prosesləri vasitəsilə şagirdlərin, tələbələrin ümumiyyətlə oxucuların peşə oriyentasiyasını peşə tərbiyyəsini öyrədən biliklər (məsələn: “gənc biznesmen”, “kitabxana mühəndisi”, “kitabxana dizayneri”, “kitabxana arxitektoru”, “neft kəşfiyyatçısı”, “gənc təbiətşünas”, “gənc fermer”) aşılayan iş metodlarını tətbiq etməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, peşənin, ixtisasın öyrədilməsi təkcə ali məktəbin üzərinə düşməməlidir. Ali və orta ixtisas məktəbləri peşənin, ixtisasın ali dərəcələrini müəyyən edir və bu istiqamətdə tədris gedir. Nəzərə alsaq ki, respublikada ali təhsil müəssisələrinin sayı həddən çoxdur, özəl ali məktəb müəssisələrinə daxil olmaq çox da çətin deyil və nəticədə yeniyetmə gənclərin əksəriyyəti ali təhsil alır. Bəs onda müxtəlif peşələri ibtidai səviyyədə kim öyrənməlidir və necə öyrənməlidir? Müasir gəncliyin qarşısında duran əsas problemlərdən biri məhz budur. Yaxın keçmişdə ali məktəblərə həvəs göstərən abutiruyentlər seçdiyi ixtisas üzrə minimal fəaliyyət göstərir və bunun göstəricisini təqdim edirdi. Məsələn, Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə daxil olmaq istəyən abituriyent jurnalist fəaliyyəti haqqında,

kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinə daxil olmaq istəyən abituriyent kitabxanaçılıq fəaliyyəti haqqında sənəd təqdim edirdi. Təbii ki, peşə oriyentasiyasının formalaşmasına təsir edən bu amillər bu gün də aktual olmalıdır.

Uşaq və gənclərə xidmət edən kitabxanalar müasir cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq ənənəvi metodlardan istifadə edərək peşəyönümlü fəaliyyət göstərməlidir. Uşaqların yaş qrupları üzrə peşə yönümlü işdə əyani formada daha çox əhəmiyyət kəsb edir. F.Köçərli adına Respublika Gənclər Kitabxanasının iş təcrübəsində peşə oriyentasiyası istiqamətində qurulan iş uşaq və gənclərin peşə seçməyinə müəyyən qədər istiqamət verir. Uşaq və gənclərə xidmət edən kitabxanaların peşə seçiminə maraq yaratma metodu səciyyəvi olur. Müxtəlif peşələrlə, alətlərlə, peşə avadanlıqları ilə bağlı əyani və şifahi təbliğat kitabxanalarda daim təşkil olunur. Bu istiqamətdə aparılan sistemli iş gənclərə təlim marağını, qabiliyyət marağı və meyllərini cəmiyyətin tələbinə uyğun surətdə qurmağa, peşə seçimində daha diqqətli olmağa kömək edir.

Peşə-ixtisas əmək fəaliyyətinin elə bir növüdür ki, onun icrası üçün insan xüsusi qabiliyyətlərə, bilik, bacarıq və vərdislərə malik olmalıdır. Odur ki, peşə oriyentasiyası və peşə seçimi ilə əlaqədar bütün fəaliyyət professiyaya əsaslanmalıdır. Bunun davamı kimi uşaq və gənclər kitabxanaları peşə yönümü ilə bağlı aşağıdakı iki istiqaməti əsas meyar kimi nəzərdə tutulmalıdır.

- hər bir oxucunun peşə yönümünə istiqamət vermək;
- oxucuya öz "mən" ini daha qabarıq təzahür etdirməyə, şəxsi ləyaqətini daha artıq inkişaf etdirməyə ruhlandırان peşəni seçməsinə kömək etmək.

Göstərdiyimiz bu meyarları təmin etmək baxımından uşaq və gənclər kitabxanaları səmərəli iş görməlidir.

Uşaq və gənclər kitabxanaları hər şeydən əvvəl öz oxucularını müasir dövrün tələblərinə uyğun ən yeni peşələr və ixtisaslarla tanış etməli, onların gələcəkdə fəaliyyət göstərəcəkləri peşə, ixtisas sahəsində "özünü" tapmağı, peşəyə səmimi münasibət bildirməyi formalaşdırmalıdır. Bu çox vacibdir. Çünki bəzən gəncin kütləvi motivlər əsasında seçdiyi peşə sonralar onu qane etmir, o peşmançılıq hissi keçirir, gec də olsa seçiminin düzgün olmadığını başa düşür, ən dəhşətlisi isə budur ki, həyatda öz yerini tapa bilmir. Bu neqativ halların aradan qaldırılması üçün kitabxanının bütün daxili iş prosesində peşə oriyentasiyasının nəzərə alınması özünü büruzə verməlidir. İlk növbədə oxucunun peşə marağının öyrənilməsi, sonra peşə və ixtisasla bağlı kitabxana təbliğatının təşkili və s. məsələlər. Uşaq və gənclərə xidmət edən kitabxanalarda bu istiqamətdə aparılan təcrübi iş müəyyən nəticələr verir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında təşkil edilmiş "Bacarıqlı əllər" klubu, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasında yaradılan "Pakizə qızlar" klubu və s. bu kimi uşaq və gənclər birliklərinə kitabxana təbliğatı vasitəsilə müxtəlif peşələrə dair əyani və şifahi informasiya verilir.

Bir cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, elmin məhsuldar qüvvəyə çevrilməsi üçün hər bir mütəxəssisin öz ixtisas və peşəsinin elmi məzmununu dərk etməsi, əməli fəaliyyətində nəzəriyyə ilə praktikanın əlaqəsinin tətbiqi vacibdir. Bu işin təşkilində isə kitabxanalar həlledici rol oynaya bilər. Öz peşəsinə dair ədəbiyyata müntəzəm surətdə müraciət etmək bütün oxucular üçün xarakterik xüsusiyyətdir. Yəni hər bir gənc oxucu öz ixtisas peşəsinə dair yeniliklərdən xəbər tutmaq, əlaqədar ixtisaslar haqqında müəyyən təsəvvür əldə etmək istəyir.

Uşaq və gənclərin müxtəlif oxucu qruplarının peşə mütaliəsi üzrə sorğularını ödəmək sahəsində kitabxanaların əsas vəzifəsi ölkədə və eləcə də dünyada elmi və texniki tərəqqinin nailiyyətləri və perspektivləri yeni peşələrin mənimsənilməsi elmi axtarış və istehsalat prosesində meydana çıxan konkret informasiya sorğularının ödənilməsi müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbatına uyğun qurmaqdan ibarətdir.

Beləliklə, uşaq və gənclərə xidmət edən kitabxanalar Azərbaycan Respublikasında dövlət gənclər siyasətini daha da inkişaf etdirmək, uşaq və gəncləri gələcək dövlət idarəciliyində aparıcı yerlərdən birini tutan qüvvəyə çevirmək və onların sosial-iqtisadi peşə və məişət problemlərinin həllini təmin etməyə çalışmalıdır. “Azərbaycan gəncliyinin dövlət proramı” gənclərin hərtərəfli inkişafını, cəmiyyətin həyatında onların fəal iştirakını təmin etmək üçün sosial-iqtisadi və təşkilati-hüquqi şərait yaratmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1.Xələfov A.A. *İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana işi // Bakı Universiteti: Humanitar elmlər siyahısı.*- B.: 2004.- № 3.- s. 316-327

2.Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (üç cildə) h. 1-2.*- B., 2001.- 400 s.

3.Rzayev S.M. *Kitabxana xidməti: Dərslük.* - B.: Turan evi, 2009.- 337 s.

4.Rüstəmov F.A, Dadaşova T.Y. *Ali məktəb pedaqogikası: Dərslük.* - B: Nurlan, 2007.- 568 s.

РОЛЬ БИБЛИОТЕК В ПРОФЕССИОНЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ ДЕТЕЙ И ЮНЕСЕСТВО

Э.Ю.АХМЕДОВ

РЕЗЮМЕ

В статье определена роль библиотек в профессиональной ориентации детей и юнества.

**THE ROLE OF LIBRARIES IN THE PROFESSIONAL
ORIENTATION OF CHILDREN AND YOUTH**

E.Y.AHMADOV

SUMMARY

The article determines the role of libraries in the professional orientation of young and children.

**MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ BDU-NUN ELMI
KİTABXANASININ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏRİ**

M.Ə.MƏMMƏDOV, C.N.YUSIFOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası respublikamızda yaradılmış ilk ali məktəb kitabxanasıdır. Kitabxana 1919-cü ildə universitetlə birlikdə yaradılmış və hazırda kitabxana işi sahəsində çox böyük təcrübəyə malikdir. Kitabxana yarandığı gündən xarici ölkələrlə beynəlxalq kitab mübadiləsinə və kitabxanalararası beynəlxalq əlaqələrə üstünlük vermiş və bu xidmət növü həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Kitabxana beynəlxalq əlaqələrini əsasən keçmiş sosialist ölkələrlə qurmağa çalışmışdır. Lakin 1983-cü ildən kitabxana kapitalist ölkələrlə də əlaqələr yaratmağa başlamışdır. Buna səbəb keçmiş SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin və Elmlər Akademiyası Rəyasət heyətinin 16 aprel 1983-cü ildə qəbul etdikləri “Kapitalist ölkələri ilə kitabxanaların, elmi müəssisələrin və təşkilatların müntəzəm olaraq çap əsərlərin mübadiləsinə hüquq verilməsi” adlı qərar olmuşdur. Bu qərara əsasən tədris müəssisələrin elmi kitabxanalarına “ictimaiyyət və təbiət elmləri” üzrə çap əsərlərin mübadiləsinə icazə verilmişdir. 1990-cı ilə qədər mübadilə işi Moskva Dövlət Texniki Kitabxanasının nəzarəti ilə fəaliyyət göstərmişdir. Müstəqilliyimiz əldə olunandan sonra BDU-nun Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi bölməsi sərbəst fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Bölmə bu illər ərzində bir sıra xarici ölkələrin aparıcı universitetləri ilə əlaqə saxlamış və çoxlu sayda xarici ədəbiyyat alınaraq Elmi Kitabxananın fonduna daxil edilmişdir. Bu ölkələrdən ABŞ, Türkiyə, Almaniya, Yaponiya, Koreya və b. göstərmək olar.

Elmi kitabxana son illərdə Bakıda yerləşən bir sıra xarici ölkə səfirliklərlə əlaqə yaratmış, Almaniya, Amerika, İngiltərə, Koreya səfirliklərin köməyi ilə bir çox xarici jurnallara abunə yazılmış və çap formasında çoxlu miqdarda kitab və jurnal alınmış və hazırda da bu iş davam etdirilir. Buna nümunə olaraq Almaniya səfirliyinin köməyi ilə alınan “Almaniya” və Fransa səfirliyinin köməkliyi ilə alınan “La Recherche” jurnallarını göstərmək olar.

Kitabxana Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu ilə “Journal Donation Proqram”, “Science Journal Donation Proqram” və “Law Books Donation Proqram” ilə bağlanan müqavilələr əsasında çoxlu sayda çap məhsulları almış və oxucuların istifadəsinə vermişdir.

1993-cü ildə kitabxana 18 xarici ölkənin 34 kitabxanası ilə əlaqə saxlamış və 123 kitab, 235 jurnal və 36 qəzet almışdır. Türkiyənin Qazi Universiteti, İsrailin Beynəlxalq Əlaqələr Cəmiyyəti, Yaponiyanın Kiotto Uni-

versiteti, Polşanın Loolz Universiteti ilə beynəlxalq əlaqələr saxlanılmışdır. Poçt qiymətlərinin qalxması ilə əlaqədar bu ildə beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə xaricə çox az miqdarda kitab və jurnal göndərilmişdir. İl ərzində 7 nüsxə Amerikaya, 1 nüsxə İrana, 1 nüsxə Bolqarıstana, 7 nüsxə Almaniyaya, 3 nüsxə Çexslovakiyaya kitab və jurnal göndərilmişdir. Beynəlxalq mübadilə fondu ilə kitabxanaya 1992-ci ildə 322 ədəbiyyat daxil olmuşdusa, 1993-cü ildə isə 460 ədəbiyyat alınmışdır. Elmi kitabxanaya daim xarici ölkələrdən qonaqlar gəlir. ABŞ-ın, İran İslam Respublikasının, Türkiyənin təhsil nazirliklərinin əməkdaşları, elm xadimləri, universitet rektorları elmi kitabxananın zəngin və “Nadir və qiymətli kitablar” fondu ilə tanış olmuşlar.

1994-cü ildə kitabxana 224 kitab, 276 jurnal, 54 qəzet almış, 15 ölkənin 34 elmi təşkilatı ilə əlaqə saxlamışdır. Bunlara misal olaraq Türkiyənin Qazi və Bilkent Universitetləri, Amerikanın Harvard və Konqres kitabxanaları fərqlənirlər. Amerika və Fransa səfirlikləri kitabxanaya xeyli ədəbiyyat hədiyyə etmişlər. Alman bilik cəmiyyətinə isə 6 adda jurnal göndərilmişdir. 1994-cü ildə Fransada uzun müddət işləmiş madam F.Forneye Fransa səfirliyinin mədəniyyət işləri üzrə müavini Şevalye ilə birlikdə Elmi kitabxanada olmuş “Nadir və qiymətli kitablar” fondu ilə tanış olmuşlar.

1995-ci ildə kitabxana beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə 310 adda ədəbiyyat almışdır. Bu ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti S.Dəmirəl və başbakan Tansu Çillər Universitetdə olmuş və onlara BDU-nun fəxri doktoru adı verilmişdir. Elmi kitabxananın beynəlxalq əlaqələri 1995-ci ildə iqtisadi vəziyyətlə əlaqədar bir qədər zəifləmiş və poçt xidmətlərinin kəskin şəkildə artması ilə əlaqədar tələb olunan materialın alınmasında və göndərilməsində böyük çətinliklər olmuşdur.

1996-cı ildə Avropa Şurasının 3 nümayəndəsi universitetə gəlmiş və elmi kitabxanada olmuşlar. Həmçinin kitabxana YUNESKO-nun fəaliyyətini əks etdirən sərgilər təşkil etmiş, Özbəkistan prezidenti İ.Kərimovun Universitetə gəlişi ilə əlaqədar Elmi Kitabxana tərəfindən “Özbəkistan müstəqilliyinə doğru” sərgisi keçirilmişdir.

1997-ci ildə beynəlxalq mübadilə vasitəsilə kitabxanaya 423 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. Bu ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin təhsil naziri Mehmet Sağlam və onunla birlikdə gələn işçi qüvvəsi, Pakistan respublikasının, Kiprin təhsil nazirliyinin nümayəndələri BDU-ya gəlmiş və kitabxana ilə tanış olmuşlar. BDU-nun Elmi kitabxanasına gələn Fransa milli kitabxanasının məsul işçisi mr.Traval beynəlxalq mübadilə bölümü ilə tanış olmuş və kitabxanaya 33 nüsxə ədəbiyyat bağışlamışdır. Sentyabr ayında Bilkent universiteti kitabxanasının direktoru Filiz xanım kitabxana da olmuş və kitabxananın iş fəaliyyəti ilə tanış olmuşdur. 1997-ci ildə Çin səfirliyi öz büdcələri

hesabına Elmi kitabxana üçün 1 adda, 2 nüsxədən ibarət rus dilində “Kitay” adlı jurnala abunə yazdırmışdır.

1998-ci ildə “İslam sivilizasiyası Qafqazda” adlı keçirilən simpoziumda kitabxananın direktoru Sara xanım iştirak etmiş və operativ işi sayəsində müxtəlif xarici səfirliklər, cəmiyyətlər və şəxslərlə əlaqə yaradaraq onlar tərəfindən kitabxanaya xeyli ədəbiyyat almışdır.

Elmi kitabxana 1999-cu ildə ABŞ, Türkiyə, Almaniya, İngiltərə, Yaponiya, Çin, Fransa və digər ölkələrdən çoxlu miqdarda kitab və jurnallar almışdır. Respublikamızda fəaliyyət göstərən Almaniya, İngiltərə, Fransa, Yəhudi səfirlikləri ilə əlaqədar genişləndirilmişdir.

“Açıq Cəmiyyət” İnstitutu ilə 3 proqram: “Law Books Donation Proqram”, “Journal Donation Proqram” və “Science Journal Donation Proqram”-ı əsasında müqavilələr bağlanmışdır. Bu proqramlar əsasında 1999-cü ildə 446 nüsxə jurnal, “Puşkin kitabxanası” proqramı ilə çoxlu sayda ədəbiyyat alınmışdır.

1999-cu ildə kitabxanaya mübadilə yolu ilə 137 jurnal, 35 qəzet daxil olmuşdur. Həmçinin ABŞ-dan kompyuter ixtisası üzrə 56 nüsxə kitab alınmışdır. Bölmədə mövcud olan “Toefl” ilə tələbələrin məşğul olması üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Belə ki, 1999-cu ildə 810 oxucuya bu sahədə xidmət göstərilmişdir.

Müasir dövrü elm və texnikanın inkişafından kənar təsəvvür etmək qeyri mümkündür. XXI əsrə qədəm qoyan BDU-nun Elmi kitabxanası da öz işini müasir dövrün əsas tələblərindən olan avtomatlaşdırma prosesində qurmağa çalışır və bu prosesi müəyyənləşdirilmiş proqram əsasında aparır. 2000-ci ildən Elmi kitabxanadan elektron kataloqların yaradılması işinə başlanmışdır. Məlumdur ki, bu çətin və məsuliyyətli proseslə əlaqədar kitabxanada çox işlər görülmüş və hal-hazırda görülməkdədir. Qazanılmış qrantlar əsasında müxtəlif elektron avadanlıqları alınmışdır. Bu elektron aparatlarında işləmək təcrübəsi qazanmaq məqsədilə Elmi kitabxananın əməkdaşları vaxtaşırı olaraq Amerika səfirliyi nəzdində olan Kitabxanaçılar üçün Treyninq Mərkəzi və İnformasiya Mənbələri (IRTCL) tərəfindən təşkil olunmuş kompüter və ingilis dili kurslarına göndərilmişdir. Eyni zamanda avtomatlaşdırma sistemində iş təcrübəsini öyrənmək məqsədilə Elmi kitabxananın 2 əməkdaşı Moskva və Krım şəhərlərində işgüzar səfərlərdə olmuşlar. 2000-ci ildə qazanılmış qrantlar əsasında və tərəfli razılaşmalara görə əvvəllər kitabxana tərəfindən alınan çox saylı jurnalları 2001-ci il və sonrakı illər üçün online sistemində almağa nail olmuşdur. Elmi kitabxana 2000-ci ildə ABŞ, Türkiyə, Almaniya, İngiltərə, İran İslam Respublikası və s. ölkələrdən çoxlu miqdarda kitab və jurnallar alaraq fonda daxil etmişdir. Bölmə şəhərimizdə olan bir sıra səfirliklərə və cəmiyyətlərlə əlaqələrini davam etdirmiş. Amerika, Almaniya,

İngiltərə, Fransa səfirliklərinin köməyi ilə bir çox xarici kitab və jurnallara abunə yazılmışdır.

2000-ci ildə “Açıq Cəmiyyət İnstitutu” Yardım Fondu tərəfindən keçirilən ən yaxşı “Web-page” müsabiqəsində Elmi kitabxana iştirak edərək qrantlar qazanılmışdır. Həmçinin 9-14 oktyabr 2000-ci ildə Moskva şəhərində keçirilən hüquq kitabxanaçıları üçün seminarda iştirak edərək qrant qazanılmışdır. Amerikanın Çikaqo Universiteti ilə 2001-ci il üçün Online vasitəsilə 2: “Astronomical” və “Astrophysical” jurnallarını almaq üçün müqavilə əldə olunmuşdur.

Elmi kitabxana bu ildə ABŞ, Türkiyə, Almaniya, Fransa və s. ölkələrdən çoxlu miqdarda kitab və jurnallar almışdır.

2001-ci ildə “Açıq Cəmiyyət İnstitutu” Yardım Fondu ilə dörd proqram əsasında müqavilələr bağlanmış və bu ildə onlar tərəfindən çoxlu sayda ədəbiyyat alınmışdır. “Law Books Donation Proqram”, “Journal Donation Proqram” və “Science Journal Donation Proqram”-ları vasitəsilə 2001-ci ildə 494 sayda jurnal, “Puşkin kitabxanası” proqramı ilə 190 sayda kitab alınmışdır. 2000-ci il oktyabr ayının 9-dan 14-ə kimi Moskva şəhərinin “Xarici ədəbiyyat” kitabxanasında keçirilən hüquq kitabxanaçıları üçün təşkil olunmuş konfransda bölmənin müdiri Cəmilə Yusifova iştirak etmiş və bu ezamiyyə xərcləri SOROS fondu tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Seminarda Cəmilə xanım konfransın hüquq kitabxanaçısı sertifikatını almışdır. Konfransın mövzusunə əsasən 2000-ci ildə layihə yazılmış və “Açıq Cəmiyyət İnstitutu” Yardım Fonduna təqdim olunmuşdur. 2001-ci ildə isə bu layihə yenidən nəzərdən keçirilmiş və onun əsasında Hüquq İnformasiya Mərkəzi yaradılmışdır. Kitabxan 2001-ci ilin axırında EBSCO elektron nəşriyyatının bəzi jurnallarının pulsuz istifadəsinə icazə almış və 2002-ci il üçün isə həmin nəşriyyatın 3500 adda jurnalları ilə işləmək üçün icazəsin alınmasına da nail olmuşdur. Əvəzində BDU tərəfindən həmin nəşriyyata 2000 ABŞ dolları həcmində pul köçürülmüşdür. EIFL proqramı ilə işləmək üçün AÇİ tərəfindən keçirilmiş treyninqdə bölmənin əməkdaşları iştirak etmiş və proqramla işləmək üçün bütün hazırlıqlar görülmüşdür. Bu ildə Beynəlxalq kitab mübadiləsi bölməsində xarici Universitetlərdən alınmış 40 adda, 87 ədəd disket olmuşdur.

2001-ci ildə bölmənin 525 oxucusu olmuşdur. Mübadilə yolu ilə bu il 263 nüsxə jurnal alınmışdır. Journal Donation Proqram vasitəsilə Avropa dillərindən alınan jurnalların sayı 494 nüsxə olmuşdur.

Bunlardan:

İngilis dilində ----- 486 nüsxə

Alman dilində ----- 4 nüsxə

Türk dilində ----- 4 nüsxə
Avropa dillərində alınan kitablar 378 nüsxə olmuşdur.
Bunlardan:
İngilis dilində ----- 338 nüsxə
Alman dilində ----- 1 nüsxə
Türk dilində ----- 39 nüsxə

2002-ci ildə İNTERNET-də BDU-nun saytında Elmi Kitabxananın “Web səhifəsi” açılmışdır. Bu isə Elmi Kitabxananın dünya kitabxanaları səviyyəsinə çıxışı və əlaqələrin genişlənməsi deməkdir. Bu ildə mübadilə yolu ilə xaricə 119 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdir, onlardan 30 nüsxə ədəbiyyat Kiyev Dövlət Universitetinə, 89 nüsxə ədəbiyyat isə Respublika ali məktəb kitabxanalarına göndərilmişdir. Bu ildə Elmi Kitabxana 131 nüsxə ədəbiyyat almışdır ki, onlardan 78 nüsxə kitab, 53 nüsxə jurnal olmuşdur. Bu ildə beynəlxalq kitabxana mübadiləsi 18 ölkənin 50 universiteti ilə aparılmışdır. Tempus Tacis proqramı ilə bağlanmış müqavilə əsasında kitabxananın 2 nəfər əməkdaşı 2002-ci il noyabrın 9-dan 30-dək Fransanın Lion şəhərinə “Kitabxanaların avtomatlaşdırılması, elektron kataloqların yaradılması” ilə əlaqədar təcrübə mübadiləsi keçmək üçün 3 həftəlik ezamiyyədə olmuşlar. Bu proqramda məqsəd BDU-nun idarə olunmasının yeniləşməsi və müasirləşməsi üçün GIFAM mərkəzi yaratmaq olmuşdur.

2003-cü ilin dekabrında Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının nəzdində Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu yaradılmış (AzKİK) və 2004-cü ilin fevralında fəaliyyətə başlamışdır. Konsorsiumun məqsədi təhsil və tədqiqat üçün əsas amil olan və cəmiyyətin inkişafına birbaşa təsir göstərən elektron mənbələrin sərbəst istifadəsini təmin etmək, təlimlər keçirmək və yerli elektron mənbələrin gücləndirilməsindən ibarətdir. Respublikada fəaliyyət göstərən kitabxanaların informasiya və proqram təminatı konsorsiumun əsas iş prinsipidir. Bu təşəbbüs ölkəmizin ən aparıcı universitetləri – Bakı Dövlət Universiteti, Tibb Universiteti və Xəzər Universiteti tərəfindən həyata keçirilərək Açıq Cəmiyyət İnstitutu tərəfindən dəstəklənmişdir.

Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu EIFL.net Beynəlxalq Konsorsiumun üzvüdür. Bu konsorsium 55-dən artıq üzvü olan ölkələrdə kitabxana istifadəçilərinə informasiya əldə etməyə geniş imkan yaratmaq üçün danışıqlar aparır, dəstəkləyir və hüquqlarını qoruyur. AzKİK-in artıq on doqquz üzvü var. Bunlardan on iki təşkilat abunə haqqını keçirməklə konsorsiumun üzvləridirlər, digər üzvləri isə pulsuz konsorsiuma təklif olunan məlumat bazalarından istifadə edərək gələcəkdə bu bazalarla işləyərək elektron resurslarla işləmək təcrübəsinə yiyələnir və konsorsiuma abunə

yazılmaq namizədliyi qazanır. Şübhəsiz ki, tədrisin aparılması və yazılan elmi işlərin tələbi beynəlxalq standartlar səviyyəsinə yaxınlaşdıqca informasiyaya olan tələbat artacaq və bununla bərabər üzvlərin sayı da ildən-ilə artacaq.

Azərbaycanda elmi məlumatın İnternet vasitəsi ilə əldə olunması üçün bir sıra məlumat bazaları mövcuddur. Bu məlumat bazalardan ancaq EBSCO Host ödənişlidir, ödənişsiz digər məlumat bazalarda olan informasiyadan isə bütövlükdə deyil qismən istifadəsi mümkündür.

EBSCO HOST (buraya daxildir: 7000-dən artıq ictimai, humanitar, komyuter, tibb, biologiya, fizika, kimya, riyaziyyat və s. sahələri əhatə edən jurnalların yerləşdiyi verilənlər bazası və onların seçilmiş sayına CD/DVD formatında təminatı və 2500-dən artıq tam mətnlik kitab və broşuralar) <http://search.epnet.com> Ödənişsiz məlumat bazalarına aşağıdakılar daxildir:

**IOP publishing BioOne Cambridge University Press Journals
Oxford Reference Online/ Oxford English Dictionary Online
Nature-Branded Journals**

Nature and Palgrave Academic Journals

2003-cü ildə Cergenie Corporation of New York fondu tərəfindən dəstəklənən Amerika kitabxana Assosiasiyası, Azərbaycan kitabxana Assosiasiyası və BDU-nun Elmi kitabxanası arasında gerçəkləşən grant layihəsi ilə 25000 dollar həcmində 400 kitab, kitabxana və fakültələr üçün elektron ləvazimat, Ariel proqram, "Hinari" məlumat bazası və 2 dəfə Tbilisi Dövlət Universitetinə treyninq məqsədli səfər qrantı əldə olunmuşdur.

İntas proqramı çərçivəsində Almaniyanın Hanover Universiteti ilə birlikdə işlənən layihə əsasında bu Universitetin elektron jurnallarında, sənədlərində və "Springer" verilənlər bazalarında istifadəsinə kitabxana icazə almışdır. Kitabxanaya "Relief International" humanitar yardım təşkilatının köməyi ilə ingilis dilində çox sayda bədii ədəbiyyat, elmi kitablar, jurnallar, ensklopediyalar, siyasi mövzuda kitablar alınmışdır.

Bu ildə Beynəlxalq kitab mübadiləsi bölməsində xarici universitetlərinə və elmi müəssisələrdən alınmış 56 adda 136 ədəd CD-ROM, 20 ədəd DVD-ROM, 30 ədəd disket, 2 ədəd kaset olmuşdur. Onların kataloqu tərtib edilərək oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Bu ildə hədiyyə yolu ilə 183 nüsxə jurnal alınmışdır. Bunlardan nəzarət vəsiqəsi ilə 30 jurnal və 15 qəzet şərq fonduna verilmişdir. Journal Donation Proqram vasitəsilə təşkil olunmuş siyahılar əsasında ixtisasa uyğun seçilmiş Avropa dillərində alınan jurnalların sayı 195 nüsxə olmuşdur.

2005-ci ildə Elmi Kitabxananın Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi bölməsi öz fəaliyyətini uğurla davam etdirmiş dünyanın bir çox ali məktəbləri ilə əlaqə saxlamış, ABŞ, Türkiyə, Almaniya, Yaponiya, Koreya və digər ölkələrlə yaradıcılıq əlaqələri aparmışdır.

2005-ci ildə internetlə bütün il ərzində 2240 oxucuya xidmət göstərilmiş, həmçinin çap formasında olan ədəbiyyatla 740 oxucuya xidmət göstərilmişdir. Bu ildə müxtəlif beynəlxalq bazalarda yerləşən 34604 adda elektron jurnallar oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Hesabat ilində hədiyyə yolu ilə 22 adda 65 nüsxə jurnal alınaraq fonda daxil edilmişdir. Kitabxana JOURNAL DONATION PROGRAM vasitəsi ilə təklif olunmuş siyahılar əsasında profilə uyğun seçilmiş avropa dillərində alınan jurnalların sayı 35 adda (115 nüsxə) olmuşdur. Onlardan 105 nüsxəsi ingilis dilində, 10 nüsxəsi alman dilində olmuşdur.

2006-cı ildə Elmi Kitabxana 14 ölkənin 25 universiteti ilə elmi mübadilə (kitab, jurnal, qəzet) aparmışdır. Bu ildə kitabxana dünyanın bir sıra ölkələrində çap məhsulları almışdır. Bu ildə, həmçinin respublikamızda fəaliyyət göstərən bir sıra xarici ölkə səfirlik və cəmiyyətlərlə əlaqə yaradılmış və onların köməkliyi ilə çoxlu miqdarda kitab və jurnal alınaraq fonda daxil edilmişdir.

2004-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan kitabxana informasiya konsorsiumu 2006-cı ildə fəaliyyətini daha da genişləndirmiş və bu ildə daha iki layihənin icrasına başlamışdır. Layihələrdən biri Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatında çap olunan “Bakı Universiteti xəbərləri” və Universitetin ayrı-ayrı fakültələri tərəfindən nəşr etdikləri jurnalların beynəlxalq “Google scholar” adlanan saytında yerləşdirilməsidir. İkinci layihə isə beynəlxalq “Union Catalog” adlanan kataloqda kitabxananın elektron kataloqunun daxil olmasıdır. Beynəlxalq məlumat bazalarında əsasən ayrı-ayrı institutlar üçün treyninqlər keçirilmişdir. EBSCO məlumat bazasında axtarış aparmaq məqsədi ilə konsorsiuma üzv olan universitetlər və elmi institutlar üçün çoxlu sayda treyninqlər keçirilmişdir. Buna misal olaraq Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fizika institutunu, Azərbaycan Tibb Universiteti, Qafqaz Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universitetinin və s. göstərmək olar. Bu institutun kitabxanasında EBSCO verilənlər bazasında axtarış aparmaq təcrübəsinə aid təqdimat və treyninqlər keçirilmişdir.

2006-cı ilin may ayında ödənişli olan EBSCO verilənlər bazasında axtarış dayandırılmışdır. Oxuculara ödənişsiz verilən bazaları və Hanover texniki Universitetinin elektron ədəbiyyat və sənədlərindən, Blackvell və Springer kimi məlumat bazaları ilə xidmət göstərilmişdir. İNTAS proqramı çərçivəsində Almaniyanın Hanover Universiteti ilə birgə hazırlanmış layihə əsasında 2006-cı il may ayının 2-də Elmi kitabxananın əməkdaşları və Hanover Universitetinin işçilərinin iştirakı ilə seminar keçirilmişdir. Seminarda istifadəsinə icazə verilmiş bazalara əlavə olunmuş yeni elektron ədəbiyyat haqqında məlumat verilmiş, müzakirələr aparılmış və təcrübəli

işçilərin və oxucuların çox saylı suallarına cavab verilmişdir. Bu layihə çərçivəsində 1100 adda elektron jurnalların pulsuz istifadəsi mümkün olmuşdur.

2006-cı ildə Elmi Kitabxana üçün alınmış 110 kitab təsnif və təsvir olunaraq elektron və çap formasında kataloqlara daxil edilmişdir. Bu ildə, həmçinin BDU-nun nəşriyyatında çap olunan 4 adda 15 nüsxə “Bakı xəbərlər”i jurnalı mübadilə yolu ilə Amerikanın Konqres kitabxanasına göndərilmişdir. İl ərzində internetlə 1700 oxucuya jurnalların elektron forması ilə xidmət göstərilmişdir. Eyni zamanda çap formasında olan xarici ədəbiyyatla 855 oxucuya xidmət olunmuşdur. Bu ildə bölmənin 2555 oxucusu olmuşdur ki, onların istifadəsinə 21000 adda elektron jurnal verilmişdir.

2007-ci ildə Beynəlxalq kitab mübadiləsi bölməsi öz fəaliyyətini davam etdirmiş və noyabr ayının 8-dən 11-ə kimi Belqrad şəhərində eIFL.net-in baş məclisinin keçirdiyi seminarın iştirakçısı olmuşlar. Seminarda bölmənin əməkdaşları beynəlxalq miqyasda əməli təcrübə əldə etmiş və birbaşa işlədikləri elektron nəşriyyatların nümayəndələri ilə görüşüb danışıqlar aparmışlar. Bu ilin noyabr ayının 24-də BDU-nun Elmi kitabxanasında eIFL.net-in baş məclisinin seminarına həsr olunmuş seminar keçirilmişdir. Seminara konsorsiumun üzvləri dəvət edilmiş, görülməli işlər və layihələr müzakirə olunmuşdur. Noyabr ayının 28-də isə Azərbaycan Pedaqoji Dillər Universitetinin nəzdində olan Amerika mərkəzində praktik konfrans keçirilmiş və burada əyani olaraq EBSCO məlumat bazasında olunan dəyişikliklər və yeniliklər nümayiş etdirilmiş, pulsuz istifadəsi mümkün olan bazaların web saytları açıqlanmış və bu bazalarda axtarışlar aparılmışdır.

2006-cı ildə icrasına başlanmış 2 layihə üzrə iş 2007-ci ildə davam etdirilmiş və hər iki layihə ilə bağlı xeyli işlər görülmüşdür. Həmçinin İNTAS proqramı çərçivəsində Almaniyanın Hanover Universiteti ilə birgə layihə əsasında 2007-ci ildə 1100 adda elektron jurnaldan pulsuz istifadə edilmişdir. Həmçinin çap olunan ədəbiyyatla bu ildə 1200 oxucuya xidmət göstərilmiş, hədiyyə yolu və JOURNAL DONATION PROGRAM vasitəsi ilə 69 adda (259 nüsxə) jurnal alınaraq fonda daxil edilmişdir.

2008-ci ildə Beynəlxalq kitab mübadiləsi bölməsi beynəlxalq səviyədə aprelin 28-də Azərbaycan Dillər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Amerika mərkəzində Az.KİK “müəllif hüququ” mövzusunda seminar keçirilmişdir. Əlavə olaraq dekabrın 31-də BDU-nun Elmi kitabxanasının Beynəlxalq informasiya mübadiləsi bölümündə “Open Access - materialların açıq istifadəsi üçün yerləşdirilməsi” mövzusunda seminar keçirilmişdir. 2008-ci il noyabr ayının 8-dən 9-na qədər Bolqarıstanın Sofiya şəhərində eIFL.net-in baş məclisinin növbəti seminarı keçirilmiş və bu seminarda Elmi kitabxananın əməkdaşları da iştirak etmişlər. Seminarda eIFL.net-in beynəlxalq konsorsiumun 2009-2011-ci illər üçün strateji planı müzakirə olunmuş və çox

saylı təqdimatlar həyata keçirilmişdir. Bu tədbirlə əlaqədar Elmi kitabxanada noyabr ayının 21-də ayrıca seminar təşkil edilmiş və burada Az.KİK-in üzvləri beynəlxalq eİFL.net-in konsorsiumda baş verən dəyişikliklər və yeniliklərlə tanış olmuşlar.

Beynəlxalq İnformasiya Mübadiləsi bölməsi 2009-cu ildə 38 ölkənin 55 aparıcı universitetləri və elmi müəssisələri ilə əlaqə saxlamış və çoxlu sayda xarici nəşrlər alaraq fonda daxil edilmişdir. Bu ildə Azərbaycan Dillər Universitetində elektron kitabxanalarda müəllif hüquqlarının qorunması maarifləndirmə istiqamətində, Qafqaz Universitetində eİFL.net tərəfindən təqdim olunan beynəlxalq layihələrin müzakirəsi istiqamətində, M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada və Azərbaycan Tibb Universitetində, Sumqayıt Dövlət Universitetində EBSCO məlumat bazasında axtarış və kitabxana sahəsində inovasiyalar haqqında təqdimat xarakterli seminarların keçirilmişdir.

2009-cu il noyabr ayının 11-dən 14-nə qədər Türkiyənin Elazığ şəhərində Fırat Universiteti, TÜBİTAR (Türkiyənin Elmi və Texnoloji Araşdırmalar Mərkəzi) və ULAKBİM-in (Türkiyənin Akademik Şəbəkə və İnformasiya Mərkəzi) birgə keçirilmiş “Qafqaz ölkələri, Türk Cümhuriyyətləri və Türkiyə Universitetləri” arasında keçirilən konfransda BDU-nu Elmi kitabxana təmsil etmişdir. Konfransın əsas məqsədi elm və texnologiya sahəsindəki yenilikləri və beynəlxalq əlaqələri inkişaf etdirmək, universitetlər arasında informasiyanı paylaşmaq, toplu elektron kataloqunu yaratmaq, uzaq məsafəli təhsildə universitetlər arasında əməkdaşlığı yaratmaqdan ibarət olmuşdur. Bu ildə Misirin İsgəndəriyyə kitabxanasında eİFL.net-in Baş Məclisinin keçirdiyi seminarda da Elmi kitabxananın əməkdaşları fəal iştirak etmişlər. Seminarda eİFL.net beynəlxalq konsorsiumun 2009-2013-cü illər üçün strateji planı müzakirə olunmuş və bir sıra təqdimatlar keçirilmişdir. 2009-cu ildə BDU-nun Elmi kitabxanasında müasir dövrün tələbi olan informasiya texnologiyalarını təhsilə tətbiq edərək online mənbələrinin (elektron elmi jurnallar) istifadəsi və yayımının yüksək səviyyədə təşkili və müəllif hüquqları qorunaraq universitet müəllimləri tərəfindən təqdim olunmuş elektron versiyada olan tədris və elmi materiallarının açıq elektron sənədlər arxivinin (Open-Access) yaradılması layihəsi üzrə çox mühüm işlər görülmüş və layihənin reallaşması 2010-cu il üçün nəzərdə tutulmuşdur. Müəlliflər tərəfindən təqdim olunmuş elektron şəkildə olan materiallar açıq elektron sənədlər arxivində yerləşdirilir və internet vasitəsilə dünyanın hər yerində istifadəçilər tərəfindən elektron materiallardan istifadə etmək imkanı yaradılır. İkinci layihə isə beynəlxalq “Union Catalog” adlanan kataloqda kitabxananın elektron kataloqunun daxil olmasıdır. Hər iki layihə çərçivəsində xeyli işlər görülmüş və bu sahədə işlər davam etdirilir. Nəticə olaraq qeyd edilməlidir ki, Elmi Kitabxananın Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi bölməsi öz fəaliyyətini

müasir dövrün tələblərinə uyğun qurmağa çalışır və buna əsasən nail olurlar. Bu isə BDU-nun rektoru, akademik Abel Məhərrəmovun kitabxanaya göstərdiyi yüksək qayğının təzahürü kimi qiymətləndirilməlidir. Şübhəsiz ki, burada Elmi kitabxananın direktoru Sara İbrahimova və Mübadilə şöbəsinin müdiri Cəmilə Yusifovanın əməyi də qeyd edilməlidir. Dövlətimiz kitabxananın direktoru S. İbrahimovanın əməyini yüksək qiymətləndirərək ona “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adı vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Məhərrəmov A.M. Bakı Dövlət Universiteti.-B., 2009.-688 s.*
2. *Xələfov A.A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90 il Elm və Təhsilin xidmətində.- B., 2009. -208 s.*
3. *İsmayılov X.İ Kitabxana İnformasiya sahəsində Beynəlxalq əlaqələr /Azərbaycan və Litva Konsorsiumlarının əməkdaşlığı.-B., 2005.-S.9-19.*
4. *Yusifova C. Litva Kitabxana Konsorsiumun təcrübəsi / Azərbaycan və Litva Konsorsiumlarının əməkdaşlığı.-B., 2005.-s.27-32.*
5. *Zayrseva T. Litva və Azərbaycan kitabxanaları informasiya birliyi yolunda /Azərbaycan və Litva Konsorsiumlarının əməkdaşlığı.-B., 2005.-s.50-63*
6. *Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 1991-2009-cu il hesabatları.*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ БАКИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

М.А. МАМЕДОВ, ДЖ.Н.ЮСИФОВА

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы состояния и организация международного отношения Научной Библиотеки Бакинского Государственного Университета в годы независимости. Здесь же выявлена роль международного книгообмена в обслуживании широких кругов Читателей – пользователей документально – информационной базы библиотек с помощью интернета с разными библиотеками стран мира.

**THE INTERNATIONAL RELATIONS OF SCIENTIFIC
LIBRARY OF BAKU STATE UNIVERSITY
IN THE YEARS OF INDEPENDENCE**

M.A.MAMMADOV, J.N.YUSIFOVA

SUMMARY

In the article the international relations of scientific library of Baku State University in sovereignty years have been investigated. In the article the importance of international book exchange in library service has been explained and in this area the activities of scientific library has been investigated.

**KİTAB VƏ KİTABXANA MƏDƏNİYYƏTİNDƏ
TÜRK XALQLARININ DASTAN VƏ ƏSATIRLARI****P.F.KAZİMİ***Bakı Dövlət Universiteti*

Peyğəmbərin bir hədisi şərifində deyilir: “Qostəntəniyyə əlbəttə bir gün fəth olunacaqdır. Onu fəth edən əsgər nə gözəl əsgər, onu fəth edən sərkərdə nə gözəl sərkərdədir” [4, 422]. Türk xalqı gözəl əsgər və sərkərdələri ilə yanaşı eləcə də dünyanın mədəni tarixini yaradanlardır. Bu xalqın ən qədim yazıları müqəddəs yazılar, ən qədim kitabxanaları insanların milli - tarixi yaddaşı olmuşdur.

Yazının yaranması, tətbiqi və təkamülünün son 5000 ildə keçdiyi tarixi yol əsas verir ki, onu aşağıdakı kimi təsnifləşdirək.

1. Antik yazının təkamülü və formalaşan qrafik strukturuna əsaslanan əlifbalar.
2. Milli və dini qrupların özlərini təcrid etmək məqsədilə tərtib etdikləri müstəqil əlifbalar.
3. Böyük əraziləri və xalqları əhatə edə biləcək universal əlifbalar.
4. Kriptoqrafik məqsədli tərtib olunan əlifbalar.

Türk xalqları ən qədim dövrlərdən başlayaraq bu əlifba sistemlərinin hər dörd istiqamətində özünü sınınamış, insan cəmiyyətinin kamil əlifba axtarışında mürəkkəb tarixi təcrübəni yaşamışdı.

Qeyd etdiyimiz kimi, ilk kitabxanalarımız xalqın milli – tarixi yaddaşı olmuşdur. İslamaqədər mədəniyyətimizin böyük bir hissəsi məhz bu kitabxananın vasitəsilə qorunub saxlanılmışdır.

Görkəmli alim Nizami Cəfərov qədim türk ədəbi yaradıcılığını epos, poetik və nəsr yaradıcılığına bölür. İlk yazılı abidələr olaraq Göytürk nəsr, Tonikik kitabəsi, Gültiqin kitabəsi, Bilgə Xaqan kitabəsi, Türk Maniçi nəsr, Xuastuanift, Türk buddist nəsr, Altun Yaruk yazılarını göstərir. Tədqiqatçı geniş mövzu əhatəsi olan poetik irslə yanaşı İslama qədər qədim türk dastanlarından aşağıdakıları göstərir.

1. Dünyanın yaranması haqqında
2. Türklərin törəyişi haqqında (Boz qurd dastanı)
3. Oğuz Kağan dastanı
4. Siyenpi dastanı
5. Alp Ər Tonqa dastanı
6. Şu dastanı

7. Ərkənəkon dastanı

8. Koç dastanı

Böyük coğrafi arealda yaşayan türk xalqlarının bu günə qədər dünya kitabxanalarında qorunub saxlanılmış yazılı və şifahi elmi - ədəbi irsi müxtəlif alimlərin tətqiqatında öz geniş əksini tapır. Türk xalqlarının ümumiyyətlə, bu arealda isə xüsusilə geniş yayılmış folklor nümunələri olmuşdur ki, böyük tarixi dövrdə bu etnosun özünü ifadə forması kimi təzahür edir.

Türk xalqlarının qədim dastanlarından biri də “Dədə Qorqud” dastanıdır.

Rəvayətə görə əfsanəvi Oğuz xanın 6 oğlu olmuş və onlar Günəş, Ay, Ulduz, Göy, Dağ, Dəniz adlanmışlar. Onların da hər birinin 4 oğlu olmuşdur. Oğuz xanın 24 nəvəsi ilə də Oğuz tayfalarının sayı müəyyənləşir (6, 525)

K.İnostransev qeyd edir ki, XV əsrin II yarısında Osmanlı feodalları arasında oğuznamələr çox yayılmışdır və II Bayazidin iki oğluna Qorqud (1460) və Oğuz xan (1470) adı verməsi bunun nəticəsidir (6, 528)

V.Bortolda görə Dədə Qorqud dastanının dövrü I Bayazidin hakimiyyətindən (1389 – 1402) sonrakı dövrə aid edilə bilər. II Murad (1421 – 1451) üçün Əli Yazıçioğlu tərəfindən yazılmış Səlcuq tarixi əsərindən də bəzi oxşarlıqlara əsaslanaraq V.Qordiyevski əsassız nəticələr əldə edir. (6, 527) XVI əsr türk tarixçisi Ədirnəli Ruhi, XVII əsr alimi Münədcimbaşı öz tarix əsərində (1676) Qorqud ata haqqında məlumat verir (6, 527)

Türkiyədə Dədə Qorqud dastanının öyrənilməsində Türkiyənin görkəmli alimləri Abdulla İnan, Əli Riza Yalman, Fuad Köprülü, Pertef Naili Baratov böyük əmək sərf etmişlər. Berlin dövlət kitabxanasında yerləşən Drezden əlyazmasının surəti əsasında 1916-cı ildə İstanbulda Kilisli Müəllim Rifət tərəfindən “Dədə Qorqud”-un tam mətni ərəb əlifbasında çap etdirilmişdir. 1938-ci ildə Orxan Şaiq Gökyay tərəfindən latın əlifbasında çap etdirir. (6. 521 səh.)

1815-ci ildə Alman şərqşünası Dis “Dədə Qorqud” dastanının Drezden nüsxəsindən bir boyu ayıraraq onu alman dilində tərcümə ilə birlikdə çap etdirmişdi. Başqa bir alman alimi Teodar Neldeqe (1833 – 1930) “Dədə Qorqud” – un Drezden nüsxəsinin tam surətini çıxarmış və onun tam mətnini alman dilinə tərcümə etməyə səy göstərmişdir. Bu işin son dərəcə çətin olmasının və o dövrdə türk dilinin öyrənilmə səviyyəsinin aşağı olması ilə əlaqədar olaraq T.Neldeqe 1892-ci ildə bitirmədiyi materialları V.V.Bartolda, 1891 – 1892-ci illərdə hələ tələbə olan gənc mütəxəsisə təqdim edir. 1922 – ci ildə dünya ədəbiyyatı seriyasında çap etdirmək məqsədi ilə V.V.Bartold “Dədə Qorqud”-un Drezden əlyazmasının tam mətnini tərcümə edərək çapa təqdim etdi. Təəsüf ki, nəşriyyatın bağlanması ilə bu kitabın çapı alimin sağlığında işıq üzü görmədi. SSRİ EA-nın arxivində saxlanılan alimin əlyazması əsa-

sında 1950-ci ildə görkəmli Azərbaycan alimləri H.Arashlı və M.Təhmasibin redaktəsi ilə çap edildi (6, 519 – 520)

“Dədə Qorqud” dastanının Drezden nüsxəsinin son səhifələrindən birində “Osman paşa - 993” (1585-ci il) yazısı olması kitabın yazıya köçürülməsi tarixini müəyyənləşdirməyə ehtimallar verir. Vatikan nüsxəsinin 1591-ci ildə Qahirədə, 1615 – 1616-cı illərdə Qüdsdə olması haqqında əlyazmanın üzərində qeydlər var. Lakin ən qədim qeyd Sənullahin ölüm ili 956 (1549 - 1550)-ci il qeyd olunur. E.Rossi əlyazmanı XVI əsrin ortalarına, V.Bortold isə XV əsrin əvvəllərinə aid edir (6, 519 – 527)

Tədqiqatçı V.M.Jirmunski türk xalqları folklorunun tədqiqatları çərçivəsində qazax dastan və rəvayətlərini ümumiləşdirərək qeyd edir ki, XV – XVI əsrləri əhatə edən və bu günə qədər qorunub saxlanılmış qazax qəhrəmanlıq və tarixi dastanlarından əvvəl bu xalqın qırpaq kökünə bağlı eposu olmuşdur ki, bu əlamətlər müasir dastanlarda öz elementlərini qoruyub saxlamışdır. Qazax yazılı və şifahi abidələrinin Başqırd, tatar, qırğız və türkmən xalqları ilə tarixi inteqrasiyası tədqiqatçının diqqətindən yayınmış və ya tədqiqatçı bu məsələyə yer ayırmamışdır. Bədi təfəkkürün həm yazılı, həm də şifahi formalarda ifadəsində, sujetlərdə, tarixi və mifoloji qəhrəmanların adında, toponimlərdə bir çox oxşarlıq və eyniliyi müşayət etmək olar.

SSRİ ərazisində yaşamış türk xalqları içərisində “İdiqə” haqqında dastan orta əsrlərdən müasir dövrümüzdə qədər çox yayılmış və şöhrət tapmışdır. Qara dəniz sahilindən, Krım və ön Qafqaz çölləri, aşağı Volqa sahilindən Urala qədər, oradan da Aral vadisi və cənubi sibirə qədər ərazidə yaşamış türk xalqları arasında geniş yayılmışdır. Müxtəlif dövrlərdə qazaxlarda və qarakaşlarda köçəri özbəklərdə, noğaylarda, türkmənlərdə, başqırlarda, krım türklərində, sibir türkləri və dağ altaylılarında yazıya köçürülmüşdür.

1820-ci ildə Q.İ.Spaski tərəfindən Qazax variantının rus dilinə tərcüməsi sibir xəbərlərində çap edildi. 1830-cu ildə A.Xodzko tərəfindən Həştərxan şəhərində noğay variantı yazıya köçürüldü və “İranın xalq poeziyası” adı ilə ingilis dilində çap edildi. 1841 – 1842-ci ildə Çokan Valixanov tərəfindən qazax variantının tam mətni çap olundu.

1866 – 1872-ci ildə V.V.Radlov tərəfindən Omsk tatarlarının və Altay teleutlarının versiyası yazıya köçürüldü. 1896-cı ildə krım tatarlarının “İdiqə” haqqında dastanı yazıya köçürüldü. 1903-cü ildə P.M.Melioranski tərəfindən yazıya köçürülmüş karakalpak versiyası, yalnız 1917-ci ildə Aşqabad şəhərində çap edildi.

1957-ci ildə Türkiyə tədqiqatçısı Səadət Çağatay “İdiqə” haqqında dastanı krım tatarı olmuş bir mühacirin ifasından yazıya köçürmüş və Ankarada onun Alman dilinə tərcüməsi ilə birlikdə çap edilmişdir.

Bu dastanın hal – hazırda çap edilmiş 30-dan artıq versiyası mövcuddur (6, 354)

Sovet illərində xalq aşığı Saqınbay Orozbekovun ifasından yazıya köçürülmüş “Manas” dastanı 250 000 misra şerlə ifadə olunan möhtəşəm bir eposdur. Şahnamədən 2 dəfə, Homerin İleadasından 16 dəfə böyükdür. Dastanın əsas hissəsi qədər də onun ikinci və üçüncü hissələri (“Semetey” və “Seytek”) Manasın oğlu və nəvəsi haqqında dastanlar təşkil edir (6, 25)

1940 – 1945-ci illərdə Manas dastanının müxtəlif epizodlarının çap edilməsinə baxmayaraq əsərin tam versiyası yox idi. 1958 – 1960 – cı illərdə 500 000 misralıq əsəri ixtisar edərək 80 000 misradan ibarət ixtisar edilmiş versiyasını 4 cildə ilk dəfə Qırqızistan elmlər akademiyası çap etdirdi.

Manas eposunun ilk yazılı nümunəsi Qazax etnoqraf alimi Çokan Vəlixanov 1806-cı il yazıya köçürdüyü nüsxədir (6, 25) Əlbəttə bu qorunub saxlanmış nüsxə hesab edilə bilər. Ç. Valixanov qeyd edir ki, Manas bütün qırğız mifologiyasının, nağıllarının rəvayətlərinin toplanmış ensklopediyasıdır (6, 25)

Özbək “Alpamış” dastanının klassik variantını özbək alimi Fazil Yoldaşov (1873 – 1953) 1928-ci ildə yazıya köçürmüşdür. Bu dastan 14 000 sətirdən ibarətdir. 1939-cu ildə onun tam variantı X.Əlimcanovun redaktəsi ilə çap edilmişdi. Bu nəşrin əsasında L.M.Penkovski onun rus dilinə tərcüməsini hazırlayıb və 1943-cü ildə Moskvada çap etdirir.

“Alpamış” dastanının oğuz versiyası “Bamsı Beyrək” haqqında dastan adlanır. Tədqiqatçılar həm sujetdə həm də digər əlamətlərinə görə onu “Alpamış” dastanının anadolu versiyası kimi qəbul edir (6, 155)

Dastanın aşağıdakı versiyaları mövcuddur.

Kunqrat versiyası - “Alpamış” dastanının özbək, Qarakalpak, Qazax redaktəsilə.

Oğuz versiyası – “Kitabi – Dədə Qorqud” da Bamsı Beyrək və müasir anadoluda xalq nağılları formasında.

Qıpçaq versiyası – Başqırd xalq nağılı “Alpamış və Barsınxulu” və Kazan tatarlarının “Alpamış” dastanı.

Altay versiyası – Altay qəhrəmanlıq nağılı “Alıp – Manaş”. (6. 584 səh.)

Tədqiqatçılar hesab edir ki, bu dastanın ən qədim versiyası altay oğuzlarına VI – VIII əsrlərdə Türk xaqanları dövrünə aiddir (6, 585)

Qəhrəmanlıq dastanlarını araşdıran V.Jirmunski “Koroğlu” dastanının Qırğız, Özbək, Türkmən, Azərbaycan folklorunda rast gəldiyini qeyd etməklə yanaşı onun tacik versiyasının da olduğunu qeyd edir (6, 18)

Türkmən folklorunda “Yusif və Əhməd”, “Koroğlu”, “Gül və bülbül”, “Gül və Sənuşer”, “Şahsənəm və Qərib” (Aşiq Qəribin türkmən versiyası, Tiflisdə Lermentovun 1831-ci ildə tanış olduğu), “Tahir və Zöhrə”, “Seyfəl – Məlik”, “Xurmukca və Xəmrə”, “Sayat və Xəmrə”, “Əsli və Kərəm” və başqa

dastanları yazıya köçürülmüşdü. Bu dastanların əksəriyyəti müxtəlif versiyalarda bütün türk xalqlarında məşhur olmuşdur. Bu dastanların kitab variantı orta asiyaya, əvvəlcə Xarəzmə, sonra isə Qazaxıstan və qırğızıstana yayılmışdı.

Başqırdıstanda və Volqa sahili türklərin qəhrəmanlıq dastanları xalq nağılları şəklində şifahi qorunub saxlanılmışdı. Bunlar A.Kireyev tərəfindən Ufada, X.Yarmuxammedov tərəfindən Kazanda çap edilmişdir.

Cənubi sibir türkləri, yeni Tobolsk tatarları, Ob və İrtiş çayı vadisində yaşayan altaylılar, Şorlar, Xakaslar və Tuvalılar, Yeniseyin sahilində yaşayan Yakutlar son dövrə qədər köçəri və yarım köçəri yaşamış, ovçuluq və heyvandarlıqla məşğul olmuş və geniş Türk sivilizasiyasından qismən uzağa düşmüş və müsəlman mədəniyyəti təsirlərindən kənarda qalmışdır. Odur ki, onlar daha orjinal mifologiyasını qoruyub saxlamışdır. Bu dastanları Peterburq elmlər akademiyasının üzvü Anton Antonoviç Şifner (1817 - 1879) “Sibir tatarlarının qəhrəmanlıq dastanları” adı ilə alman dilində poetik tərcüməsini 1859 – cu ildə çap etmişdi.

Altay folklor nümunələrinin Rusiyada ilk toplayanı V.İ.Verbidski (1828 - 1890) olmuşdu. O rus əlifbası əsasında ilk Altay əlifbasının da yaradıcısı idi. Altay dilinin qrammatikasını da V.İ.Verbidski tərtib edir. Bundan bir qədər sonra N.Y.Nikiforov (altaylı) altay qəhrəmanlıq nağıllarının rus tərcüməsini çap etdirir. 1935-ci ildə N.K.Dimitriyevanın çapa hazırladığı “Koqutay” dastanının da rus dilində tərcüməsi işıq üzə görünür.

II dünya müharibəsinin başlanmasına az qalmış SSRİ – elmlər akademiyasının elmi əsərlərinin etnoqrafiya seriyasında Şorların epik dastan və nəğmələri N.P.Direnkov tərəfindən tərcümələri ilə birlikdə çap edilir. Hal – hazırda bu tədqiqatlar Altayda, Abakanda (Xakasiyada), Kızılda (Tuvada) davam etdirilir.

Yakutiya Rusiya imperiyasında siyasi sürgünlər yeri idi. İlk tədqiqatçılarda sürgünə gələnələr olmuşdur. İ.A.Xudakaov “Cöğrafiya cəmiyyətinin” dərgisində Q.N.Potaninin redaktəsi ilə yakut qəhrəmanlıq nağıllarını rus dilində tərcüməsini çap etdirdi. Polyak E.Pekarski yakut – rus lüğətinin zəngin folklor nümunələrinə istinadlarla hazırlayıb çap etdirmişdir. Eləcə də sürgündə olmuş polyak S.B.Yastremski yakut mətnlərinin dəqiq tərcümələrini hazırlamış və yalnız türkoloq S.E.Malovun redaktəsi ilə 1929-cu ildə çap etdirmişdi. “Olonxo” geniş həcmli poetik formada deyilmiş, şamanizmin təsiri ilə mifologiyaya söykənən qəhrəmanlıq dastanlarıdır. Rusiya elmlər akademiyası sibir şöbəsinin Yakutiya filialının dil, ədəbiyyat və tarix institutunda bu dastanın çoxsaylı qədim və yeni yazıya köçürülmüş müxtəlif versiyaları mövcuddur.

1890 – 1900-ci illərdə Taşkənd tədqiqatçısı, milliyyətçə Başqır olan Əbubəkir Divaev (1856 - 1932) uzun müddət qazaxlar arasında yaşamış və toplamış olduğu nadir əlyazmalardan əldə etdiyi qəhrəmanlıq dastanlarının

böyük bir müntəxabatını hazırlamışdır. Ə.Divayev Alpamış dastanının qarakaşpaq versiyasını, “İdiqə – batır”, Kazanın işğalından bəhs edən “Şora – batır” və XIX əsrə aid olan digər əsərləri hazırlayıb çap etdirmişdi (6, 14)

Rus tədqiqatçıları Qazax folkloru və ədəbiyyatı ilə daha erkən və geniş maraqlanmağa başlamışlar. Müəyyən olunmuşdur ki, Puşkin qazax folkloru ilə maraqlanmış və onun yazıları içərisində “Kozı – Korpeş və Bayan – Sulu” epik dastanının yazılmış adı müəyyən edilmişdi. Ehtimal olunur ki, Puşkin 1833-cü ildə Orenburq səfərində bu əsərlə tanış olur (6, 135) 1812-ci ildə adı çəkilən bu dastanı Timofey Belyayev Kazaxıstanın “Romeya və Cülyetta”sı adlandırmışdır.

1820-ci ildə Q.İ.Spaskinin tərcüməsi ilə “İdeqə” əsəri rus dilində “Sibir xəbərləri” məcmuəsində çap edilir.

Qazax eposunda qəhrəmanlıq dastanları ilə yanaşı tarixi dastanlarda geniş yayılmışdır ki, bunlara “Kombard – Batır” və məhəbbət dastanları “Kozu - Korpeş”, “Kız - Jibek” dastanları aiddir. Silsilə dastanlardan “Qırx bahadır” eposu 1942 – ci ildə yazıya köçürülmüşdür.

Mərkəzi Asiya və Sibirin görkəmli tədqiqatçısı Q.N.Potanin (1835 – 1920) folklor abidələrini öyrənərək onu dünya folklor sujetlərini müqayisə etmiş və qərbi avropa və Rusiya eposunun mənbəyinin şərqə məxsus olduğunu iddia etmişdir.

Türkologiyanın Rusiyada görkəmli nümayəndələri prof. P.M.Meleranski (1868 - 1906), onun tələbəsi akademik A.N.Samoyloviç (1880 - 1938), Türkmən eposunun ilk tədqiqatçısı İ.A.Belyayev də bu istiqamətdə xeyli işlər görmüşlər. Macar tədqiqatçısı Qerman Vamberi (1831 – 1913) 1863 – cü ildə dərviş paltarı geyinərək orta asiya və Çin türküstanını gəzmiş, XVI – XVII ərs türk qəhrəmanlıq dastanlarını öyrənərək alman dilində “Yusif və Əhməd” dastanını çap etdirmişdir (6, 13)

Rusiyada türk xalqlarının şifahi xalq yaradıcılığının sistemli öyrənilməsi V.V.Radlovun (1837 - 1918) adı ilə əlaqələndirilir. (6. 12 səh.) Əlbəttə türko-loqların tədqiqat arealı rusiya imperiyası daxilində məhdudlaşır və tədqiqatçılar xalqların mifoloji təfəkküründə ümumi olanı deyil, fərqləndirici xüsusiyyətləri, ayıran elementləri axtarıb aramaqda daha çox maraqlı olmuşdular.

Radrovun şagirdi Nikolay Federoviç Katanov (1862 - 1922) milliyyət-cə xakas olmuş və V.M.Jirmunskinin qeyd etdiyi kimi öz xalqının ilk savadlı dastan söyləyəni olmuşdur. O, Peterburq universitetinin türkologiya fakultəsini bitirmiş və sonralar Kazan universitetinin professoru olmuşdur.

Bu gün elmi dövriyyədə olan Türkiyəli tədqiqatçıların əsərləri Azərbaycan alimlərinin bu sahədə apardıqları araşdırmalar, eləcə də sovet ittifaqından qalmış elmi irsi ümumiləşdirilərək fundamental bibliografik vəsai-

tin əldə olunması mümkündür. O zaman qədim və orta əsr türk xalqlarının yazılı və şifahi ədəbiyyatının zəngin repertuarı qarşıya çıxardı.

ƏDƏBİYYAT

1. *Qədim türk ədəbiyyatı.*- Bakı Çəşioğlu, 2006.- 200 s.
2. *Türk xalqlarının nəsri antalogiyası.*- B. Çəşioğlu, 2007.- 288 s.
3. *Cavad Heyət. Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış.*- B., 2009.- 184 s.
4. *Hakim Müstədrək. Cild 4. s.422*
5. *M.Fətullah Gülən. Sonsuz Nur.*- İzmir, 1997
6. *В.М.Жирмунский, Тюркский героический эпос.*- Ленинград. 1974.
7. *История письма.*- М., Эксмо, 2002.- 400 с.

**МИФЫ И ЛЕГЕНДЫ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ В
КНИЖНОЙ И БИБЛИОТЕЧНОЙ КУЛЬТУРЕ****П.Ф.КАЗИМИ****РЕЗЮМЕ**

В книжной и библиотечной культуре Тюркских народов мифы и легенды занимают особое место. Национально – историческая память народа является самым древней библиотекой сохранившей это наследие, большей частью которой были записаны и переписаны последние века. В данной статье сделана попытка обобщения репертуара легенд и мифологии Тюркских народов и выявления общих интеграционных элементов в истории культуры.

**MYTHS AND LEGENDS OF THE TURKISH PEOPLES IN
THE BOOK AND LIBRARY CULTURES****P.F.KAZIMI****SUMMARY**

In the book and library culture of the Turkish people myths and legends take a particular place. National historical memory is the most ancient library which kept this heritage were recorded and rerecorded during the last centuries. In this article is made attempt generalization of repertory legends and myths of the Turkish people and exposure common integration elements in the history of culture.

**BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN
KİTABXANAÇILIQ-İNFORMASIYA FAKÜLTƏSİNDƏ
SAHƏVİ İNFORMATIKANIN TƏDRİSİ
(tarixi və müasir vəziyyəti)**

Ə.M.RÜSTƏMOV
Bakı Dövlət Universiteti

İstər kontinental, istərsə də milli-mədəni inkişaf baxımından kitabxanaların çoxfunksiyalı sosial-informasiya sistemi kimi tarixi inkişafına dair xeyli miqdar kitab və məqalələr yazılmışdır. Bu əsərlərdə kitabxanaların müxtəlif tarixi dövrlərdə fəaliyyəti öz əksini tapmışdır. Burada həmçinin kitabxanaçılıq təhsilinin əlaqədar dövrə uyğun xüsusiyyətləri və məzmunu təsvir edilmişdir. Lakin kitabxanaçılıq təhsilində informatikanın tədrisi məsələsinə xüsusi olaraq toxunulmamışdır. Çünki onun çox da uzun tarixi keçmişi yoxdur.

Məlumdur ki, cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələri və istiqamətləri informasiya mübadiləsinə əsaslanır. Mübadilə mexanizminin əsas mahiyyəti isə yazılı və qismən şifahi formada yaradılan informasiya mənbələrinin müxtəlif kanallarla alınması və verilməsindən ibarətdir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə informasiya mənbələrinin növləri də, tipləri də, məzmunu da, onların mübadilə mexanizmi də mürəkkəbləşmiş və sürətlənmişdir. Bu uzun tarixi prosesdə kitabxanalar sosial-mədəni və iqtisadi inkişafın sənəd-informasiya toplayıcısı, mühafizəedici və təminatçısı kimi çox müqəddəs və eyni zamanda mürəkkəb missiyanı yerinə yetirmişdir.

Dünya sənəd - informasiya axınının tarixən getdikcə sürətlənməsi, məzmunca mürəkkəblənməsi, artım tempi baxımından insanın fiziki istifadə imkanlarını dəfələrlə ötüb keçməsi kitabxanaların qarşısında yeni-yeni, daha mürəkkəb problemlər qoymuşdur. Onlar bir tərəfdən, artan sənəd-informasiya mənbələrini məqsədli və istiqamətli şəkildə toplamağın, mühafizə etməyin, çoxaspektli emalının və axtarışının metod, üsul və vasitələrini yaratmaq, digər tərəfdən, cəmiyyətin davamlı olaraq artan və mürəkkəbləşən informasiya tələbatını mövcud tarixi səviyyə baxımından ödəmək problemi ilə həmişə qarşılaşmışlar. Bu problemlərin həlli tarixi inkişaf prosesində getdikcə daha çox maddi və maliyyə resurslarının cəlb edilməsinə, əl əməyinin və vaxt itkisinin getdikcə artırılmasına zərurət yaratmışdır. Deyilən problemlər XX əsrdə özünü daha qabarıq şəkildə göstərmişdir. Məhz bu əsrdə informasiya emalı və mühafizəsi texnologiyaları və texniki vasitələri yaradılmışdır. Kitabxanalar öz fəaliyyətlərini daha səmərəli və operativ təşkil etmək üçün bu

texnika və texnologiyalardan istifadəyə zərurət yaranmışdır. İnformatikanın kitabxanaçılıq təhsilində vacib yer tutması da bu zərurətdən doğmuşdur.

XX əsrin əvvəllərinə qədərki dövrdə istər Azərbaycanda, istərsə də xarici ölkələrdə ali kitabxanaçılıq təhsili verən qurumların olması bizə məlum deyil. Bu dövrə qədər əsasən humanitar təhsil almış şəxslər (məs.: filoloqlar, tarixçilər, pedaqoqlar və başq.) kitabxanalarda işləmiş və şəxsi təcrübə toplayaraq kitabxana işini inkişaf etdirmişlər. Həmin dövrə qədər əqli əməyin xüsusi çəkisi nisbətən az olduğuna görə sənəd-informasiya artımında və tələbatında sürətlənmə və mürəkkəbləşmə zəif olmuşdur. Buna görə də o dövrün kitabxanaçı kadrları informasiya axınını idarə etmək, fondyaratma və oxuculara xidmət işlərinin öhdəsindən gəlirdilər.

XX əsrin ikinci onilliyindən başlayaraq bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Rusiyada kitabxanaçılıq kursları yaradılmışdı. Oktyabr inqilabından sonra kitabxanaçılıq məktəbləri (siyasi-maarif məktəbləri) və ali kitabxanaçılıq təhsili verən mədəniyyət institutları təşkil edildi.

Azərbaycan Respublikasında ali təhsilli kitabxanaçı – biblioqraf kadrlar II Dünya müharibəsindən bir neçə il sonra, yəni 1947-ci ildə hazırlanmağa başlamışdır. Bu ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində kitabxanaçılıq şöbəsi yaradılmışdır. Şöbənin ilk yaradıcısı və təşkilatçısı hazırda da fəaliyyət göstərən görkəmli kitabxanaşünas –alim, tarix elmləri doktoru, prof.A.A.Xələfovdur. Bu məqalənin müəllifi də daxil olmaqla, respublikada elə bir kitabxanaşünas-alim və kitabxanaçı tapmaq olmaz ki, o, prof.A.A.Xələfovun təhsil, elm və tərbiyə «bulağından» su içməmiş olsun. Bizim hər birimiz təhsilimiz və indiki fəaliyyətimiz üçün ona borcluyuq.

II dünya müharibəsindən sonrakı illərdə dağılmış iqtisadiyyatı bərpa və inkişaf etdirmək üçün elm və texnikanın sürətli inkişafını təmin etmək, dünya elmi-texniki nailiyyətlərini sovet iqtisadiyyatında istifadə etmək zərurəti yaranmışdı. SSRİ-nin bütün elmi və iqtisadi potensialı deyilən istiqamətə yönəlmişdi. Bununla əlaqədar olaraq elmi-tədqiqat idarələri, layihə – konstruktor təşkilatları, elmi-istehsalat birlikləri, zavod və fabriklər yaradılır, texniki-peşə məktəbləri, texnikum və institutlar təşkil edilirdi. Bütün bunlar getdikcə əqli əməyin xüsusi çəkisini əvvəlki illərə nisbətən daha sürətlə artırır, informasiya axınını getdikcə sürətləndirirdi, kitabxana-informasiya təminatının keyfiyyətcə yüksəldilməsinə və operativləşdirilməsinə zəruri ehtiyac yaradırdı. Əsasən humanitar yönümdə fəaliyyət göstərmiş kitabxanaçı kadrlar və kitabxanalar əl əməyinə əsaslanan üsul və vasitələrlə bu ehtiyacı ödəməyə hazır deyildi. Əlbəttə, bu dövrdə hesablama texnikasının seriya və kütləvi istehsalı təşkil edilmişdi. I nəsil EHM-lər, maşın perfokartları (45 və 80 sütunlu) və perfolentləri, 35 və 70 mm-lik maqnit lentləri istehsal edilirdi.

Bəzi tədqiqatçılar deyilən texnikanın vaxtında alınmamasının günahını kitabxanaların özündə görür, hətta onu «qızıl torbaya» bəzədərək kitabxanaların qapısı ağzına qoyulduğunu və onu aşağı götürməmələri ilə izah edirlər. Əslində isə belə deyil. Kitabxanaçılar yeni yaranan informasiya texnikasını görməyə bilməzdi. Çünki o dövrdə həmin texnikaya dair yüzlərlə, minlərlə adda ədəbiyyat həm xarici ölkələrdən, həm də ölkədən kitabxanalara kompleksləşdirilirdi. Əsas məsələ ondan ibarət idi ki, I nəslə mənsub olan hesablama texnikası çox baha idi. Onu hətta orta səviyyəli istehsalat müəssisələri də ala bilmirdi. Kitabxanaların isə bu texnikanı nə almağa pulları, nə də istifadə etməyə ixtisaslı kadrları yox idi. Əmək haqqı ən aşağı səviyyədə olduğundan o dövrdə az tapılan hesablama texnikası sahəsindəki mütəxəssisləri də kitabxanalara işə cəlb etmək mümkün deyildi. Məhz bu səbəblərə görə kitabxanalar «qızıl torbanı» götürə bilmədilər. Deyilən fikirlərə başqa bir sübut bu dövrdə böyük maliyyə imkanları olan Konqress Kitabxanasının MARC elektron kataloqlaşdırma texnologiyasını işləyib tətbiq etməsi, ABŞ Milli Tibb Kitabxanasının MEDLARS sistemini yaratması idi. Çünki onların maliyyə imkanları vardı.

Deyilən fikrə sübut olaraq başqa bir faktı da qeyd etmək olar. Ölkənin sahəvi kitabxanaları müxtəlif nazirlik, komitə və baş idarələrə tabe idi. Onların çoxunda da elektron texnika yox idi. Buna görə də onlar öz hesablama xarakterli məsələlərini kollektiv istifadə məqsədilə təşkil edilmiş hesablama mərkəzlərindən maşın vaxtını pula alaraq, paket rejimində həll edirdilər. Bir cəhəti də qeyd etməliyəm ki, I və II nəsil EHM-lər kitabxana – informasiya proseslərinin bir çox mərhələlərini (məs.: Kataloqlaşdırma) həll etməyə qabil deyildi. Çünki onların yaddaş tutumu az, etibarlılığı və operativliyi isə aşağı səviyyədə idi.

Beləliklə, həm ixtisaslı kadr tərkibinə, həm maliyyə imkanlarına, həm də nazirlik və idarə rəhbərlərinin kitabxanalara laqeyd münasibətlərinə görə XX əsrin 60-cı illərinə qədər SSRİ-nin heç bir kitabxanasında o dövr üçün yararlı hesablama texnikası vasitələri olmamışdır. Lakin elmi-texniki tərəqqi və ondan doğan informasiya artımı getdikcə sürətlənirdi. Bu obyektiv prosesə uyğun olaraq xüsusilə alim və mütəxəssislərin informasiya təminatını dolğun və operativ təşkil etmək lazım gəlirdi. Obyektiv səbəblərə görə kitabxanalar nisbətən qısa müddətdə baş vermiş bu informasiya təminatı problemlərini həll etməyə hazır deyildilər.

XX əsrin ikinci yarısında bir qrup aparıcı sovet alimləri deyilən problemləri həll etmək üçün xüsusi informasiya mərkəzlərinin yaradılması təklifi ilə SSRİ Nazirlər Sovetinə müraciət etdilər. Bu müraciət Nazirlər Soveti tərəfindən nəzərə alındı və 1952-ci ildə Ümumittifaq Elmi və Texniki informasiya İnstitutu (VİNİTİ) yaradıldı. Bu institutun qarşısında bir sıra

mürəkkəb vəzifələr qoyuldu: SSRİ-də informasiya mərkəzləri şəbəkəsinin yaradılması layihəsini işləmək və bu şəbəkəyə elmi rəhbərlik etmək; təbiət və texnika elmləri sahəsində dünya cari informasiya axınının təhlili, sintezi və seçilməsi əsasında həftəlik, dekadalıq və aylıq referativ jurnallar və siqnal informasiyaları hazırlayıb nəşr etmək; elmi-texniki informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması sahəsində elmi-tədqiqat işi aparmaq və s.

VİNİTİ-də qısa vaxtda təbiətşünaslıq və texnika elmlərinin müxtəlif sahələri üzrə şöbələr, texniki-iqtisadi təhlil, riyazi təminat, elektron texnikasının tətbiqi, elmi-texniki tərcümə (30-a qədər işlək dildən rus dilinə tərcümə) və digər şöbələr təşkil edilmişdi. Əsas fəaliyyəti sahəsi avtomatlaşdırma vasitələri bazasında elmin və texnikanın müxtəlif sahələri üzrə dünya cari informasiyalarını seçmə üsulu ilə toplayıb referativ jurnallar nəşr etmək və o dövrdə «elmi-texniki informasiya» adlandırılan «informatika» sahəsində elmi-tədqiqatlar və işləmələr (razrabotka) aparmaqdan ibarət idi».

SSRİ-nin nəhəng və şaxələnmiş iqtisadiyyatının informasiya təminatı VİNİTİ-nin imkanları xaricində idi. Buna görə də 50-ci illərin ortalarından başlayaraq bütün iqtisadi nazirliklərində, komitə və baş idarələrində informasiya institutları, əsasən sənaye yönümlü müəssisə və idarələrdə isə elmi-texniki informasiya şöbələri yaradıldı. İnformasiya orqanlarının təşkili prosesi 60-cı illərin sonlarına kimi davam etdi və bütün fəaliyyət sahələrini əhatə etdi. Belə ki, bu illərdə ictimai elmlər, bəzi vacib sənəd növləri (patent, standart, sənaye kataloqları və s.) üzrə informasiya mərkəzləri və şöbələri təşkil edildi, ayrı-ayrı informasiya prosesləri üzrə avtomatlaşdırılmış sistemlər yaradıldı, bu sahədə elmi jurnallar və məcmuələr nəşrə başladı. İnformatikanın ilk rüşeymləri məhz bu dövrdə yaradılmışdır.

Təbii ki, retrospektiv informasiyaları istifadə etmədən yalnız cari informasiyalar əsasında elmi-tədqiqatları və istehsalat fəaliyyətini inkişaf etdirmək mümkün deyildi. Retrospektiv informasiyalar isə kitabxanalarda toplanmışdı. Buna görə də Nazirlər Sovetinin qərarı ilə sahəvi kitabxanalar müstəqil dəstə kimi dövlət elmi-texniki informasiya sisteminin tərkibinə daxil edildi.

Artıq XX əsrin 60-cı illərinin sonlarından ölkənin ixtisaslaşdırılmış, daha güclü EHM-lərin III nəsli və kommunikasiya avadanlıqları ilə təchiz edilmiş informasiya mərkəzləri şəbəkəsi formalaşdırıldı, avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya sistemləri, standart proqram təminatı vasitələri yaradıldı. Məhz 60-cı illərin sonlarında «İnformatika» termini sovet elmi mətbuatında rəsmi olaraq qəbul edildi. Həmin illərdə «İnformatika» referativ jurnalı və «Osnovı informatiki» adlı tədris xarakterli monoqrafiya nəşr edildi.

XX əsrin 60-cı illərinin sonlarında SSRİ-yə zərərli bir tendensiya müşahidə edilməyə başladı. İnformasiya mərkəzlərində işləyən bəzi mütəxəssislər kitabxana işini köhnəlmiş hesab edirdi, kitabxanaların informasiya

mərkəzləri ilə, kitabxanaçının mühəndislərlə əvəz ediləcəyini əsaslandırmağa çalışırdılar. Hətta, «kitabsız kitabxana» yaratmaq ideyası irəli sürülmüşdür. SSRİ-nin xüsusilə bibliografiya sahəsində çalışan mütəxəssisləri bu fikri təkzib edərək kitabxanaların pedaqoji, mədəni- maarif, informasiya funksiyaları daşdığını, bütün əhali kütləsinə xidmət baxımından informasiya orqanlarından fərqləndiyini sübut etməyə çalışırdılar.

Sonrakı tarixi inkişaf hər şeyi öz yerinə qoydu. «Kitabsız kitabxana»da (elektron kitabxanalar) yaradıldı, kitabxanalarda mühəndis – texniki xarakterli prosesləri müvəffəqiyyətlə icra edən yüksək ixtisasla kitabxanaçı kadrlar da yetişdi. Əksinə yeni metod, üsul və texnologiyalarla daha da zənginləşdi. Burada tarixi baxımdan bir qədər irəliyə gedərək deməliyik ki, XX əsr kitabxanaları sosial informatikanın nəzəri və təcrübi elmi arsenalına əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. Hazırda internet texnologiyalarında tətbiq edilən bibliografik yazı standartlarını, koordinat indeksləşdirmə metodunu, müxtəlif növ elektron nəşrlər sistemini, elektron kataloqlaşdırma metodlarını və onlarla digər nailiyyətləri sosial informatikanın deyil, kitabxanaşünaslığın və bibliografiyaşünaslığın ünvanına yazmaq lazımdır. Bütün bunlar həm də onu göstərir ki, müasir baxımdan kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, qismən kitabşünaslıq və sosial informatika necə deyərlər, qardaş elmlərdir, onlar arasında qəti sərhəd çəkmək mümkün deyil.

Sosial informatika bir elm kimi tarixən sonralar formalaşdığından və müasir dövrdə sahəvi informatika elmlərinə bölündüyündən təbii ki, daha qədim tarixi keçmişə malik kitabxanaşünaslıq və xüsusilə bibliografiyaşünaslıq elmlərinin nəzəri və təcrübi elmi arsenalından istifadə etmişdir. Hələ formalaşdığı dövrdən indiyə qədər sosial informatika elmlərinin əsas yaradıcıları olan informasiya mərkəzlərinin bütün tətbiqi xarakterli fəaliyyət sahələri bibliografik fəaliyyətdən ibarətdir. Bu fəaliyyətə yalnız avtomatlaşdırma metodları, vasitələri və texnologiyaları əlavə edilmişdir. Məsələn, referativ jurnallar, siqnal informasiyaları, sənəd-məlumat bazaları, deskriptor sistemləri və digər avtomatlaşdırılmış axtarış vasitələri strukturu və mahiyyəti etibarilə bibliografiyaşünaslığın ənənəvi metod və üsullarına əsaslanır. İlk formalaşdığı dövrdən informasiya mərkəzlərinin əksər avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya sistemlərinin sənəd bazalı əlaqədar kitabxanalara əsaslanırdı. Bu sistemlər «insan-maşın» xarakterli sistemlər olduğundan onların informasiya təminatı kitabxanalar tərəfindən aparılırdı. O, dövrdə geniş yayılmış informasiyanın seçilmiş paylanmasının avtomatlaşdırılmış sistemi bu fikrin təsdiqinə sübut ola bilər.

SSRİ kitabxanalarında avtomatlaşdırma metodları və texnologiyaları istiqamətində ilk addım XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən atılmışdır. Bu dövrdə bir sıra ittifaq səviyyəli kitabxanalarda güclü hesablama mərkəzləri

təşkil edildi. Bəzi respublika elmi-texniki kitabxanaları isə bu məqsədlə müxtəlif iri müəssisə və idarələrin hesablama mərkəzlərindən istifadə edirdilər. Bu texniki bazalar əsasında kompleks avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya sistemi yaradılırdı. Məsələn, Azərbaycan Respublika Elmi-Texnika Kitabxanasında 7 altsistemdən ibarət olan avtomatlaşdırılmış inteqral kitabxana-informasiya sistemi layihələşdirilmiş, onun «sənəd – məlumat bazası», «kitabxana xidməti» altsistemləri tətbiq edilmişdi. Digər altsistemlərin tətbiqi SSRİ-nin süqutu ilə əlaqədar olaraq dayandırıldı. Bu sistemə dair SSRİ və xarici ölkə elmi mətbuatında xeyli sayda (28 adda) məqalə, konfrans materialları və monoqrafiyalar (2 adda) çap edilmişdir.

Kitabxanaçılıq təhsili baxımından da XX əsrin 70-ci illəri keyfiyyətcə yeni mərhələ hesab edilə bilər. Belə ki, həmin illərin əvvəllərində o dövrdə kitabxanaçılıq fakültəsinin dekanı olan prof.A.A.Xələfov SSRİ-nin bir neçə respublikasının əlaqədar ali məktəblərinə ezamiyyətə getmiş və onların tədris planı ilə tanış olmuşdu. Litva respublikası Vilnyus Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsinin tədris planı öz müasirliyinə və dolğunluğuna görə onun diqqətini cəlb etmişdir. Prof.A.A.Xələfov həmin tədris planını konkret şərait uyğunlaşdıraraq Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsində istifadəsini təşkil etmişdir. Həmin tədris planında bir neçə informatika yönümlü fənn olmuşdur ki, bunlar da tədrisə daxil edilmişdi. Ümumiyyətlə, SSRİ-nin ümumorta və ali ixtisas təhsili verən məktəblərində ilk dəfə kitabxanaçılıq fakültələri İnformatika yönümlü fənnlərin tədrisinə başlamışdır. Azərbaycanda isə hələ o dövrdə heç bir təhsil müəssisəsində informatika tədris edilmirdi. Ali məktəblərdə nə informatika kafedraları, nə informatika fənni yox idi. Bu işə yalnız kitabxanaçılıq fakültəsində informatika fənnlərin tədrisindən 8-10 il sonra, yəni 80-ci illərin əvvəllərindən başlanmışdır. Beləliklə, informatikanın bir elm kimi qəbul edilməsi və kitabxanaçılıq fakültəsində tədrisə daxil edilməsi arasındakı vaxt fərqi, zaman fərqi 3-4 ilə bərabərdir. Əlbəttə, bu böyük tarixi hadisə prof.A.A.Xələfovun nəinki universitet, həm də respublika ali təhsil sistemində böyük xidmətlərindən biridir. Bu xidmətin bəhrələrini biz hələ 80-ci illərin sonlarında görməyə başladığımız. Yeni tədris planı əsasında təhsil almış kitabxanaşünas – biblioqraflar respublika kitabxanalarında avtomatlaşdırma istiqamətində müvəffəqiyyətlə işləməyə başladılar.

Prof.A.A.Xələfovun rəhbərliyi ilə tədrisə daxil edilmiş yeni tədris planında informatika yönümlü bir sonra sıra fənnlər vardı. Bunlar «Ali riyaziyyat», «Kitabxana işinin riyazi metodları», «Elektron hesablama maşınları», «Proqramlaşdırma», «Elmi-texniki informasiya», «Kitabxana işinin təşkilat texnikası vasitələri», «Patent informasiyası və standartlaşdırma» fənnləri idi. Bu fənnləri tədris edən müəllimlər lazım idi. Prof.A.A.Xələfovun axtarıqları və

gərgin əməyi nəticəsində müəllimlərin bir neçəsi universitetin mexanika-riyaziyyat fakültəsindən və hesablama mərkəzindən, digərləri isə başqa yerlərdən seçildi. Bu sətirlərin müəllifi də onlardan biridir.

Sovet imperiyası dağılıqdan sonra respublika kitabxanaları bir tərəfdən demokratikləşmə, beynəlxalq aləmə müstəqil çıxış imkanları qazandı, digər tərəfdən onların maliyyə imkanları zəiflədi. Fərdi kompüterlərin, kommunikasiya vasitələrinin və disk qurğularının geniş imkanları və ucuzluğu, İnternet texnologiyalarının Azərbaycan Respublikasının müxtəlif idarə və müəssisələrində tətbiqi, standart proqram təminatı sahəsindəki nailiyyətlər kitabxanaların yeni iqtisadi şəraitə uyğun olaraq inkişafını tələb edirdi. Respublikanın iri kitabxanaları və bir sıra MKS-ləri Soros fondunun, bir sıra humanitar təşkilatların, respublikada fəaliyyət göstərən xarici firma və kompaniyaların maliyyə dəstəyi ilə fərdi kompüterlə və kommunikasiya avadanlıqları təchiz edilmiş lokal kompüter şəbəkələri yaratdılar və ən müasir səviyyəyə cavab verən avtomatlaşdırılmış şəbəkə kitabxana-informasiya sistemlərini alıb, tətbiqinə başladılar. Rayon MKS-lərində internet-resurs mərkəzləri və elektron kitabxanalar yaradıldı. Bu proses indi də davam etməkdədir. Deyilən sistemlərin və resurs mərkəzlərinin əksəriyyətində işləyən kadrlar 80-90-cı illərdən sonra kitabxanaçılıq fakültəsini qurtarmış məzunlardır.

Sosial informatikanın 60-cı illərdən başlanan son 30-40 illik tarixi inkişafında toplanan və sürətlə artan nəzəri və təcrübi elmi nailiyyətlər XXI əsrin əvvəllərində onun differensiasiyasına, nisbi – müstəqil sahəvi informatika elmlərinin yaranmasına səbəb oldu. Bunun nəticəsində tədris baxımından riyazi informatika, hüquq informatikası, iqtisadi informatika, geoinformatika, texniki informatika və digər sahəvi informatika fənnləri yaradıldı, onlara dair fənn proqramları, dərsliklər və dərs vəsaitləri hazırlanıb nəşr edildi. İnformatikanın differensiasiyası indi də davam edir. Bununla əlaqədar olaraq kitabxanaçılıq – informasiya fakültəsində prof.A.A.Xələfovun təklifi və rəhbərliyi altında bu sətirlərin müəllifi «Kitabxanaçılıq informatikası» adlanan tədris konsepsiyası işləyib hazırladı. Bu konsepsiya dünya kitabxanaçılıq tədris sistemində ilk elmi – tədris konsepsiyası hesab edilə bilər. Bu konsepsiyaya görə «Kitabxanaçılıq informatikası» kompleks sahəvi informatika fənnlərindən ibarət olub, kitabxana – informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılmış metod, vasitə və texnologiyalarını öyrədən fənnlərdir. Bu istiqamətdə fənn proqramları, bəzi dərsliklər (məs.: «Kitabxanaçılıq informatikası» (ümumi kurs), «Kitabxana informasiya texnologiyaları», «Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi» və s.), dərs vəsaitləri hazırlanıb nəşr edilmişdir. Bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramında irəli sürülən

əsas mövzular «Kitabxanaçılıq informatikası» fənnlər kompleksinin elmi və tədris problematikasına aiddir. Bu problematikaya uyğun olaraq bir sıra fənnlər xüsusilə son illərdən fakültənin tədris planına daxil edilmişdir. Məsələn, «Elektron kataloqlar», «Elektron kitabxanalar», «Bibliografik yazı formatları», «Avtomatlaşdırılmış təsnifləndirmə metodlarına» və s. Yaxın perspektivdə bir sıra digər fənnlərin tədrisə daxil edilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn, «Elektron fondlar», «Sənəd-məlumat bazaları», «İntelektual kitabxana informasiya sistemləri» və s.

Perspektiv inkişaf baxımından bizcə iki vacib məsələni həll etmək lazımdır. Birincisi məsələ fakültədə avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya texnologiyaları üzrə ayrıca şöbənin və kafedranın yaradılmasıdır. Bu məsələnin həllinə zərurət əvvələn, ondan irəli gəlir ki, respublika kitabxanalarında avtomatlaşdırma prosesləri günbəgün genişlənir və sürətlənir və ixtisaslı kadrlara ehtiyac artır; ikincisi, tədris planında müəyyən edilmiş ümumi saat balansı kitabxanaçılıq informatikası yönümlü fənnlərin tam kompleksdə tədrisə daxil edilməsinə imkan vermir. Ayrıca şöbə və tədris planı yaradılmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, həm ənənəvi, həm də avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya prosesləri vəhdəti təşkil edir, biri digərinin üzərində qurulur. Ənənəvi fənnlərin hər birinin avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya prosesləri baxımından necə deyərlər, paraleli, üst qatı vardır. Onların hər ikisini öyrətmək lazımdır. Lakin bu baxımdan respublikada bəzi fənnlər üzrə ixtisaslı müəllim kadrları tapmaq çətindir. Bizcə belə fənnlər üzrə fakültənin tələbələrindən əlaqədar xarici universitetlərə göndərməklə kadr hazırlamaq olar.

İkinci vacib məsələ tədris planını təkmilləşdirməkdən ibarətdir. Bizcə təkmilləşdirmə iki istiqamətdə aparıla bilər: 1) Ənənəvi fənnlərin yeni paralelləri kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaşünaslıq elmlərinin məntiqi – məzmun pillələrinə uyğun olaraq kurslar üzrə paylanmalıdır. Məsələn, kitabxanaçılıq informatikanın kompleksində fənnlərin kurslar üzrə məntiqi – məzmun pillələri belədir: «Kitabxanaçılıq informatikası» (ümumi kurs), «Kitabxana işinin riyazi metodları», «Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin proqram-texniki təminatı», «AKİS-lərin layihələndirilməsi» və onların işçi yerləri»nə uyğun fənnlər – «Sənəd/məlumat bazaları», «Elektron fondlar», «Elektron kataloqlar», «Elektron xidmət» və s.

Magistraturaya təhsil pilləsində həmin fənnlərin ümumi məntiqi davamı olan daha mürəkkəb fənnlər tədris edilməlidir. Bunlar «Elektron kitabxanalar», «İntelektual kitabxana – informasiya sistemləri», «Bilik bazaları» və s.-dir; 2) xüsusilə bakalavr təhsil pilləsində bir-birini müəyyən qədər təkrar edən fənnlər yox deyildir. Bunlar fakültədə çoxlarına məlumdur və biz buraya onları desək bir dəfə düşdüyümüz haqsız tənqidə bir daha məruz qalmış

olarıq.

XX əsrin ikinci yarısına qədərki dövrdə ənənəvi kitabxana – informasiya texnologiyaları demək olar ki, dəyişməz qalmışdır. Bu proses təhsil sisteminə də özünü göstərmişdir. Lakin həmin dövrdən sonrakı illərdə həm kitabxana istehsalatı, həm də təhsili dinamik xarakter almışdır. Bunun əsas səbəbi avtomatlaşdırılmış informasiya metodlarının və vasitələrinin tətbiqi ilə bağlıdır. Yeni informasiya texnologiyalarının getdikcə daha da sürətlənən inkişafı kitabxanaşünaslıq və bibliografyaşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqatların məzmunca dərinləşdirilməsinə və bir sıra hallarda işləmə (razrabotka) səviyyəsinə keçməsinə səbəb olmuşdur. XXI əsrin kitabxanalarını XX əsr kitabxanaları ilə bütün parametrlərinə görə müqayisə etmək çətindir. İndi kitabxana-informasiya fəaliyyətində inqilabi dəyişikliklər baş verir, yeni-yeni metodlar, vasitələr və texnologiyalar işlənib tətbiq edilir. Yaxın perspektivdə intellektual informasiya texnologiyalarına, semantik şəbəkələrə və bilik bazalarına keçidlə əlaqədar olaraq kitabxanalar qarşısında çox mürəkkəb problemlərin yaranacağı şübhəsizdir. Kitabxanaçılıq təhsili də bu problemləri həll etməyə qabil olan kadr hazırlığına indidən tədbirlər görməlidir. Deyilənlər informasiya cəmiyyətinin yaxın perspektivinin konturlarıdır. Bir məsələ aydındır ki, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması getdikcə daha çox dərəcədə kitabxanaların informasiya cəmiyyətinə inteqrasiya səviyyəsindən asılı vəziyyətə düşəcəkdir. Nə indi, nə gələcəkdə heç bir informasiya sistemi, o cümlədən, cəmiyyətin informasiya tullantılarının «zibil qutusuna» çevrilmiş internet də, yeni texnologiyalarla kamil silahlanmış kitabxanaları əvəz edə bilməz. Bu tezi az-çox düşüncəsi və savadı olan hər kəsə sübut etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. Bakı: Maarif, 1987 – 132 s.*
2. *Xələfov A.A. Azərbaycanca ali kitabxanaçılıq təhsili. Bakı: BDU, 1998. – 130 s.*
3. *Xələfov A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri (mülahizələr, təkliflər və proqnozlar). - Bakı, 2006. – 106 s.*
4. *Rüstəmov Ə.M. Kitabxanaçılıq fakültəsində informatikanın tədrisinin bəzi məsələləri // Azərbaycanca kitabxanaçı kadrların hazırlanması: Tematik məcmuə – Bakı, 1987. – s.32-37.*
5. *Rüstəmov Ə.M. İnformatikanın sahəvi strukturu və kitabxanaşünaslıq elmləri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin bəzi məsələləri // Elmi əsərlərin mövzu məcmuəsi. – Bakı, 1998. - №1. – s.41-56.*

6. Rüstəmov Ə.M. *Respublika soraq – informasiya fondlarının avtomatlaşdırılması. Monoqrafiya.* – Bakı: Azər nəşr, 1991. – 237 s.

**ПРЕПОДАВАНИЕ ОТРАСЛЕВОЙ ИНФОРМАТИКИ В
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОМ ФАКУЛЬТЕТЕ
БАКИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
(история и современное состояние)**

А.М.РУСТАМОВ

Р Е З Ю М Е

В статье излагаются становления и формирования библиотечно-информационного образования в Бакинском Государственном Университете. 70-х годов XX столетия в университете началось преподавание информационных дисциплин. В последующих годах эти дисциплины формировалась библиотечно-информатика. В настоящее время в библиотечно-информационном факультете преподаются около восьми предметов по библиотечной информатике. Показаны взаимосвязи этих дисциплин.

**THE STUDY OF DISCIPLINARY INFORMATICS AT THE
FACULTY OF LIBRARY – INFORMATION OF
BAKU STATE UNIVERSITY**

A.M.RUSTAMOV

SUMMARY

The article presents the establishment and formation of library – informational education at Baku State University. The study of informative disciplines was set up at the university in the 70s of the XX century. The following years these disciplines were formed as library information. Presently, about 8 subjects on library informatics are taught at the faculty of Library – Information. The interrelations of these disciplines are elucidated in the article

**ƏCNƏBİ MÜƏLLİFLƏR ELEKTRON
KİTABXANALAR HAQQINDA**

N.N.İSMAYILOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Müasir dövrdə sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçid bir çox xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur. Bu xüsusiyyətlərdən biri də informasiya və biliyin inkişafın əsas faktorlarından birinə və strukturlaşdırıcı sosial faktora çevrilməsidir. Məhz informasiya və biliyin təsiri altında iqtisadi fəaliyyətin formaları və sosial münasibətlər dəyişir. Gələcəyin bu strateji resursunun qorunması, inkişafı və rəşadətli istifadəsi istənilən cəmiyyət və dövlət üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bəşəriyyətin inkişafının bugünkü mərhələsinin fərqləndirici xüsusiyyəti bilik və informasiyanın təkcə ənənəvi çap formasında deyil, həm də elektron (rəqəmli) formada təqdim olunmasıdır. Bu isə öz növbəsində informasiyanı başqa yeni formada yaratmağa, mühafizə və istifadə etməyə imkan verir. Üstəlik, informasiya kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində müasir informasiya resurslarının böyük əksəriyyəti dərhal elektron formada yaradılır [1].

Elm, mədəniyyət və təhsilin informasiya ilə təminatının daha perspektivli üsullarından biri elektron kitabxanalardan istifadə olunmasıdır. Elektron (rəqəmli) kitabxanaların formalaşdırılmasına dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində XX əsrin 90-cı illərinin ortalarında başlanmış və bu proses hazırda geniş yayılmışdır. Bir çox kitabxanalarda çap və digər fiziki daşıyıcılardan elektron resurslara sürətli keçid baş verir. Bununla belə, ənənəvi fondları və elektron xidməti ilə seçilən hibrid kitabxanalar üstün mövqeyini qorumaqdadır.

Elmi ədəbiyyatda elektron kitabxanalara müxtəlif təriflər verilsə də, hələlik hamı tərəfindən qəbul edilmiş vahid tərif yoxdur. Bir çox hallarda elektron kitabxana deyərkən “rəqəmli, kompüter və şəbəkə texnologiyası əsasında təqdim olunan, kitabxanaların ənənəvi funksiyaya və xidmətlərini təkrarlayan bir və ya daha çox xidmətlər başa düşülür” [2, 884]. S.Şvarts qeyd edir ki, rəqəmli kitabxana sadəcə resurslar, onları idarə edən texniki vasitələr və proqram təminatı deyil, həmçinin istifadəçilər üçün xidmətlər toplusudur [3, 22].

Kitabxana işi mütəxəssisləri və alimlər elektron resurslardan istifadənin bir çox üstünlüklərini vurğulayırlar: informasiya mənbələrinin müxtəlif formatları vahid şərtlər altında qorunur; ayrı-ayrı informasiya daşıyıcıları, onları qoruyan institutlar və müxtəlif repozitari növləri arasındakı sərhədlər

aradan qalxır; kitablar, əlyazmalar, jurnallar və digər məhsullar istifadəçilərin eyni maşınlarla işlədiyi bit və baytlar formasında təqdim olunur; onların hamısına şəbəkədən daxil olmaq olar.

Elektron kitabxanaların yaradılmasının əsas məqsədləri informasiya xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, informasiya xidmətləri nomenklaturasının, istənilən növ və mövzulu informasiyadan istifadənin genişləndirilməsi, elektron resurslara keçid zamanı istifadəçilərin sayının artırılmasıdır. Sonuncu aşağıdakı üsullar vasitəsilə həyata keçirilir:

- İstənilən növ informasiyadan istifadənin təmin olunması;
- Müxtəlif kolleksiya və fondlarda olan materiallara, o cümlədən aztirajlı və unikal nəşrlərə növ və mövzu məhdudluğu olmadan, milli sərhədlər və müəssisə mənsubiyyəti nəzərə alınmadan istifadənin təmin olunması;
- İnformasiya ötürücüləri və alıcılarının dairəsinin (o cümlədən kitabxana cəmiyyətindən kənarında) genişləndirilməsi;
- Fiziki və ya sosial əngəlli istifadəçilərin informasiya almağa məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması;
- İnformasiyanın istənilən yerə, o cümlədən iş masasına və ya evə çatdırılması imkanlarının genişləndirilməsi;
- İnformasiyaya müraciət və onun alınma vaxtına məhdudiyyətlərin ləğvi hər gün sutkada 24 saat iş.

Kitabxanaçılıq təcrübəsində elektron kitabxanaların bir neçə növünə təsadüf olunur:

- müxtəlif istifadəçi qrupları (məsələn, uşaqlar və ya sonuncu kurs tələbələri) üçün nəzərdə tutulanlar;
- coğrafi prinsipə (ayrı-ayrı əyalətlər, şəhərlər, kəndlər və s.) əsaslananlar;
- sahəvi xarakterli (məs.: tibbi, riyazi və s.);
- konkret məzmun tipi ilə bağlı (məsələn, dissertasiyalar, səs yazıları və s.) [4].

Elektron kitabxanaların potensialı böyükdür. Zaman keçdikcə o, bir-biri ilə əlaqəli olan dünyanın bütün kitabxanalarını əhatə edə bilər. Öz imkanlarını reallaşdırmaq üçün rəqəmlə kitabxanalar ənənəvi kitabxanaların çap fondlarına nisbətən istifadəçilərin daha asan və sürətlə daxil ola biləcəyi geniş fondlar yaratmalıdırlar.

Elektron kitabxanalar aşağıda sadalayacağımız əsas tələblərə cavab verməlidir:

- Elmi-tədqiqat, təhsil və ünsiyyət üçün tam və mükəmməl ehtiyatlar fonduna malik olmalıdır;
- Bu fondu istifadəçilərin bütün qruplarına (həm gənc, həm də təcrübəli istifadəçilərə) istifadə etməlidir;

- Fondu peşəkarlar idarə etməli, onlar öz vəzifələrinə dünyanın intellektual və mədəni irsinin bələdçisi kimi yanaşmalıdırlar [5].

Bu vəzifələri həyata keçirmək üçün kitabxanaların fundamental transformasiyası zəruridir.

Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsi

Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsinin əsas problemləri sırasına bunlar da aid edilir:

a) Komplektləşmənin funksiyasına elektron mühitin təsiri.

Mütəxəssislər diqqəti son illər elektron materialların buraxılışının sürətlə artmasına yönəldirlər. Belə ki, 2005-ci ildən bu yana ABŞ-da 2-3 milyard dollarlıq elektron kitab satılıb, onların oxucularının sayı isə 26 milyon nəfərə çatıb [2]. ABŞ-ın Elmi Kitabxanalar Assosiasiyasının məlumatına görə, 2001-ci ildə bu qurumun üzvləri elektron materialların əldə edilməsi üçün 132 mln. dollardan çox və ya komplektləşmə üçün öz büdcələrinin 16 %-ni sərf etmişlər [5].

ABŞ mətbuatı ənənəvi nəşriyyat işinin böhranından bəhs edir. Bu, özünü satış və tirajın kəskin aşağı düşməsində göstərir. Kardinal dəyişikliklər əsasən elektron jurnalların buraxılışı işi ilə əlaqədardır: bir çox nəşirlər sürətlə çap və elektron versiyaların paralel buraxılışına, bəziləri isə bütünlüklə elektron formata keçirlər. Bununla belə, bir sıra ölkələrdə kağız nəşrlərin buraxılışı hələ də yüksək səviyyədə qalmaqdadır və kitabxana oxucularının əksəriyyəti məhz çap formalarına müraciət edirlər. Nəticədə informasiya mühitinin indiki inkişaf mərhələsində kitabxanalar hələlik hibrid dövründə qalmaqdadırlar və bu balanslaşdırma hələ bir neçə il davam edəcək.

Elektron kitabxanaların formalaşması komplektləşmə ilə əlaqədar proseslərin dəyişməsinə gətirib çıxarır: materialların sifarişi və ödənişi elektron formada həyata keçirilir, elektron resursların keyfiyyətinə nəzarət metodları işlənib hazırlanır. Göstərilən məsələlər İFLA fondlarının komplektləşməsi və inkişafı bölməsinin diqqət mərkəzindədir; o cümlədən fondların inkişaf siyasəti haqqında elektron mühitdə informasiya yerləşdirilməsi, yeni şərtlərdə fondların inkişafı və komplektləşməsi şöbələrinin təşkilati strukturunun dəyişdirilməsi üzrə seminarlar keçirilir.

b) Elektron resurslara məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyin genişləndirilməsi.

Məcburi nüsxə haqqında qanunvericiliyin müasirləşdirilməsi üzrə işlər davam etdirilir. Məqsəd onun elektron resurslarda yayılmasıdır. 2003-cü ildə Böyük Britaniyada uzun illər aparılan işdən sonra "Məcburi nüsxənin kitabxanalara çatdırılması haqqında" qanun qəbul edildi. 1 fevral 2004-cü ildən qüvvəyə minən qanuna əsasən, Böyük Britaniyada məcburi nüsxənin çatdırılması öhdəliyi çap məhsulunu nəşr etmiş şəxsin üzərinə qoyulurdu.

İstisna yalnız səs yazılarına və filmlərə aiddir – onlar əvvəllər olduğu kimi, könüllü razılıq əsasında çətdırılacaq. Qanun nazirə muxtar və onlayn nəşrlərin, həmçinin işə başlamaq üçün zəruri olan müvafiq kompüter proqramlarının çətdırılması qaydalarını müəyyənləşdirmək səlahiyyəti verirdi. Nazir həmçinin Böyük Britaniyada çap olunmuş işlərin tanınması qaydalarını müəyyənləşdirir.

“Məcburi nüsxənin kitabxanalara çətdırılması haqqında” 2003-cü il qanunu “Müəllif hüquqları və patentlər haqqında” qanuna (1988) və “Müəllif hüquqları və verilənlər bazası ilə əlaqədar hüquqlar haqqında” Qaydalara (1997) dəyişikliklər edilməsinə səbəb oldu. Bu dəyişikliklər kitabxanalara internetdən material toplamaq hüququ verdi.

2003-cü il qanununun qəbul edilməsi ərəfəsində yaradılmış Məcburi nüsxə üzrə İctimai Komitə üç istiqamətdə fəaliyyət göstərir: avtonom elektron nəşrlərin çətdırılması üzrə təkliflər hazırlayır; Böyük Britaniyanın nəşrləri və kitabxanaları üçün məqbul olan onlayn nəşrlər məfhumunu təyin edir; akademik elmi nəşrlərin könüllü çətdırılması sxemini hazırlayır. Komitə həmçinin Böyük Britaniyanın veb-ərxivləşməsinə həyata keçirən Konsorsiumun fəaliyyətinin monitorinqini aparır.

Britaniyalı mütəxəssislər 2003-cü il qanununu rəqəmsal mühitin problemlərinin qanunvericilik həlli səhəsində tarixi hadisə sayırlar. Artıq Böyük Britaniyanın nəşr olunmuş milli irsinin formatından asılı olmayaraq toplanması və əbədi qorunması üçün aydın “yol xəritəsi” mövcuddur [6].

c) Rəqəmsallaşdırma: prinsipləri və təşkili.

Dünyanın qiymətli və nadir materiallara malik bir çox milli və nəhəng elmi kitabxanaları bu materialların qorunması və onlara çıxışın genişləndirilməsi üçün irimiqyaslı rəqəmsallaşdırma proqramları həyata keçirirlər. Amma rəqəmsallaşdırma çox zəhmət tələb edən və bahalı iş olduğundan, kommərsiya təşkilatlarından asılı vəziyyət yaradır.

Rəqəmsallaşdırma prinsiplərini təyin edərəkən kitabxanalar missiya və vəzifələri əsas götürürlər. Bunlar milli və bəşəri, dil və mövzu prinsipləri də ola bilər. Bu iş o qədər çox vəsait və vaxt tələb edir ki, artıq Avropa kitabxanaları pula və vaxta qənaət yolları axtarırlar. Daha radikal qərar bu işə görə məsuliyyətin kitabxanalar arasında bölüşdürülməsi olardı.

d) Elektron nəşrlərin qorunması.

Elmi biliklərin qorunması kitabxanaların ənənəvi funksiyası olmuşdur. Çap mühitində nəşrlər öz işlərinin qorunması sarıdan narahat deyildilər - bu işi kitabxanalar görürdü. Elektron mühitdə qoruma funksiyası tədricən nəşrlərə keçir. Əcnəbi mütəxəssislərin fikrincə, kitabxanalar öz missiyalarını bərpa etməli və qorunmalıdırlar.

Bu istiqamətdə vacib addım 2002-ci ildə İFLA və Beynəlxalq Naşirlər Assosiasiyası arasında imzalanmış «Dünyanın yaddaşının müddətsiz qorunması: arxivləşdirmə və rəqəmli informasiyanın qorunması haqqında birgə bəyanat» oldu. Orada deyilirdi ki, nəşirlər öz nəşrlərinin arxivləşdirilməsini iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun olana qədər davam etdirəcəklər, amma uzunmüddətli arxivləşdirmə üçün məsuliyyəti nəşirlərlə müvafiq saziş əsasında kitabxanaların üzərinə qoymaq daha yaxşı olardı.

Bəzi ölkələrdə bu ideya artıq reallaşdırılır. Məsələn, 2002-ci ildə Niderland Milli (Kral) Kitabxanası ilə «Elsevier Science» nəşriyyatı arasında imzalanan sazişə əsasən, kitabxana nəşriyyatın 1500 elektron jurnalının rəsmi rəqəmli saxlanma yeri funksiyasını öz üzərinə götürmüşdür.

Elektron kitabxanalarda müəlliflik hüququ

Elektron daşıyıcıların sayı artdıqca, kitabxanaçılar müəlliflik hüququ və rəqəmsal informasiyaya münasibətdə digər intellektual mülkiyyət hüquqları ilə tez-tez rastlaşırlar. Elektron dünyada müəlliflik hüququ fəlsəfəsinin özü şübhə altına alınır: onun əsas prinsiplərinə yenidən baxılması təklifləri səslənir. Əsas çətinlik ondan ibarətdir ki, fərdi (qurucuların, hüquq sahiblərinin) və ictimai (istifadəçilərin, cəmiyyətin) maraqları balanslaşdırılsın. Öz bazar potensialı üçün təhlükədən qorxan qurucular texnoloji vasitələrin köməyi ilə istifadəyə nəzarət edir və əhəmiyyətli məhdudiyətlər tətbiq edirlər. Təbii ki, ictimai maraqları ənənəvi olaraq kitabxana müdafiə edir. Çünki o, «mədəni ekosistemin dəstəklənməsi» uğrunda mübarizənin avanqardıdır [7].

Müəllif hüququ milli qanunvericiliklə tənzimlənir. Hazırda bütün ölkələrdə ona yenidən baxılır və təzələnir, qlobal informasiya bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılır. İlk yenilənən qanunlardan biri ABŞ-ın «Rəqəmsal minillikdə müəllif hüququ haqqında» qanunudur.

Avropa İttifaqı ölkələrində müəllif hüququ haqqında qanunların harmonizasiyasına və fəaliyyətdə olan normaların elektron nəşrlərə tətbiqinə səylər göstərilir. Belə ki, 2001-ci ildə Avropa İttifaqının müəllif hüququ haqqında Direktivi qəbul olunmuşdur. Bu sənədə uyğun olaraq Böyük Britaniya, Almaniya, Yunanıstan və İtaliya öz qanunvericiliklərinə dəyişikliklər etmişlər. Hərçənd K.Loffman hesab edir ki, yaxın gələcəkdə Avropa ölkələrinin müəllif hüququ haqqında qanunvericiliklərindəki əhəmiyyətli fərqlərin aradan qaldırılması perspektivi görünür [8].

Rəqəmsal və digər nəşrlərə münasibətdə müəllif hüququna dair vəziyyətlə bağlı rəylər dünyanın müxtəlif ölkələrində oxşardır: istənilən materialın istifadəsi üçün hüquq sahibinin icazəsi mütləqdir - təbii ki, «vicdanlı istifadə» istisna olmaqla [6]. Ancaq bu halda da çətinliklər ortaya çıxır. Birincisi, «vicdanlı istifadə» məfhumu ilə bağlı hələ də mübahisələr var. İkincisi, rəqəmsal materialların pirat köçürülməsinə qarşı durmağa çalışan bəzi nəşirlər

köçürməyə mane olan proqramlar - texnoloji müdafiə vasitələri tətbiq edirlər. K.Loffmanın fikrincə, bu çox kobud üsuldur. Çünki piratlığın qarşısını almaqla yanaşı, «vicdanlı istifadə» üçün köçürməyə də imkan vermir [8]. Qanunvericilərin vəzifələrindən biri qanunsuz köçürmələrdən müdafiəni «vicdanlı istifadə»yə mane olmayacaq səviyyədə möhkəmləndirməkdir.

Bu kontekstdə Ş.Urs da maraqlı təkliflə çıxış etmişdir. Onun fikrincə, elmi işlərə və əyləncə xarakterli işlərə müəllif hüququ məsələlərini bir-birindən ayırmağın vaxtı gəlmişdir. Elmi işlərə münasibətdə iqtisadi amillərdən daha çox mənəvi amillərə üstünlük vermək lazımdır. Çünki onlar bəşəriyyətin intellektual irsinin bir hissəsini təşkil edir, cəmiyyət tərəfindən dəstəklənilir. Ona görə də müəllif hüququndan doğan məhdudiyətlərdən azad edilməlidirlər [7].

ƏDƏBİYYAT

1. Армс Вильям. Электронные библиотеки. – ПИК ВИНТИ, 2001. 274 с. Пер с англ. Arms, William. *Digital Libraries*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000. - 287 p.

2. Tomer C. *Digital libraries in public libraries* / C. Tomer // *Encyclopedia of library and information science*. – 2nd ed. – Vol. 2. – New York; Basel, 2003. – P. 884–891.

3. Moyo L. *Electronic libraries and the emergence of new service paradigms* / L. Moyo // *The electronic libraries*. – 2004. – Vol. 22, № 3. – P. 220–230

4. Shiri A. *Digital library research: current developments and trends* / A. Shiri // *Library review*. – 2003. – Vol. 52, № 5. – P. 198–202.

5. Marcum D. *Requirements for the future digital library* / D. Marcum // *The journal of academic librarianship*. – 2003. – Vol. 29, № 5. – P. 276–279.

6. Field C. *Securing digital legal deposit in the UK: the Legal deposit libraries act 2003* / C. Field // *Ibid.* – P. 87–100.

7. Urs S. *Copyright, academic research and libraries: balancing the rights of stakeholders in the digital age* / S. Urs // *Program: electronic library and information systems*. – 2004. – Vol. 38, № 3. – P. 201–207.

8. Лоффман К. Электронные публикации: изъятие из закона об авторском праве в электронных публикациях и технологические меры защиты: вызов для законодателей / К. Лоффман // *Новости Рос. комитета ИФЛА*. – 2004. – № 53. – С. 5–9.

**ОБ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕКАХ
ЗАРУБЕЖНЫХ АВТОРОВ**

Н.Н. ИСМАИЛОВА

РЕЗЮМЕ

В статье затронуты вопросы относительно электронных библиотек и их комплектовании, а также проблемы с авторскими правами. В этом контексте были проанализированы мнения зарубежных авторов и изучен опыт передовых государств. Эти мнения и опыт представляют большое значение для Азербайджана, только вступающего на этап информационного общества, и его библиотек.

**THE FOREIGN AUTHORS ABOUT
ELECTRONIC LIBRARIES**

N.N. ISMAYILOVA

SUMMARY

The article covers the common issues about the electronic libraries, their acquisition and copyright problems. In this context, the views of foreign authors are cited and the experiences of advanced countries have been analyzed. These experiences and views are of great importance for Azerbaijan and its libraries.

**MÜASİR ŞƏRAİTDƏ AZƏRBAYCANDA MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ
KİTABXANA SİSTEMLƏRİNİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ****S.A.XƏLƏFOVA***Bakı Dövlət Universiteti*

1993-cü ildə görkəmli dövlət xadimi, dünya miqyaslı siyasətçi, Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycan xalqının gələcək tale-yində, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində mühüm tarixi hadisəyə çevrildiyi kimi mədəniyyətimizin mühüm tərkib hissəsi olan kitabxana işinin yenidən qurulmasında və inkişafında da yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk illərində iqtisadiyyatla yanaşı, mədəni quruculuq sahəsində də əsaslı islahatlar aparılmış, təhsil, elm, mədəniyyət və incəsənətin yenidən qurulması və inkişafı üçün olduqca böyük tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu tədbirlər içərisində kitabxana quruculuğu sahəsində həyata keçirilən tədbirlər daha geniş miqyas almışdı.

Keçmiş sosializm cəmiyyətindən müstəqil Azərbaycan dövlətinə kitabxana işi sahəsində o qədər də ürəkaçan irs qalmamışdı. Doğrudur, Sovet hakimiyyəti illərində kitabxana quruculuğu sahəsində xeyli iş görülmüş, geniş kitabxanalar şəbəkəsi yaradılmış, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili istiqamətində mühüm addımlar atılmışdı. Belə ki, 1990-cı ilin əvvəllərində respublikada 120 milyondan artıq kitab fondu olan 10.000-ə yaxın kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanalar 4 milyon oxucuya xidmət edirdi. Bütün bunlara baxmayaraq əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili dövrün tələblərinə cavab vermirdi. Kitabxanalar “qalıq” prinsipi əsasında maliyyələşdirildiyindən yeni kitabxanalar açmaq, onların maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək, kitab fondlarını yeni ədəbiyyatla komplektləşdirmək böyük çətinliklər doğururdu. Kitabxana işinin idarə edilməsində, sosializm cəmiyyətinin təbiətindən doğan, illərdən bəri dərin kök salmış ciddi ideoloji, siyasi, anti-demokratik prinsiplər hökm sürməkdə idi. Kitabxanalar partiya və dövlət orqanlarının nəzarəti altında fəaliyyət göstərirdi, təbliğat-təşviqat işində partiya təşkilatlarının dayaq bazaları hesab edildiklərindən yerlərdə onlara partiya təşkilatları rəhbərlik edirdi. Kitabxana işinə dövlət nəzarəti senzura - Baş Siyasi Mətbuat İdarəsi tərəfindən həyata keçirilirdi [2, 32].

Sovet kitabxanalarında tətbiq edilən antidemokratik iş formalarından biri də kataloqların tərtibi sahəsində tətbiq edilən qaydalar idi. Bu qaydalara görə, böyük kitabxanalarda iki kataloq: xidmət kataloqu və oxucu kataloqu tərtib edilirdi. Kitabxananın fondunda olan bütün kitabları əhatə edən xidmət kataloqu kitabxanaçıların istifadəsi üçün nəzərdə tutulurdu. Oxunmasına

qadağa qoyulmayan kitabları əhatə edən “oxucu kataloqu” isə oxucuların istifadəsi üçün tərtib edilirdi. Bu cür kataloq sisteminin yaradılmasında əsas məqsəd istifadəsinə icazə verilməyən kitabları oxuculardan gizlətmək idi. Öz mahiyyəti ilə antidemokratik, antihumanist olan bu qaydalar böyük kitabxanaların fondunda saxlanılan çox qiymətli kitabların geniş oxucu kütləsi tərəfindən istifadəsinə ciddi maneçilik törətməklə, kitabxana fondlarının dövrüyyəsini aşağı salırdı. Halbuki o dövrdə dünyanın böyük kitabxanaları kitabxana xidmətinin əsas məqsəd və vəzifəsini kitabxana fondlarından maksimum istifadə etmək işinin təşkilində görürdü.

80-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq Sovetlər İttifaqında aparılan yenidənqurma işlərinin iflasa uğraması, ölkədə baş verən iqtisadi böhran öz təsirini Azərbaycana da göstərmişdi. Respublikada, bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işi sahəsində də ciddi problemlər yaranmışdı. Kitabxana işinə ayrılan maliyyə vəsaiti xeyli azalmışdı və ayrılan vəsait öz təyinatı üzrə xərclənmirdi. 1988-ci ildən başlayaraq respublikada iqtisadi və siyasi böhran daha da kəskinləşdi. İdarəetmədə ciddi hərc-mərclik, kaos baş alıb getməyə başladı. 1988-ci ilin axırlarından alovlanmağa başlayan qondarma Dağlıq Qarabağ problemi bu böhranı daha da dərinləşdirdi. Ölkədə mədəniyyət müəssisələrinin, o cümlədən kitabxana işinin vəziyyəti olduqca pisləşdi. 1993-cü ilə qədər davam etmiş bu proses kitabxana işinə olduqca böyük zərbə vurmuş, torpaqlarımızın erməni vandalları tərəfindən işğalı zamanı 4 milyon nüsxə kitabı olan 982 kitabxana məhv edilmişdi. AXC-Müsavat hakimiyyəti dövründə kitabxanalara ayrılan vəsait azaldılıb minimuma endirilmiş, özəlləşdirmə adı altında kitabxanaların binalarının əllərindən alınması kampaniyası başlanmışdı. Bu dövrdə bir çox elmi müəssisələrin, mədəniyyət ocaqlarının və kitabxanaların binası əllərindən alınmış, onlar bağlanmışdı [4, 46].

1991-1992-ci illərdə ləğv edilən kitabxana şəbəkələri içərisində Azərbaycan Kommunist Partiyasının, Bakı Partiya Komitəsinin, rayon partiya komitələrinin, böyük idarə və müəssisələrin partiya komitələrinin və Azərbaycan Həmkarlar İttifaqının, bir sıra idarə və müəssisələrin, siyasi və ictimai təşkilatların kitabxanaları da var idi [3, 54].

Bu dövrdə respublikamızda ən çox zərər çəkən kitabxana şəbəkələrindən biri də texniki kitabxana şəbəkəsi olmuşdur. Respublikada başlayan və getdikcə dərinləşən iqtisadi böhran, istehsal müəssisələrinin, fabrik və zavodların bir-birinin ardınca bağlanması həmin müəssisələrdə olan texniki kitabxanaların da bağlanmasına səbəb oldu. Texniki kitabxanaların illər boyu toplanmış, formalaşmış zəngin fondu və avadanlığı qısa bir müddət içərisində tamamilə talan edilmişdi. Beləliklə, 1991-1992-ci illərdə 100-ə yaxın texniki kitabxana bağlanmışdı [2, 58].

1995-ci il sentyabr ayının 29-da “Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illər dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin dövlət proqramının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə bağlı fərman imzalandı. Bu fərmanın birinci bölməsində “Özəlləşdirilməsi qadağan olunan müəssisə və obyektlərin siyahısı” verilmişdir. Bu bölmənin 3-cü bəndində göstərilir: “Azərbaycan xalqının tarixi və mədəni irs obyektləri (nadir mədəniyyət və təbiət abidələri, təbiət, tarix, mədəniyyət, elm və texnika obyektləri, o cümlədən, dövlət muzeylərində, arxivlərdə və kitabxanalarda saxlanılan sərəvətlər, onların yerləşdiyi binalar və sahələr var)”.

Fərmandan aydın olur ki, kitabxanalarda saxlanılan sərəvətlərin, onların binasının və sahələrinin özəlləşdirilməsi qadağan edilir. Bu fərmanın imzalanması kitabxanaların qorunub saxlanmasına şərait yaratdı. Kitabxanalar müstəqil dövlətimizin əsas atributlarından biri kimi dövlət müəssisəsi statusuna malik oldu.

1993-1999-cu illər Azərbaycanda kitabxana işinin tarixinə kitabxanaların qorunub saxlanılması uğrunda mübarizə illəri kimi daxil olmuşdur. Məhz bu illərdə Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və qayğısı sahəsində kitabxanalar ləğv edilməkdən xilas oldular, kitabxanaların qorunub saxlanılması uğrunda dövlət mübarizəyə başladı. Bütün mədəniyyət ocaqlarının, o cümlədən kitabxanaların özəlləşdirilməsi, onların binalarının başqa məqsədlər üçün istifadə olunması prezident fərmanı ilə qadağan edildi.

1996-cı ildə Azərbaycan Nazirlər Kabineti “Kitabxana işi haqqında” qərar qəbul etdi. Bu qərarla kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamaq və əhaliyə xidmət işini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin qarşısında ciddi vəzifələr qoyulmuşdu. Qərarın keçid dövründə kitabxanaların qorunub saxlanılmasına xeyli kömək göstərdiyini söyləsək, səhv etmiş olmarıq.

Bu dövrdə dövlətin kitabxana sahəsində apardığı siyasətin mühüm sahələrindən birini kitabxanaların maliyyələşdirilməsi tuturdu. Ölkədə hökm sürən maliyyə böhranına baxmayaraq, dövlət kitabxanaların saxlanılmasına və kitabxana işçilərinin əmək haqqının verilməsinə ayrılan vəsaiti qoruyub saxlaya bildi. Doğrudur, 1990-cı illərin ilk dövründə kitabxana fondunu komplektləşdirmək və yeni kitablar almaq üçün vəsaitin ayrılmaması kitabxana işinə çox mənfi təsir etdi. Kitabxanalar öz oxucularının müəyyən hissəsini itirdi. Əhaliyə kitabxana xidməti acınacaqlı vəziyyətə düşdü. Ancaq 1990-cı illərin ikinci yarısından kitabxanalar mövcud şəraiti qiymətləndirməyə, çətin vəziyyətdən çıxmağa başladılar. Nəticə etibarilə kitabxanalar yerli büdcələrin, icra başçılarının ayırdığı vəsait, ayrı-ayrı xeyirxah kitab müəlliflərinin bəxşisləri, xeyriyyəçilərin köməyi və xarici qeyri-hökumət təşkilatlarının ayırdığı qrantlar hesabına yeni kitablar əldə etməyə nail oldular. 1998-ci ildən

başlayaraq dövlət büdcəsində kitabxanalara yeni kitablar almaq üçün vəsaitin nəzərdə tutulması və onun ilbəl artırılması əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili işini xeyli yaxşılaşdırdı. Çətinliklə və zəif də olsa ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxanalarında informasiya texnologiyası artmağa, kitabxanalar tədricən kompüterləşdirilməyə, respublikamızın bir çox elmi kitabxanaları internetə qoşulmağa başladılar.

Keçid dövründə kitabxanaların qarşısında çox mühüm və mahiyyətə tamamilə yeni vəzifələr qoyulmuşdu. Bu vəzifələr sırasında kitabxana işinin demokratikləşməsi, milliləşməsi və azərbaycançılıq kimi böyük elmi-nəzəri və ideoloji əhəmiyyətə malik olan vəzifələr ön plana çəkilməli idi. Kitabxanalar qısa müddət içərisində müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsinə, dövlətin daxili və xarici siyasətinin təbliğinə, erməni faşizminə qarşı insanların səfərbər edilməsi ideyalarının təbliğinə başladılar. Dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi, milli ideologiyanın yaranması və təbliği kitabxana işinin əsas mahiyyətini təşkil edirdi. Kitabxana fondunun təkmilləşməsində, ədəbiyyatın təbliğində milli ədəbiyyat fondunun yenidən təşkili, tarixi soykökümüzə, adət-ənənələrimizə qayıdış ön plana çəkilirdi. Xalqımızın azərbaycançılıq, vətənpərvərlik, respublikamızda yaşayan bütün millətlərin, xalqların dostluq və qardaşlıq ruhunda tərbiyə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilirdi.

Müstəqillik illərində Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi kitabxana işinin yaxşılaşdırılması sahəsində xeyli iş görmüşdür. Kitabxanaların fondu ideoloji cəhətdən lazımsız olan ədəbiyyatdan: marksizm-leninizm klassiklərinin əsərlərindən, Sov. İKP tarixinə dair əsərlərdən, siyasi makulaturadan azad edildi. Kitabxanaların milli ədəbiyyatla təmin edilməsi üçün şərait yarandı. Hər cür çətinliyə baxmayaraq, xidmət işində yeni iş forma və üsullarından istifadə edilməklə oxucuların sayı azalmaqdan qorundu. Doğrudur, kitabxanalara yeni ədəbiyyat alınmadığından oxucuların buraya gəlişi məhdudlaşdı, bu da özünü kitabxanalarda kitab dövriyyəsinin azalmasında göstərirdi.

Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsində əsas yeri rayon mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri (MKS-lər) tuturdu. Zamanın sınağından keçmiş bu sistem müstəqillik illərində də özünü tamamilə doğrultdu, kənd yerlərində Azərbaycan mədəniyyətinin dayaq bazası kimi kənd əhalisinə kitabxana xidmətinin təşkilini uğurla apara bildi. Xüsusilə keçid dövrünün çətinliyi şəraitində kənd kitabxanalarını qoruyub saxlamaq və yeri gəldikcə onların işini yaxşılaşdırmaq mümkün oldu.

1990-cı ildə respublikamızda 68 mərkəzləşdirilmiş sistem və onların 4605 filialı var idi. Bu kitabxanaların fondunda 45,3 milyon kitab saxlanılırdı. Kitabxanalar 6386 min oxucuya xidmət edirdi. Ölkəmizdə baş verən böyük

iqtisadi, siyasi çətinliklərə baxmayaraq bu kitabxanalar qorunub saxlanılmaqla əhaliyə xidmət işini müvəffəqiyyətlə davam etdirmişlər [3, 76].

Bu çətin şəraitdə Mədəniyyət Nazirliyinin respublika əhəmiyyətli kitabxanaları – M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası oxuculara kitabxana xidmətini təşkil etməklə yanaşı, dövlətin kitabxana siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsində, kitabxanaların metodik təminatında yaxından iştirak etmişlər.

Respublikamızda ən böyük kitabxana şəbəkəsinə malik olan Mədəniyyət Nazirliyi kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin formalaşmasında yaxından iştirak etməklə kitabxana sisteminə elmi-metodik təminatın təşkilində mühüm işlər görür. Hazırda Mədəniyyət Nazirliyi sistemində 1 milli kitabxana, 3 respublika əhəmiyyətli sahəvi kitabxana, 74 şəhər və mərkəzi rayon kitabxanası, 3744 kənd kitabxanası fəaliyyət göstərir. Orta hesabla əhəlinin hər 700 nəfərinə bir stasionar kitabxana düşür. Kitabxanaların fondunda 35,9 milyon nüsxə kitab (sənəd) toplanmışdır. Bir il ərzində kitabxanalara 121,76 nüsxə kitab, 22 min nüsxə audiovizual sənəd daxil olmuşdur. Bu ədəbiyyatın 101,18 nüsxəsini Azərbaycan dilində ədəbiyyat təşkil etmişdir [2, 122].

Bu rəqəmlərdən göründüyü kimi, iqtisadi çətinliyə baxmayaraq kitabxanaların fəaliyyətini davam etdirməsi üçün dövlət əlindən gələni etmişdir. Bu kitabxanalar il ərzində 2804,07 min oxucuya xidmət göstərmişdir. Fərəhləndirici haldır ki, oxucular içərisində uşaqlar və gənclər əhəmiyyətli yer tuturlar. Bu da kütləvi kitabxanaların təhsil prosesində iştirak etməsini ön plana çəkir. Azərbaycan şəraitində, xüsusilə kəndlərdə uşaq kitabxanaları və məktəb kitabxanaları olmadığını nəzərə alsaq, kənd kitabxanalarının məktəblər üçün nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi göz önünə gəlir.

Digər tərəfdən, hazırda respublikamızın kitabxanalarında təxminən 30 minə qədər kitabxana işçisi çalışır. Bunlardan 8167 nəfəri Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemində işləyir. Onların 1552 nəfəri ali təhsilli, 1204 nəfəri ali ixtisas təhsilli, 3273 nəfəri isə orta və orta ixtisas təhsilli işçilərdir. Bu rəqəmlərdən göründüyü kimi, respublika kitabxanalarının ali peşə təhsilli işçilərə böyük ehtiyacı və tələbatı vardır.

Məlum olduğu kimi, respublikada keçid dövründə kütləvi kitabxanaların sayı qorunub saxlanmışdır. Bəzi illərdə müəyyən azalmalar olmuşdur ki, bu da kiçik kütləvi kitabxanaların böyük kitabxanalarla birləşməsi prosesində baş vermişdir. Bilavasitə xalqa xidmət edən kütləvi kitabxana şəbəkəsinin qorunub saxlanması, şəbəkəni saxlamaq üçün ayrılan dövlət vəsaitinin dayandırılmaması müstəqil Azərbaycan dövlətinin milli mədəniyyətə,

kitabçılığa, kitabxana işinə böyük diqqət və qayğısının nəticəsi idi. Halbuki digər MDB dövlətlərində kütləvi kitabxanaların çoxu bağlanmışdır.

Beləliklə, müstəqillik dövründə baş verən hadisələr dövlətimizə kitabxana işi sahəsində yeni, müstəqil, demokratik siyasət yeritməsi üçün şərait yaratdı. Müstəqil, suveren, dünyəvi, demokratik, hüquqi Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşmağa və cəmiyyətdə özünə yer tutmağa başladı.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəhs edilən illərdə dövlət dövlət kütləvi kitabxanaları şəbəkəsində baş vermiş mütərəqqi dəyişikliklərə baxmayaraq bu aparıcı kitabxana sistemində əhaliyə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti sahəsində hələ də ciddi problemlər, həll edilməmiş, təşkilati və metodik məsələlər bir sira çətinliklər və noqsanlar qalmaqdadır. Bu problemləri belə ümumiləşdirmək olar:

– Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinə onların xidmət etdiyi ərazilərin sakinlərinin kitabxana xidməti ilə əhatə edilməsi müxtəlif şəhər və rayonlarda qənaətbəxş deyil. bir neçə ərazi istisna olmaqla əksər rayonlarda bu göstərici 40%-dən yuxarı deyil. Bir sira mks-də isə bu göstərici 15-20 % təşkil edir. Belə vəziyyətin bir səbəbi müvafiq MKS-lərin vahid fondunun yeni ədəbiyyatla zəif komplektləşdirilməsidirsə, digər səbəbi isə həmin kitabxanalarda, bu işin lazımı səviyyədə təşkil edilməməsidir. Hazırda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin və xüsusən kənd kitabxanalarının yalnız 12-15%-nin oxu zalı vardır.

– Bir çox MKS-lərin, o cümlədən Dəvəçi, Daşkəsən, Lerik, İmişli, Xaçmaz, Qəbələ, Kürdəmir, Zaqatala, Şəki, ümumilikdə isə MKS-lərin təqribən 40 faizi ağır bina şəraitində fəaliyyət göstərir. Kənd əhalisinə xidmət edən dövlət kitabxanalarının təqribən 12 faizi şəxsi evlərdə yerləşir.

– MKS-lərin xüsusi kitabxana avadanlığı, kitab rəfləri, kataloq qutuları, sərgi vitrinləri, eləcə də kitabxana texnikası ilə təchiz edilməsi qənaətbəxş deyildir. Əksər kitabxanalarda kataloq kartoçkalrı, uçot kitabları, digər normativ sənədlər yox dərəcəsidir.

– Kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi planlı və sistemli şəkildə aparılmır, profillilik prinsipi unudulmuşdur. Əksər MKS-lərin vahid fondunun tematik-tipoloji planı yoxdur.

– Respublika Kitabxana Kollektorunun fəaliyyəti yarırsız olub MKS-lərin komplektləşdirilməsinin müasir tələblərinə cavab vermir.

– Son 1-2 il ərzində respublika Mədəniyyət Nazirliyində bu sahədə baş vermiş canlanmaya baxmayaraq MKS-lərin idarə edilməsində və xüsusən onların metodik təminatında ciddi nöqsanlar hələ də özünü göstərməkdədir. MKS-lərə dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində baş verən yeniliklər, müxtəlif innovasiyalar operativ şəkildə çatdırılmır. MKS-lərin əksəriyyəti Azərbaycan

və rus dillərində nəşr edilən ixtisas ədəbiyyatını, o cümlədən dövrü mətbuat orqanlarını almırlar.

– 80-ci illərin sonu və 90-ci illərin əvvəllərində respublikanın sosial-iqtisadi həyatındakı ciddi problemlərlə əlaqədar kitabxanaların kadr potensialında yaranmış ciddi boşluqlar hələ də aradan qaldırılmamış, əksər MKS-lərdə yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar çatışmır. Kənd dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin əməkdaşlarının əksəriyyətinin yalnız ümumorta təhsili vardır.

– Son illər Mədəniyyət Nazirliyi, metodik mərkəzlər, ictimai birliklər, bir sıra xarici təşkilatlar: ABŞ səfirliyi, Avrasiya fondu, Soros fondu və s. təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə baxmayaraq kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsili sistemli xarakter almamışdır.

– Respublika daxilində kitabxanalararası əlaqələr, dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin digər kitabxana şəbəkələri ilə, həmçinin beynəlxalq kitabxana təşkilatları ilə əlaqələri olduqca zəifdir.

– Kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsi ilə əlaqədar müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş əmək haqlarına əlavələr, müxtəlif mükafat və kompensasiyalar, digər maddi və mənəvi stimullaşdırma tədbirləri həyata keçirilmir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşmışdır. Bu siyasət dünyanın qabaqcıl ölkələrinin kitabxana siyasətindən, ümumbəşəri dəyərlərdən bəhrələnən, müasir dövrün mahiyyətə yeni olan ideyaları ilə silahlanan, gələcəyə baxan, perspektiv inkişafı təmin edə bilən bir siyasətdir. Kitabxana işi haqqında dövlət siyasətini formalaşdırmaq üçün yeni təfəkkür tərzii ilə düşünüən insanların dünya baxışını analiz və sintez əsasında nəzərdən keçirib təhlil etmək, xalqımızın mədəniyyət, kitab və kitabxana tarixi ənənələrindən istifadə etmək, milli mentalitetimizə, soykökümüzdə uyğun ənənələri ortaya çıxarıb ümumiləşdirmək əsasında hazırlamaq zəruridir. Belə siyasət keçmişi nəzərə almaqla müasirliyin bütün mütərəqqi tələblərini təmin edir, gələcək istiqamətləri müvəffəqiyyətlə müəyyənləşdirir.

Müasir şəraitdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini müəyyənləşdirərkən respublikamızda əldə edilmiş müstəqilliyin xalqımıza bəxş etdiyi milli dövlətçiliyimizin, milli ideologiyamızın, azadlıq və demokratiyanın nailiyyətini son illərdə ölkənin həyatında baş verən iqtisadi, sosial, mədəni və təhsil sahəsindəki dəyişiklikləri, milli soykökümüzdə qayıtmağımızı, milli mentalitetimizin möhkəmləndirilməsini, ümumiyyətlə, müstəqil, suveren Azərbaycan cəmiyyətində baş verən bütün dəyişikliklərin inkişaf qanunauyğunluqlarını nəzərə almaq lazımdır. Dövlət tərəfindən hazırlanan kitabxana siyasəti respublika miqyasında aparılan kitabxana işinin əsasını təşkil

etdiyindən kitabxana işinə dair hazırlanan bütün sənədlər bu ana sənədə, Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasətinə əsaslanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi məsələləri: Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi.* – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1986.- 80 s.

2. *Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi.* – Bakı: Azərnaşr, 2006, 312 s.–

3. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. 2 cildə. I-II hissələr.* – Bakı, 2001. – 276 s.; III hissə (*Kitabxana işi haqqında təlim*). – Bakı, 2003. – 400 s.

4. *Xələfov A.A. Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi və təcrübi –jurnal, 1999, №2, s.3-32.*

5. *İsmayılov X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000): Monoqrafiya.* – B., 2000, 440 s.

**ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛИЗОВАННЫХ
БИБЛИОТЕЧНЫХ СИСТЕМ АЗЕРБАЙДЖАНА
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ****С.А.ХАЛАФОВА****РЕЗЮМЕ**

Данная статья посвящена одной из актуальных и малоизученных проблем отечественного библиотековедения – развития сети государственных массовых библиотек в Азербайджанской Республике в годы независимости. Здесь исследуется деятельность централизованных библиотечных систем в республике.

**DEVELOPMENT TENDENCIES OF CENTRALIZED LIBRARY
SYSTEMS IN AZERBAIJAN IN THE MODERN CONDITIONS****S.A.KHALAFOVA****SUMMARY**

This article is dedicated to one of the important and less studied problems of national library science called network development of the State mass libraries in Azerbaijan in 1993-1999 s. In the article the activity of the centralized library systems of the Republic are being analyzed.

ELEKTRON KATALOQ VƏ ONUN KİTABXANALARDA
TƏTBİQİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİY.A.MƏMMƏDOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Cəmiyyətimizin informasiya mərkəzlərindən olan kitabxanalarımız yarandığı ilk gündən oxucuların informasiya tələbatını ödəmək məqsədi ilə inkişafa meyilli olmuş və kitabxana sahəsində tətbiq edilən bütün yenilikləri qəbul etmişdir. Müasir dövrdə kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinə geniş yer verilmişdir. Oxucuların informasiya tələbatını uzaq məsafədən ödəmək məqsədilə respublikamızın bir çox kitabxanasında artıq elektron kataloqdan istifadə edilir. Bu da kitabxanaların cəmiyyətdə imicinin daha da yüksəlməsinə və istifadəçi sayının artmasına şərait yaradır. İndi bu inkişafa şərait yaradan elektron kataloq haqqında qısa da olsa məlumat verək.

1996-cı ildən MDB ölkələrində qüvvədə olan 7.76.96 nömrəli dövlətlərarası terminoloji standartın 8.19-cu bəndində elektron kataloqa belə tərif verilir: “Elektron kataloq – real vaxt rejimində işləyən və oxucuların istifadəsinə verilən maşınlaoxunan kataloqdur”. Bu tərifin ardınca elektron kataloqun ingilis-amerikan ədəbiyyatında qarşılığının ən çox işlənən variantı da verilir. “On-line public access catalogue, OPAC”. Maraqlıdır ki, ingilis dilli ixtisas ədəbiyyatında “elektron kataloq” termininin qarşılığı “electronics catalog” kimi işlənir. MDB ölkələrindən fərqli olaraq, ABŞ-da “elektron kataloq” termini müxtəlif mənalarda işlənir: “Maşınlaoxunan kataloq” (Machine-readable catalog) maşınlaoxunan formada biblioqrafik yazıları mühafizə edir. “Maşınlaoxunan kataloq” elektron kataloqa verilən ümumi addadır. “On-line catalog” – daimi mühafizə edilən, biblioqrafik yazılar müntəzəm olaraq əlavə edilən və birbaşa istifadəyə, çıxışa imkan verən kataloqdur. Rusdilli ədəbiyyatda belə kataloqu real vaxt rejimində işləyən kataloq (Каталог работающий в реальном масштабе времени) adlandırılır. Belə kataloqu dialoq, yaxud interaktiv rejimdə işləyən kataloq adlandırmaq bir qədər dəqiq deyil. Çünki yığcam diskdə (CD) olan “On-line catalog”a (yəni rabitə xidmətindən kənar olan kataloq) istifadəçiyə dialoq rejimində işləməyə imkan verən proqrama malik ola bilər.

Qeyd edilənlə yanaşı, son illərin rus ədəbiyyatında elektron kataloqa müxtəlif izahlar və təriflər verilir.

Elektron kataloq elektron kartateka kimi dörd komponentdən ibarətdir: proqram (əsas), terminoloji (mühit), informasiya (interfeys), operat (xüsusi).

Elektron kataloq – maşınla oxunan formada reallaşdırılan kitabxana kataloqudur. (QOST 7.26.80)

Elektron kataloq – kataloq funksiyalarını da icra edən biblioqrafik məlumat bazasıdır.

Elektron kataloq – avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi və ya onun altsistemidir.

Elektron kataloq – onlayn kataloqudur.

Bu təriflərin hər biri mübahisəlidir. Lakin yuxarıda deyilən QOST 7.76.96-da verilən tərif mütəxəssislərin çoxu tərəfindən qəbul edilir. Yalnız ingilisdilli ölkələrdə deyil həmçinin əksər Qərbi Avropa ölkələrində elektron kataloqun digər adı OPAC (Online Public Access Catalog) kimi ifadə edilir. Amerikan ixtisas ədəbiyyatında OPAC dedikdə real rejimdə işləyən paylayıcı (şəbəkə) və kütləvi istifadəyə imkan verən kataloq nəzərdə tutulur. Elektron kataloqu məlumat bazasından fərqləndirmək lazımdır. Yuxarıda adını çəkdiyimiz 7.76.96 nömrəli terminoloji standartda məlumat bazasına belə tərif verilir: “Müəyyən edilmiş məqsədə kifayət dərəcədə cavab verən, maşınla oxunan formada təqdim edilən, informasiyanın avtomatlaşdırılmış emalına imkan verən məlumat naboru”. Məlum olduğu kimi kataloq kartoçkalarında yazılan, əl üsulu ilə istifadə edilən belə məlumat naboru maşın yaddaşına (sərt diskə), yaxud yığcam diskə (CD) keçirilərək istifadə üçün müəyyən sistemə salınsa, onu “biblioqrafik məlumat bazası” adlandırırlar.

Elektron kataloq ənənəvi kataloqların təqdim etdiyi bütün xidmət növlərini əhatə etməklə, əlavə axtarış imkanları da yaratmalıdır. Əgər xidmət imkanları ənənəvi kataloqa nisbətən azdırsa, belə kataloq səmərəli deyildir. Elektron kataloq yüksək axtarış operativliyinə və uzaq məsafədən axtarış imkanlarına malik olmalıdır. Elektron kataloqun vacib cəhətlərindən biri oxucuya verilən biblioqrafik yazıların monitorda asanlıqla oxunmasını təmin etmək, müəyyən sənədə aid olan biblioqrafik yazıda həmin sənədin neçə nüsxədə olduğunu, hansı fondada mühafizə edildiyini, kitabxanalararası abonementlə verilməsi mümkünlüyünü, elektron variantının olub-olmamasını, sənədin elektron göndəriş vasitəsilə verilməsi mümkünlüyü və bu halda qiymətini bildirməkdir. Bir sıra iri kitabxanaların elektron kataloqları uzaq məsafədən müraciət rejimində müəyyən biblioqrafik yazının aid olduğu ilkin sənədli avtomatik olaraq əlaqədar elektron kitabxanadan seçir və istifadəçi kredit kartı ilə müəyyən məbləğ ödədikdən sonra həmin sənədi elektron poçt yolu ilə istifadəçiyə göndərir.

Elektron kataloqlaşdırma texnologiyasının yaradılması ideyası XX əsrin 60-cı illərindən başlayıb. İdeyanın nəzəri əsaslandırılması ABŞın Konqres Kitabxanasının o dövrdəki direktoru L.Avrana məxsusdur. Bir neçə il sonra, yəni 60-cı illərin birinci yarısında AACR1 kataloqlaşdırma qaydaları əsasında

MARC (Machine Reodable Catalog) adlanan biblioqrafik yazı formatı yaradılmışdır. İlk illərdə MARC formatı biblioqrafik yazıların kitabxanalar arasında mübadiləsi üçün nəzərdə tutulurdu, yəni ənənəvi kitabxana kataloqlarını əvəz etmək məqsədilə yaradılmışdı. Sadəcə olaraq cari ədəbiyyatın biblioqrafik yazılara mövqeli yazı sistemi əsasında maqnit lentlərə keçirildi və Konqres Kitabxanasının müqavilə bağladığı digər kitabxanalara poçt vasitəsilə göndərildi. Bu proses o dövrdə hesablama tenikasının və kommunikasiya vasitələrinin aşağı inkişaf səviyyəsi ilə izah edilir.

Elektron kataloqlaşdırma sahəsində keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsi XX əsrin 60-cı illərinin sonlarından başlanır. Bu dövrdə elektron kataloqlaşdırma formatı (MARC) təkmilləşdirildi, milli maşın formatları yaradıldı və ənənəvi kataloqun elektron kataloqla əvəz edilməsi prosesi başlandı.

70-ci illərin birinci yarısında fərdi kompüterlərin, telerabitə qurğularının və onlara uyğun olan standart proqram təminatı sisteminin yaradılması bütün inkişaf etmiş ölkələrdə elektron kataloqların vahid qaydada işlənməsinə və mübadiləsinə şərait yaratdı. İnternetin və onun ilk baza servisi olan elektron poçtun tətbiqi elektron poçtun tətbiqi elektron informasiya mübadiləsinə əlverişli şərait yaratmış oldu.

XX əsrin 80-cı illərində informasiya texnologiyalarında sistem yavaşması işləmələrdə hakim mövqə qazandı, yeni sistem arxitekturaları, əməliyyat sistemləri, baza və tətbiq proqram paketləri, məlumat bazalarının, inteqral informasiya sistemlərinin şəbəkə modelləri işlənilib hazırlandı.

Bununla əlaqədar olaraq ənənəvi kataloqlar elektron kataloqlarla əvəz edildi. Yeni kataloqlaşdırma formatları, o cümlədən UNIMARC yaradıldı.

Elektron kataloqlaşdırma sahəsində müasir mərhələ bütün dünyada 90-cı illərin əvvəllərindən başlanmışdır. Bu dövr böyük tutumlu yaddaşa malik olan fərdi kompüterlərin, süperkompüterlərin, optik və lazer disklerin, sürətli ötürmə imkanlarına malik olan kommunikasiya avadanlıqlarının yaradılması və tətbiqi ilə bağlıdır. Son 10-15 ili əhatə edən bu dövrdə elektron kataloqlaşdırma texnologiyası avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri (AKİS) və şəbəkə mühiti (internet) ilə tam inteqrasiya edilmişdir. Elektron kataloqlaşdırma, onlayn rejimli məlumat bazalarının və elektron kitabxanaların ən aktual fəaliyyət istiqamətləri getdikcə aparıcı mövqə qazanır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A.A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90 il Elm və Təhsilin xidmətində. - B., 2009. -208 s.*
2. *Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 2005-2009-cu il hesabatları*

3. Шрайберг Я.Я. Библиотеки электронная информация и
меняющееся общество в информационном веке. М., 2006, 35 с.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО
КАТАЛОГА В БИБЛИОТЕКАХ**

Е.А.МАМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

*В статье поясняется возникновение электронного каталога, его
сущность, а также принципы применения в библиотеках.*

**THE ELECTRONIC CATALOGUE AND SOME QUESTIONS
OF ITS APPLICATION IN LIBRARIES.**

Y.A.MAMMADOVA

SUMMARY

*In the article is commted arising of the electron cataloque, its essence
and also applied prinsipes in the library.*

**KİTABXANALARDA İSTİFADƏ EDİLƏN MÜASİR
AUDIOVİZUAL İNFORMASIYA DAŞIYICILARI****S.İ.MƏMMƏDOVA***Bakı Dövlət Universiteti*

Son 50 il ərzində dünyada baş verən bir çox hadisələr, elmi-texniki inqilablar ənənəvi informasiyanı elektron sənədləşmə ilə kölgədə qoymuşdur. Demək olar ki, vaxtilə kitab, qəzet, jurnal kimi əsas kağız informasiya daşıyıcıları yayılmanın ləng olması baxımından indi öz aktuallıqlarını bir qədər itirmişdir. Müasir informasiyalaşmış cəmiyyətə keçid şəraitində yüz min tirajlarla çap olunan bu kağız məmulatlarının effektiv təsir imkanları çox azdır. Bu informasiya vasitələri yalnız məhdud sahələrə yayımlanmaqla yanaşı, əsasən ölkədaxili üçün nəzərdə tutulmuşdur. Digər yerli xarakterli radio, televiziya kimi informasiya vasitələri isə yalnız daxili istehlakçıya yönəlmişdir ki, bunun da cəkisi cüzidir. Kompüter texnologiyasının geniş şəkildə inkişafı, xüsusilə qlobal informasiya şəbəkələrinin yaradılması (xüsusilə İNTERNET) elektron informasiya sahəsində ciddi dəyişikliklər etdi. Qeyd edək ki, bu kimi problemləri nəzərə alan bir çox ölkələr artıq kağız məmulatlarının elektron variantlarını yaratmışlar və bu sahədə demək olar ki, çox ciddi işlər gedir. İndi məhz qlobal şəbəkələr vasitəsilə yayımlanan informasiya informasiyalaşmış cəmiyyətin əsasını təşkil edir. Elektron sənəd sahəsi yalnız sosial-iqtisadi islahatlarla deyil, eyni zamanda informasiya texnologiyasının inkişafı ilə sıx bağlıdır. Müasir infomasiyalaşmış cəmiyyətdə kompüter texnologiyaları və vasitələri eyni zamanda digər qanuni normalar əsasında informasiyanın toplanması, işlənməsi, axtarışı və ötürülməsi, onun mühafizəsinin təhlükəsizliyi, bazara çıxışı, informasiyanın lazımı vaxtda, forma və daşıyıcıda, psixoloji və arqonomik şərtlər nəzərə alınaraq əks etdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hal-hazırda informasiyanın sənədləşməsi (elektron versiya, elektron sənəd) informasiyanı müəyyən edilmiş daşıyıcıda yazmaq, ona təşkilati forma vermək, saxta olub-olmadığını müəyyənləşdirmək, axtarış və istifadə məqsədilə identifikasiya etməyə və s. imkan verir. Bundan çıxış edərək qeyd edə bilərik ki, sənədin öyrənilməsi və informasiyanın əks etdirilməsi böyük elmi və təcrübi əhəmiyyət daşıyır. Dünya informasiya resurslarına çıxış, elektron sənədləşməyə keçid, sənədin qorunması və ötürülməsi və s. informasiyanın təşkilinin yeni üsulları və ona çıxış informasiyalaşmış cəmiyyətdə kitabxanaların qarşısında yeni elmi və təcrübi problemlərin həlli zərurətini qoyur.

Qeyd etdiyimiz kimi dünyada baş verən elmi texniki inqilab elektron sənədləşmənin yaranmasına əsas verdi. Elektron sənədləşmənin xüsusiyyəti insanın elektron sənədi daşıyıcıda əks olunduğu fiziki formada olduğu kimi qəbul edə bilməməsidir. Baxmayaraq ki, ədəbiyyatda və təcrübi fəaliyyətdə “elektron sənəd” termini geniş istifadə olunur onun təyinatı hələ müəyyənləşdirilməyib. Bununla belə bəzi müəlliflər hesab edirlər ki, “elektron sənəd”- bu sənəd daşıyıcı elektron sahəsi-mağnit disk, maqnit lenti, kompakt disk və s. ibarətdir. Elektron sənəd anlayışını 3 mühüm tərkibə ayırmaq olar: fiksə olunmuş informasiya, daşıyıcı, mövcud sənədin təyinatını müəyyənləşdirən eyniləşdirmə şərti.

Sənəd termininin qanuni traktovkası informasiyanın yazılı formada saxlanması ilə bağlıdır. (Lat.”documentum”- sənəd, sübut deməkdir). Həqiqətən ənənəvi kağız sənədlərinin məzmunu, tərkibi sənədin maddi daşınma forması ilə sıx bağlıdır. Aydın ki, sənəd informasiya daşıyıcıları texniki inkişafın tempinə uyğun olaraq dəyişir. Yeni informasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində prinsipə kağızdan fərqlənən elektron sənəd informasiya daşıyıcısı yaranır. İnsanlar elektron sənədi yalnız xüsusi proqram vasitələri və texnoloji prosedur, əməliyyatların vasitəsilə qəbul edə bilər. Sənədləşmiş informasiyanın maddi daşıyıcılarının inkişafı çox uzun ömürlü olması və kiçik fiziki ölçüdə böyük informasiya tutumu ilə ölçülür.

Həmisi məlumdur ki, insanlar ətraf aləmi 80 % gözləri ilə, qalan 20% isə eşitmə orqanları ilə qavrayır. Eşitmə orqanları vasitəsilə insan 10% nitq informasiyası, 25% görmə (vizual) təsviri informasiyanı yadda saxlayır. Odur ki, bizim qavradığımız bu informasiyalar sənəd şəklində audio, video və texniki sənədlərə ayrılırlar.

Audiovideotexniki sənədlər-texniki vasitələrlə əks etdirilən mətn, səsli, təsviri və ya təsviri-səsli informasiyalardan ibarət sənəddir. Audiovizual informasiyaya vasitələri əyaniliyin şifahi və təsviri forması imkanlarını genişləndirir, qavrama və dərk etməni rəssional və məqsədyönlü element edir.

Labüd kompüterləşmə erası audiovideotexniki vasitələrə münasibəti, onların ənənəvi şəkildə başa düşülməsini kifayət qədər dəyişmişdir. Müasir audiovizual daşıyıcılar kompüter texnologiyasından istifadəyə əsaslanır. Bu texnologiyalar təbii ki özü ilə yeni terminlərin də yaranmasına səbəb oldu. Hansı ki, bu terminlər hələ dəqiq və bir məna əldə etməyib. Belə ki, ”multimedia” termini 1980-cı illərin ortalarında sənəd kimi başa düşülürdü (2, s.6). Eyni vaxtda bir və ya daha çox daşıyıcıdan məsələn, mətn və audiovizual materiallar-ibarət sənəd sonralar 1980-cı illərin sonlarında kompüter vasitəsilə sintez olunmuş informasiya daşıyıcıları belə adlandırıldı. Multimedia termini adı altında audiovizual sənədlər başa düşülür.

Müasir audiovideotexniki vasitələr, videoyazı və müxtəlif səsli multimedia daşıyıcıları kompakt disklərdir(CD).Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi 1980-cı illərdə bir-birinin ardınca baş verən texniki inqilablar kitabxanaları yeni informasiya texnologiyalarından istifadəyə gətirib çıxartdı. Belə ki yeni multimedia sənədləri, maqnit disklər(disketlər), optik, lazerli disklər və s. yarandı. Bu müxtəlif audiovizual sənədləri saxlamaq üçün kitabxana fondunun əsas hissələrini əks etdirən xüsusi fondlar yaradırlar. Onlar xüsusi texniki vasitələrlə əks etdirilən səsli, təsviri və ya təsviri-səsli informasiyaları özündə toplayan sənədlərdən ibarət olur. Audiovizual informasiya daşıyıcılarının xüsusi saxlanma yeri kitabxanalarda aşağıdakı adları daşıyır: arteka və izoteka-incəsənət əsərləri fondu, fonoteka və sonoteka-səsli sənəd fondu, diateka-vizual sənəd fondu, fototeka-fotomateriallar fondu, filmoteka və ya kinoteka-kino materiallar toplusu, mediateka-kağız daşıyıcıları, şəkil, fonogramma, diafilm, video, kinofilm, elektron daşıyıcılar və multimedia və s. Onların vəzifəsi oxucuların sorğu və tələbatlarını maksimum dərəcədə təmin etmək, insanlarda yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi, boş vaxtlarının səmərəli təşkili, informasiya və kütləvi işlərin həyata keçirilməsidir. Kitabxanalarda istifadə edilən audiovizual sənədlər illər nəticəsində aşağıdakı təsnifata ayrılmışdır: Xarici görünüş əlamətlərinə görə vizual (təsviri əks etdirən), audio (səsli), audiovizual (həm səsli, həm görüntülü).

Kompüterlər kitabxanaların məlumat bazasından informasiya axtarışı vasitəsi kimi və kitabxana fondunu tam və operativ şəkildə formalaşdırmaq, kitabxana xidməti istiqamətində müxtəlif kitabxanaların məlumat bazalarını əlaqələndirmək, kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması vasitəsi kimi öz təsdiqini tapdı.Müasir dövrün ən aktual problemlərindən biri olan elektron kitabxanaların təşkilində də müasir audiovizual informasiya daşıyıcılarından geniş istifadə olunur. Belə ki elektron kitabxanaların informasiya ehtiyatı rəqəmli formada hazırlanmış müxtəlif formatlı sənədlərdən ibarətdir. [1,176] Bunlara da bildiyimiz kimi kompakt (CD), optik disklər, audio-video disklər və s. daxildir. Bu plastik və alüminium disklər lazer şüası vasitəsilə informasiyanın yazılması və əks etdirilməsinə əsaslanır. Bu diskləri optik lazer disklər də adlandırırırlar. Hal-hazırda optik lazer disklər rəqəm üsulu ilə yazılmış daha etibarlı maddi sənəd informasiya daşıyıcılarıdır. Optik sənəd informasiyanın müxtəlif üsulla yazılması və daşınma materialına əsaslanır. İnformasiyanın bu növ daşıyıcılarının mühüm keyfiyyəti onun birinci növbədə universallığı, vahid rəqəmli informasiyanın istənilən formada səsli, mətn, qrafiki, video-saxlanması və yazılması imkanlarından ibarətdir. İkinci növbədə optik sənəd vahid optik daşıyıcıda verilənlər bazası şəklində informasiyanın saxlanması və təşkilinə imkan verir. Üçüncü növbədə bu sənəd verilənlər bazasına çıxışı təmin edən inteqrasiyalı informasiya şəbəkələrinin

yaradılmasına imkan yaradır. Optik sənəd - eyni vaxtda kitab, diafilm və videofilm, audioyazı və s. özündə cəmləşdirən sənədin inteqral formasıdır [7, 50]. Optik sənəd böyük həcmli informasiyanı özündə uzun müddət saxlamaq üçün daha əlverişlidir. Optik sənədlərin ən əlverişli forması lazer şüası ilə əks olunan, yazılan və sayılan informasiya maddi daşıyıcı-kompakt disklər, optik sənədlərdir. Kompakt disklər- üzərinə qoruyucu lak çəkilmiş nazik qatlı alüminiumla örtülmüş, 1,2 mm. qalınlıqda polikarbonatdan hazırlanmışdır. Optik, maqnitoptik və rəqəmli kompakt disklər istifadə texnologiyasına görə 3 əsas sinifə ayrılırlar:

1.Pozulması mümkün olmayan bir dəfə yazmaq və bir neçə dəfə oxutmağa imkan verən disklər. (CD-R;CD-WORM--Write-Once, Read - Many)

2.Reversiv (hərəkət istiqamətini dəyişə bilən) optik disklər-Bir neçə dəfə yazmağa,oxutmağa və siqnalı silməyə imkan verən. (CD-RW,CD-E) Bunlar daha çox universal disklerdir.

3.Rəqəmli universal videodisklər- 17 Qbayta kimi böyük tutumlu DWD-ROM, DWD-RAM, DWD-R tipli
Bəs CD-lər hansı üstün keyfiyyətlərə malikdir?

CD-ROM hər şeydən əvvəl cap vasitəsi-kompakt, kütləvi istehsal və yayılma baxımından sərfəli, enerji və resursqoruyucudur. Həm personal kompüterlərdə, həm də şəbəkədə istifadə oluna bilər.Təcrübi cəhətdən səhvlərdən xalidir. Onlar müxtəlif formada informasiya saxlaya bilər, mətn, şəkil, musiqi, nitq, video, proqram məhsulu. Bir diskdə 8 tip məlumat birlikdə saxlanıla və ya yazıla bilər. Həmcinin CD-lərə təhsil, öyrədici və əks etdirici proqramlar da yazılır. Bu baxımdan CD-lərin kitabxana işində istifadəsi çox əlverişlidir. Milyondan artıq bibliografik təsvirdən ibarət məlumat bazasının bir diskə yazılması və axtarışı oxucuların informasiya təminatını ödəməyə imkan verir. Kompakt disklər mürəkkəb proqram təminatının yayılmasında mükəmməl vasitədir. Onlar müxtəlif siyahılar, katoloq, lüğət və ensklopediyaların qorunmasında əvəzəlməzdir. Çünki multimedial informasiya daşıyıcılarına böyük həcmdə müxtəlif təşkilati informasiya yerləşməlidir. CD-ROM kağız daşıyıcılardan, mikrofilm və ya maqnit daşıyıcılardan fərqli olaraq daha uzunömürlüdür. CD-lər kompakt, yüngül, düzümli və dağılmazdır.

Beləliklə deyə bilərik ki, informasiya texnologiyalarının kitabxana işi sahəsinə tətbiqi istiqamətində ötən onilliyin ən əlamətdar, mühüm hadisəsi CD-ROM disklərin yaranması oldu. Onlar yeni növ sənəd daşıyıcısı forması olmaqla yanaşı oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin, kitabxana fondlarının formalaşmasının yeni ideologiyasını yaratdı. Bir sözlə faktiki olaraq elektron kitabxanaların yaranması fenomeninin əsasını qoydu.

Artıq 1992-1995-ci illərdə CD-ROM-un kitabxana işinə tətbiqi prosesi başlandı (2,s.14). CD-ROM-bu yenilik kitabxanalar üçün yeni perspektivli texnologiya idi. Qeyri şərtsiz olaraq CD-ROM texnologiya kitabxanaların həyatında bir çox dəyişikliklər etdi. Oxucular böyük informasiya və şəbəkə azadlığı əldə etdilər, kitabxanalar özlərinin cari texnologiyalarına CD-ROM-u tətbiq etməyə başladılar.

Bəs CD-ROM kitabxanalara nə verdi?

1.Öz oxucularına müxtəlif informasiya məhsulları ilə bibliografik, referativ, faktoqrafik və cürbəcür informasiya resursları və məlumat bazaları ilə xidmət etmək imkanı;

2.Hətta internet epoxasına qədər onlayn çıxışla, kağızla, mikroformalarla, maqnit lentləri və disklərlə müqayisədə yüksək üstünlüklərə, böyük imkanlara malik, çox da bahalı olmayan kompleks enerji və resurs qoruyucu informasiya vasitələrindən istifadə etmək imkanı;

3.CD-ROM Networking sisteminin köməyiylə bir necə istifadəciyə eyni vaxtda bir CD-ROM-la bir sənədə çıxış imkanı;

4.Elektron nəşrlər-sənədlərin yeni növü -1990-cı illərin sonlarında daha çox rast gəlinən: ensklopediyalar, göstəricilər, sorğu kitabcaları, nəhayət tam mətnli nəşrlər.

Kompakt disklər (onları həm də lazer, optik disklər, CD də adlandırırlar) ilk dəfə musiqi yazmaq üçün işlənib hazırlanmışdır. Lakin artıq 1984-1985-ci illərdə nəinki ilk oyunlar və ya texniki katoloqlar ("Perqamon" şirkəti Boinq təyyarələri üçün təlimat) hətta ilk CD-ROM verilənlər bazası da işləndi. Belə tanınmış ümumdünya məlumat bazası Elmi İnformasiya İnstitutu (Filadelfiya, ABŞ) tərəfindən buraxılmışdır [9, 45]. CD-ROM texnologiyasının yaranması ilə kitabxanalar yüksək informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində daha bir pillə irəli addım atmış oldular.

1992-ci ildə kitabxana məlumat bazaları və katoloqları üçün CD-R (CD-Recordable) texnologiyası-CD-ROM-a informasiya yazılması texnologiyası yarandı. Qərbi kitabxanalarında CD-ROM-un meydana çıxması 1985-1989-cu illəri əhatə edir [5,42]. Belə ki, CD-ROM yavaş-yavaş, lakin haqlı olaraq Onlayn çıxışı sıxışdırıb çıxartdı. Çünki o daha az etibarlı və bahalı idi. Eyni zamanda axı İnternet yox idi və onlayn seans telefon kanalları və paket komutasiya vasitəsilə həyata keçirilirdi.

CD-lərin kiçik ölçülü, böyük tutum, etibarlılıq və uzunömürlülüyü sayəsində xarici yaddaş qurğuları keyfiyyətcə müvəffəqiyyətlə dəyişir. Bir çox Avropa ölkələrində 1980-cı illərin ortalarında elmi və xüsusi kitabxanalar öz oxucularına CD təqdim etməyə başladılar [8,50].Əvvəllər onlar sorğu və bibliografik məlumat bazalarından ibarət idi.Sonralar ora xüsusi rəsmi nəşrlər, daha sonralar isə tam mətnli jurnallar və elmi hesabatlar da əlavə edildi.CD-

lərin geniş şəkildə elmi və xüsusi kitabxanalarda tətbiqi, şəbəkə versiyasının yaranması 1991-ci illərə təsadüf edir [4,10]. Multimedia CD-lər daha gec ensklopediyalar, dərsliklər, xüsusi soraq nəşrləri və s. formasında gəldi. CD-lər oxuculara xidmət işi təcrübəsinə daxil olmağa başladı. 1995-ci ildə ABŞ-ın 26% elmi və akademik kitabxanalarında, lokal CD-şəbəkələr isə 75% universitet kitabxanalarında istifadə olunurdu.

Qeyd edək ki, dünyada audiovizual sənədlər bazarı və sənədlərlə xidmət və eyni zamanda CD-ROM texnologiyası əsasında məlumat bazası bazarı kifayət qədər rəngarəng və böyükdür. Nomenklatura və tiraj genişlənməsi dəyişməz tendensiya daşıyır və yaxın zamanlarda kifayət qədər daha da böyüyəcək, artacaqdır. Belə ki, bir çox milli kitabxanalar artıq özlərinin müstəqil olaraq fondlarını əks etdirən kompakt disklərini yaratmağa başlayıblar. Buna misal Almaniya, İngiltərə, Fransa, İspaniya və s. ölkələri göstərmək olar [3,9]. Təbii ki, bunun üçün ölkə kitabxanaları öz siyasətlərini işləyib hazırlamalıdırlar. Lakin bir çox qeyd etdiyimiz xarici ölkələrdən fərqli olaraq təəssüf ki, bu sahəyə respublikamızda çox az diqqət yetirilir. Audiovizual sənədlər, onların saxlanması və istifadəsi sahəsində kitabxana siyasəti hələ müəyyən edilməmişdir. Bizdə yeni audiovizual daşıyıcılar bazarı və onların tərkibi, xidməti haqqında kitabxanalara məlumat verən elə bir təşkilat da yoxdur.

Hal hazırda optik (lazerli) disklər rəqəmli üsulla yazılmış daha etibarlı informasiya daşıyıcılarıdır. Bunlarla yanaşı elm və texnologiya inkişaf etdikcə yeni nanotexnologiya vasitəsilə atom və molekulla işləyə biləcək daha yığcam informasiya daşıyıcılarının yaradılmasına başlanmışdır. Atomlardan toplanmış elementlər qablaşdırmasının qalınlığı müasir mikroelektronikadan 1000 dəfələrlə böyükdür [6,12]. Nəticədə nanotexnologiya əsasında hazırlanmış bir kompakt disk yüzlərlə lazerli diski əvəz edə bilər. Beləliklə sənəd-informasiya sahəsinə optik texnologiyanın tətbiqini sənədləşmiş informasiyanın yayılması, saxlanması, qorunması erasının başlanğıcı hesab etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A., Qurbanov A. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.*-B.:BUN, 2007.-200 s.
2. Булычева О.С. *Использование компактного оптического диска CD-ROM в справочно-библиографической работе*// Науч. и техн. б-ки.-1991.-№9.-С.3-8.
3. Генеева Е. *Вторжение электронных изданий: Плюсы и минусы*// Библиотека.- 1997.- №8.- С.14-16.

4. Доброва В.А. Проблемы формирования фондов аудиовизуальных документов в библиотеках // Библиотеки стран в новых социально-экономических условиях: Сб. науч. тр. /РГБ.-М., 1994.- С.92-103.

5. Майстрович Т.В. Возможности использования оптических компакт-дисков в библиотеках// Науч. и техн. б-ки.-1997.-№5.-С.9-14.

6. Маркис Д. Основы CD-ROM // Науч. и техн. б-ки.-1995.-№10/11.-С.39-46.

7. Меняев М.Ф., Земсков А.И., Денисов Б.В. Оптические диски в библиотечной технологии// Науч. и техн. б-ки.-1997.-№3.-С.3-15.

8. Милованова Л. Интерактивные компакт-диски // Библиотека.-1992.-№9-10.- С. 48-51.

9. Позо Лео Ф. Основы технологии CD-ROM// Науч. и техн. б-ки.-1994.-№8.-С.33-50.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ НОСИТЕЛИ В БИБЛИОТЕКАХ

С.И.МАМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

В статье освещается использование новых аудиовизуальных информационных носителей в библиотеках в период информационного общества. А также, широко объясняется электронная документация, значение новых аудиовизуальных информационных носителей. Особое внимание уделяется на компактный оптический диск CD-ROM, его использование, значение, история создания и типы.

MODERN AUDIOVISUAL INFORMATION MEDIA USED IN LIBRARIES

S.I.MAMMADOVA

SUMMARY

The article is dedicated to the modern audiovision information carriers of uses in a library in modern information society. The electronic documentation and value of modern information carriers are explained in this article. The special attention is given optical disks, its uses in libraries, the important advantages, types, history of creations.

**YAŞLILARIN FASILƏSİZ TƏHSİLİNİN TƏŞKİLİNDƏ
KİTABXANALARIN ROLU VƏ İŞTİRAKI****A.S.HÜSEYNOVA***Bakı Dövlət Universiteti*

Cəmiyyətin inkişafının hazırkı vəziyyəti, sosial-iqtisadi şəraiti ümumilikdə təhsil sisteminin qarşısında xüsusi tələblər qoyur. Biliklərin sürətlə köhnəlməsi hər bir şəxsin bilik potensialının daima yüksəldilməsini tələb edir. Məhz bu mənada bütün ömür boyu təhsil almaq ideyası xüsusi aktualıq kəsb edir. Onun həyata keçirilməsi fasiləsiz təhsil sisteminin yaranması və inkişafında özünü ifadə edir

Təhsildə fasiləsizlik insanın bütün ömür boyu tam, əhatəli, zamanın tempinə uyğun individuallaşmış və təkmilləşdirilmiş təhsilidir və inkişaf səviyyəsindən asılı olamayaraq hər bir ölkə üçün aktualdır. Məsələn, müasir Avropada elm və texnologiya elə sürətlə inkişaf edir ki, məlumatların hər il orta hesabla 20%-i aktuallığını itirir və beləliklə də 5-8 il ərzində peşələrin məzmunu tamamilə köhnəlir. Təsadüfi deyil ki, məşğulluq üzrə Avropa strategiyası çərçivəsində ömür boyu təhsil biliklər və bacarıqların, peşə səriştəsinin artırılması məqsədi ilə və daimi əsaslarla aparılan hərtərəfli təlim fəaliyyəti kimi müəyyən edilmişdir. Bu kimi sənədlərin sayı çoxdur - Fasiləsiz Təhsil haqqında Avropa Memorandumu, Hamburq Bəyannaməsi, Dakar Bəyannaməsi, Sofiya Bəyannaməsi və s.

Qeyd olunanların Azərbaycan kimi keçid iqtisadiyyatlı ölkələr üçün aktualığı daha böyükdür. Avropada Ömür Boyu Təhsilin qarşısında duran vəzifə, sadəcə dillə desək, vətəndaşın bilik və bacarıqlarının 3-5 il ərzində yeniləşən texnologiyaya uyğunlaşdırmaqdırsa, Azərbaycanda uzun müddətli dövr ərzində mövcud olmuş planlı iqtisadiyyat şəraitində və totalitar ideoloji mühitdə qazanılmış ixtisasların və əldə edilmiş peşə vərdişlərinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşmanı təmin etməkdir. Təkcə bir faktı göstərmək kifayətdir ki, hazırda ölkədə mövcud olan əməkqabiliyyətli əhalinin təqribən 60-70%-i inzibati-amirlik münasibətləri sistemində təhsil almış və ya çalışmışdır. O dövrdə bir dəfə əldə edilmiş ixtisas insanın ömrü boyu işlə təmin olunmasına imkan verirdi. Lakin indi bazar iqtisadiyyatı şəraitində texnologiyaların sürətlə dəyişməsi çevik və dinamik şəkildə peşə və ixtisasların artırılmasını, yeni ixtisaslara yiyələnməni tələb edir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, ölkədə mövcud işsizlik problemi təkcə iş yerlərinin olmaması səbəbində deyil, işsiz və işaxtaranların peşə-ixtisas təhsilinin və vərdişlərinin

müasir əmək bazarına cavab verməməsi səbəbindəndir. Məhz bu faktlar Azərbaycanda yaşlıların təhsilini aktual edir.

Yaşlıların təhsili – fasiləsiz təhsil sisteminin tərkib hissəsi olmaqla, vətəndaşların cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda daim baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmasını təmin etmək məqsədilə çevik tədris proqramları əsasında həyata keçirilən təhsil prosesidir. Yaşlıların təhsili ilə ənənəvi təhsilin arasında müəyyən fərqlər mövcuddur. Əgər ənənəvi təhsil sisteminin vəzifəsi cəmiyyət üçün layiqli vətəndaş və iqtisadiyyat üçün lazımi kadr hazırlamaqdırsa, konkret olaraq yaşlıların təhsilinin vəzifəsi isə artıq ənənəvi təhsil sistemindən çıxmış vətəndaşların cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda daim baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmasını və fəal iştirakını təmin etməkdir.

Yaşlı təhsilalan – cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda daim baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmaq məqsədilə, andraqoji (andraqogika-yaşlıların təhsili aqqında elm sahəsidir) prinsiplər əsasında təhsil almaqla, bilik, bacarıq və şəxsi keyfiyyətlərinin, əmək vərdisləri və peşə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə olan etiyaclarını ödəmək istəyən şəxsdir.

Yaşlıların təhsili prosesində kontingentə aşağıdakı sosial-demoqrafik qruplar aid edilə bilər:

- əmək funksiyalarının məzmununda baş vermiş dəyişikliklər və yeniliklərlə əlaqədar ixtisasartırmaya və ixtisasdəyişməyə cəlb edilən peşəkar əmək sahəsi işçiləri;
- şəxsi təsərrüfatla və fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar;
- məşğuliyyət sahəsini və ya peşəsini dəyişmək fikrində olan şəxslər;
- uzunmüddətli fasilədən sonra, o cümlədən analıq məzuniyyətindən sonra peşəkar əmək fəaliyyətinə qayıdanlar;
- müstəqil həyata yeni başlamış yaşlı mütəxəssislər;
- peşəsi olmayanlar;
- yeni peşəyə yiyələnməyə və ya ixtisasını artırmağa ehtiyacı olan işsizlər;
- hərbi xidmətdən tərxis olunanlar;
- məcburi köçkünlər və qaçqınlar;
- adi şəraitdə tədris materiallarını qavraya bilməyən və sağlamlığı məhdud olan şəxslər;
- müxtəlif səbəblərdən yeni sosial-mədəni şəraitə uyğunlaşmağa məcbur olan şəxslər;
- şəxsi keyfiyyətlərini inkişaf etdirmək və ya bilik dairəsini genişləndirmək arzusunda olan şəxslər və s.

Azərbaycanda yaşlıların təhsili problemini aktual edən bir sıra səbəblər vardır:

- Ölkədə mövcud olan işsizlik problemi təkcə iş yerlərinin olmaması səbəbindən deyil, eyni zamanda işsiz və işaxtaran vətəndaşların peşə-ixtisas təhsilinin və əmək vərdişlərinin müasir əmək bazarının tələblərinə cavab verməməsi;

- Bir milyona qədər qaçqın və məcburi köçkünlərin öz doğma yurd-yuvalarını itirmələri ilə yanaşı, mövcud iş yerlərini də itirmələri;

- Ölkədə həyata keçirilən idarəetmə prosesində iştirak edən çoxsaylı məmurlar ordusunun nəzəri biliklərinin və praktiki bacarıqlarının müasir dövrün tələblərinə uyğun daha da təkmilləşdirilməsi problemi;

- Ölkədə informasiya texnologiyalarının tətbiqi sferalarının genişləndirilməsi dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilir. Bu isə informasiya texnologiyalarının yeni tətbiq olunduğu müəssisə və təşkilatların əməkdaşlarının bu istiqamətdə bacarıqlarının artırılmasına yönəldilmiş təlimlərin keçirilməsi zəruri edir.

- Ölkədə ciddi ekoloji problemlərin mövcud olmasının müqabilində əhalinin bu istiqamətdə maarifləndirilməsi səviyyəsi aşağıdır. Bu isə həmin istiqamət üzrə yaşlıların təhsili prosesini zəruri edir.

- Ölkənin ənənəvi təhsil sistemində aparılan islahatlar başa çatmadığından təhsil sistemində hazırlığı ilə və əmək bazarının tələbləri arasında ciddi uyğunsuzluqlar hələ də mövcuddur. Buna görə də hətta yenidən hazırlanmış kadrların da əmək bazarında rəqabət qabiliyyətli olmaları üçün, onların çevik və qısamüddətli əlavə təhsilə ehtiyacları vardır ki, bu da yaşlıların təhsilini aktual edən daha bir səbəbdir.

- Ölkə əhalisinin demokratik vətəndaş quruculuğu istiqamətində ciddi maariflənməyə ehtiyacı vardır ki, bu istiqamətdə yaşlıların təhsili prosesi hələ uzun müddət aktual olaraq qalacaq və s.

Yaşlıların fasiləsiz təhsil prosesinin təşkil edən müəssisələr icərisində ən aparıcı yeri kitabxanalar tutur. Müasir şəraitdə cəmiyyət həyatının bütün sahələrində olduğu kimi kitabxanalarda da əsaslı dəyişikliklər baş verməkdədir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanaların yeni iqtisadi mexanizmə uyğunlaşması ən aktual problemlərdəndir. Müasir dövrdə geniş oxucu kütlələrinin dünyagörüşünün düzgün istiqamətləndirilməsi, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, mütaliə mədəniyyəti vərdişlərinə yiyələnməsi üçün kitabxanaların fəaliyyətinin fasiləsizliyi təmin olunmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Amerika kitabxanaşünasları fasiləsiz təhsil sistemini yaşlılar üçün kütləvi kitabxana xidmətinin əsası olaraq qiymətləndirirlər. Şəxstəhsil mütaliənin fasiləsiz təhsilə kömək edən mürəkkəb formasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya texnologiyalarının inkişaf etdiyi, kompüter telekommunikasiya vasitələrinin kütləvi xarakter daşdığı müasir dövrümüzdə dünya əhalisi icərisində məhz yaşlı nəsəl daha çox mütaliə etməyə maraqlı göstərir. Onlar

cəmiyyət həyatının hadisələrində şüurlu və fəal iştirak etmək üçün daha çox şəxsiyyətlə məşğul olurlar. Şəxsiyyət eyni zamanda biliklərə yiyələnməyin əsas yollarından biridir. Şəxsiyyət elmi nailiyyətlərin geniş xalq kütlələrinin sərvətinə çevrilməsinə kömək edir. Kitabxana işinin düzgün və geniş təşkili olmadan şəxsiyyət işi inkişaf edə bilməz. Kitabxanalar yalnız şəxsiyyətlə maraq göstərən oxucuları deyil, bütün oxucuları şəxsiyyətlə cəlb etməlidir. Çünki kitabxana xidmətinin düzgün təşkili olmadan cəxsi təhsil işi inkişaf edə bilməz. Şəxsiyyət elmi nailiyyətlərin geniş xalq kütlələrinin sərvətinə çevrilməsinə yardım edir. Müasir həyatın hadisələrində şüurlu və fəal şəkildə iştirak etmək yalnız şəxsiyyətlə mümkündür. Bu işdə kitabxanaların səmərəli fəaliyyəti mühüm rol oynaya bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik H.1-2.B., 2001- 400 s.*
2. *Baxşəliyev V. İ. Yaşlıların təhsili zamanın tələbidir // Təhsil.- dekabr 2004*
3. *Yaşlıların təhsilinə dair Hamburq konfransı.-1997.*
4. *Осипова И. Библиотека и образование: К постановке проблемы// Библиотековедение.- 1999.-№1.-С. 22-28*
5. *Проблемы непрерывного образования взрослых: Сб. науч. тр.- Л., 1979.- 77 с.*
6. *Збаровская Н. В Формирование информационно-образовательной среды современных библиотек //Библиотековедение.- 2006.- №4.-С.50-54*

РОЛЬ И УЧАСТИЕ БИБЛИОТЕК В НЕПРЕРЫВНОМ ОБУЧЕНИИ ВЗРОСЛЫХ

А.С.ГУСЕЙНОВА

РЕЗЮМЕ

В статье раскрыта суть актуальности образования взрослых как составной части системы непрерывного образования. Также отмечается роль и значение библиотек в образовании взрослых в общества знаний.

**THE ROLE AND PARTICIPATION OF LIBRARIES IN THE
ORGANIZATION OF THE ADULTS CONTINUOUS EDUCATION**

A.S.HUSEYNOVA

SUMMARY

The a article is dedicated to the essence of the urgency of the education adults as component of continuous education system. The role and importanse of libraries in the adults in the knowledge society are elucidated as well of adult knowledge in societies.